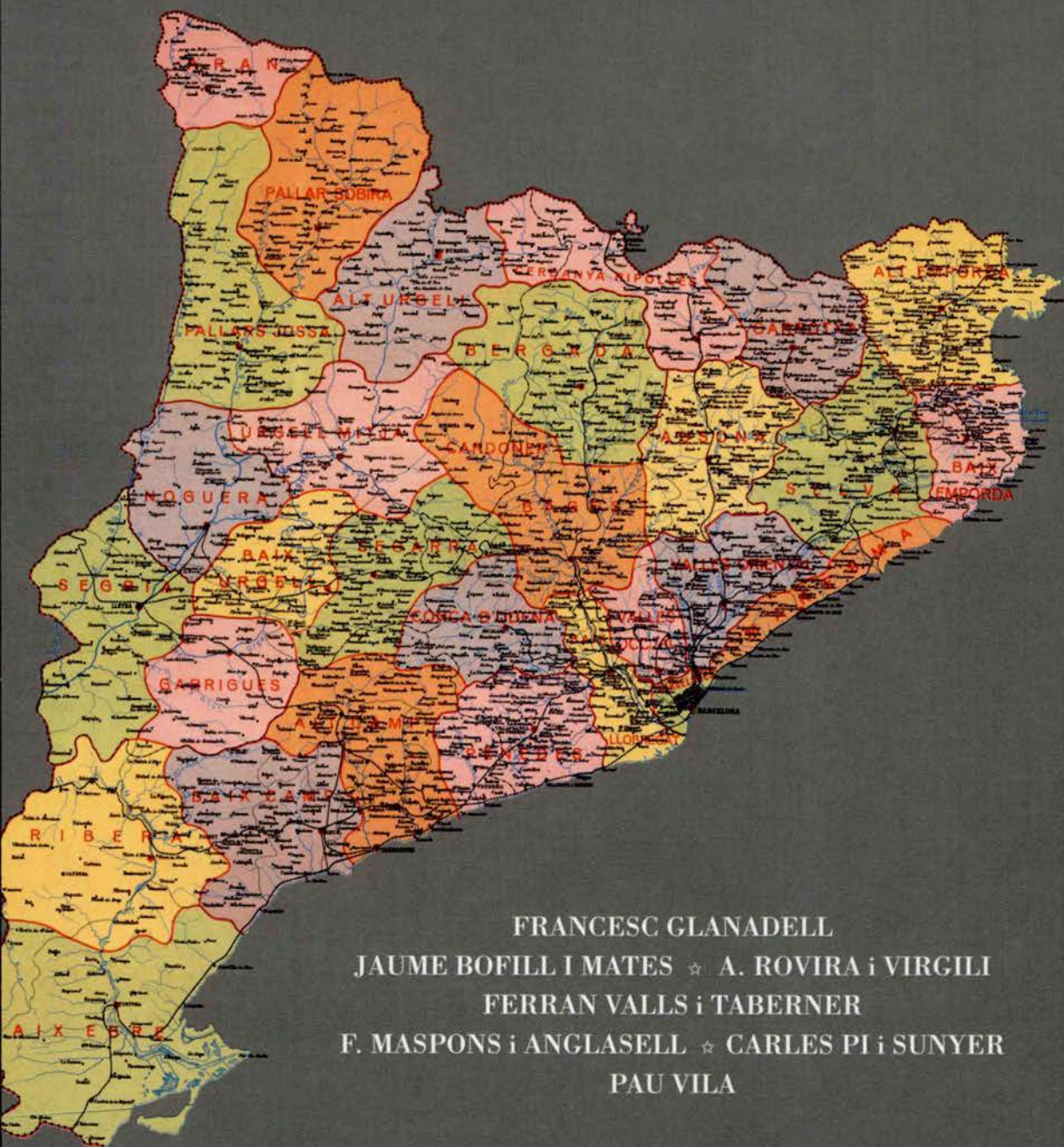

EL PROBLEMA COMARCAL DE CATALUNYA

FRANCESC GLANADELL

JAUME BOFILL I MATES ☆ A. ROVIRA i VIRGILI

FERRAN VALLS i TABERNER

F. MASPONS i ANGLASELL ☆ CARLES PI i SUNYER

PAU VILA

SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

BARCELONA 2005

La primavera de 1931, l'entitat comarcal anomenada Casa del Vallès va celebrar un seguit de conferències sota el títol genèric "El problema comarcal de Catalunya", impartides per sis destacats intel·lectuals. Aquest llibre és el resultat d'aquelles aportacions, si bé adaptades i ampliades (en el cas de Pau Vila) per raó de les excepcionals circumstàncies històriques del 14 d'abril i la recuperació de l'autogovern. La vàlua literària dels autors i la pluralitat d'enfocaments donen una gran riquesa a l'obra, que es pot qualificar com el millor aplec de reflexions sobre el fet comarcal mai publicat. La major part dels textos donen una visió moderna, dinàmica i humanística del fet comarcal, molt allunyada del comarcalisme clàssic d'inspiració naturalista.

Els treballs van precedits de la intervenció de l'advocat Francesc Glanadell i Torras (Granollers, c. 1895 - Barcelona, c. 1936), secretari i impulsor de la Casa del Vallès i curador de la present obra. El 1934 esdevindria president de la Lliga Comarcal de Catalunya, aplec d'entitats comarcals de la ciutat de Barcelona. La resta d'aportacions correspon a:

- Jaume Bofill i Mates (Olot, 1878 - Barcelona, 1933), poeta (Guerau de Liost) i dirigent d'Acció Catalana, va fer una dissertació sobre "El sentiment comarcal".

- Antoni Rovira i Virgili (Tarragona, 1882 - Perpinyà, 1949), publicista, historiador i dirigent d'Acció Republicana de Catalunya, va parlar de "Les comarques a través de la història". Cal destacar que el novembre de 1931 s'incorporà a la Ponència de la Divisió Territorial que presidia, *de fet*, Pau Vila.

- Ferran Valls i Taberner (Barcelona, 1888 - 1942), jurista i historiador, el novembre de 1932 fou elegit diputat al Parlament per la Lliga. En la seva ponència analitza "El problema comarcal i l'estructuració política de Catalunya". Malgrat la seva relació d'amistat amb Pau Vila, va dimitir de la Ponència de la Divisió Territorial creada el 16 d'octubre de 1931.

- Francesc Maspons i Anglès (Barcelona, 1872 - Bigues, 1966), jurista destacat en la defensa del dret català, en aquell moment presidia el Centre Excursionista de Catalunya; exposà el seu criteri sobre "L'aspecte jurídic del nostre problema comarcal".

- Carles Pi i Sunyer (Barcelona, 1888 - Caracas, 1971), enginyer industrial i economista, estudia "Els factors comarcals en l'economia catalana". Durant la República va tenir una intensa activitat política, essent diputat per ERC, conseller, ministre i alcalde de Barcelona.

- Pau Vila i Dinarès (Sabadell, 1881 - Barcelona, 1980), pedagog i geògraf, va cloure el cicle amb una proposta "Per a una solució del problema comarcal de Catalunya". Possiblement per suggeriment del conseller Ventura Gassol -home de confiança de Francesc Macià- s'arriscà a afegir en la publicació una proposta concreta de divisió territorial en 29 comarques, presentada amb un atractiu mapa desplegable. I és que la instauració de la Generalitat feia preveure l'imminent acompliment de les previsions històriques del catalanisme pel que feia a l'organització territorial: supressió de les províncies i la instauració d'una divisió comarcal.

SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

FRANCESC GLANADELL - JAUME BOFILL I MATES
A. ROVIRA I VIRGILI - FERRAN VALLS I TABERNER
EMASPONS I ANGLASELL - CARLES PI I SUNYER
PAU VILA

EL PROBLEMA COMARCAL
DE CATALUNYA

BARCELONA
2005

EL PROBLEMA COMARCAL DE CATALUNYA

This One

ORSU-EJ3-AX81

SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

FRANCESC GLANADELL - JAUME BOFILL I MATES
A. ROVIRA I VIRGILI - FERRAN VALLS I TABERNER
F. MASPONS I ANGLASELL - CARLES PI I SUNYER
PAU VILA

**EL PROBLEMA COMARCAL
DE CATALUNYA**

BARCELONA
2005

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

El Problema comarcal de Catalunya

Ed. orig.: Barcelona : Casa del Vallès, 1931. — Bibliografia

ISBN 84-7283-800-5

I. Glanadell, Francesc II. Societat Catalana de Geografia

1. Comarques — Catalunya 2. Catalunya — Divisions administratives i polítiques
353.2(467.1)

Aquesta obra és una nova edició del llibre del mateix títol publicat el 20 de juny de 1931, volum segon de la Biblioteca d'Estudis Comarcals editada per la CASA DEL VALLÈS i dirigida per Josep Sala i Badal.

La carta geogràfica 44x46 de divisió comarcal, segons avantprojecte de Pau Vila, ha estat reproduïda a partir de l'edició original.

© hereus dels respectius autors.
Editat per la Societat Catalana de Geografia,
filial de l'Institut d'Estudis Catalans

Primera edició: novembre de 2005

Tiratge: 800 exemplars

Compost i imprès per Romero Indústria Gràfica, SL
Carrer de la Mare de Déu de Montserrat, 53-59. 08930 Sant Adrià de Besòs

ISBN: 84-7283-800-5

Dipòsit Legal: B-43.906-2005

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

TAULA

Pròleg a la present edició	IX
Estudi introductorí	XVII
EL PROBLEMA COMARCAL DE CATALUNYA	1
Endreça	3
FRANCESC GLANADELL: CONSIDERACIONS GENERALS A PROPÒSIT DEL PROBLEMA COMARCAL DE CATALUNYA	5
Els antecedents d'aquest llibre.—La CASA DEL VALLÈS i la qüestió comarcal.—La comarca viva.—Barcelona dirigent i la comarca provident.	
JAUME BOFILL: EL SENTIMENT COMARCAL	19
El factor sentimental.—Les comarques i la ciutat de Barcelona.—Les comarques i Catalunya.	
A. ROVIRA I VIRGILI: LES COMARQUES A TRAVÉS DE LA HISTÒRIA	29
El sentit del problema comarcal.—Les velles divisions comarcals.—Les divisions de la Catalunya gran.—El mite del centralisme barceloní i la Catalunya-Ciutat.—La futura divisió oficial de Catalunya.—Les comarques i la nació.	
FERRAN VALLS I TABERNER: EL PROBLEMA COMARCAL I L'ESTRUCTURACIÓ POLÍTICA DE CATALUNYA	39
La diversitat comarcal i la unitat de Catalunya.—La reestructuració interna de Catalunya.—L'evolució de les divisions territorials històriques de Catalunya.—La Catalunya estricta i la seva influència de capitalitat.—La vida comarcal i el seu desdoblament.—El reagrupament territorial de Catalunya.—Elements que intervenen en la caracterització comarcal.—La restauració de la vida rural.—Les noves circumscripcions i l'obra de reconstitució de Catalunya.	

- FRANCESC MASPONS I ANGLASELL: L'ASPECTE JURÍDIC DEL NOSTRE PROBLEMA COMARCAL 53
 Els serveis jurídics.—La vida jurídica.—Les modalitats comarcals.—El consuetudinariisme.—L'estructura jurídica.—L'evolució dels costums.—L'instrument jurídic.—Conclusió.
- CARLES PI I SUNYER: ELS FACTORS COMARCALS EN L'ECONOMIA CATALANA 67
 L'aspecte econòmic del problema comarcal.—Antecedents de l'activitat econòmica de les comarques.—Els fonaments i la significació del comarcalisme econòmic.—El problema comarcal amb relació a l'agricultura.—El problema comarcal amb relació a la indústria.—El problema comarcal amb relació al comerç.—La influència dels fets econòmics en la vida de les comarques.—Conclusió.
- PAU VILA: PER A UNA SOLUCIÓ DEL PROBLEMA COMARCAL DE CATALUNYA 85
 Les comarques segons els tractadistes.—L'agrupament dels estudis comarcals.—Els criteris de delimitació comarcal.—La comarca històrica.—La comarca natural.—La valor dels noms comarcals.—L'origen dels noms comarcals.—Un pla d'estudi investigador.—La feina immediata a fer.—Els antecedents d'una divisió políticocomarcal.—Normes per a una estructuració comarcal de govern.—Les valors tradicionals i els interessos locals.
- UNA DIVISIÓ DE CATALUNYA EN COMARQUES 109
 Justificació i orientació.—Les comarques.

PRÒLEG A LA PRESENT EDICIÓ

Diversos motius han dut la Societat Catalana de Geografia a considerar escaient i útil la reedició del llibre El problema comarcal de Catalunya, publicat per la Casa del Vallès el 1931 com a segon volum de la Biblioteca d'Estudis Comarcals. Hi ha per una banda motius d'oportunitat política i, per altra part, el desig de contribuir a commemorar el 125è aniversari del naixement de qui fou soci fundador i primer president de la nostra societat, el geògraf Pau Vila i Dinarès (Sabadell, 1881 - Barcelona, 1980).

La qüestió de l'organització territorial de Catalunya torna periòdicament a l'actualitat política, perquè mai no ha estat resolta d'una manera prou completa i satisfactòria. El llibre de la Casa del Vallès aparegué en un moment de recuperació de l'autogovern en què la desaparició de les províncies i la implantació d'una organització territorial en comarques semblava imminent. En aquells mesos d'acceleració de la història, el Govern provisional de la Generalitat va confiar a Pau Vila la resolució d'allò que Antoni Rovira i Virgili havia anomenat "el problema de les comarques" (1922, p. 122). Sembla que en un primer moment li fou encomanada la tasca individualment; calia que el geògraf concretés la proposta que havia anunciat en la seva conferència a la Casa del Vallès el primer de maig. El resultat fou el mapa amb 29 comarques, el qual inicialment havia d'orientar els treballs de la Ponència de la Divisió Territorial que fou creada pel Govern el mes d'octubre de 1931. Al cap de l'any, la comissió d'experts -presidida de fet per Pau Vila- ja tenia pràcticament enllestides dues propostes alternatives d'organització territorial. Però el cert és que la Generalitat no semblava decidida a adoptar la proposta dels tècnics, tot i que va ser publicada l'abril de 1933. En particular, el debat parlamentari de l'Estatut Interior, celebrat just llavors, va passar de pun-

tetes per la qüestió territorial.' Pau Vila recordava amargament el bandejament inicial de les propostes de la Ponència: "És absurd, el 32 es podia haver posat a la pràctica, i no s'hi va posar" (Rovira-Roig: 1977, p. 87). Quan per fi, el setembre de 1934, semblava que el Govern de la Generalitat feia les primeres passes per dur a la pràctica el projecte de 38 comarques i 9 vegueries, els fets d'octubre suposaren l'ajornament del tema de la divisió territorial. La represa de la qüestió, l'estiu de 1936, fou igualment sobtada i anòmala. La derrota de la República significà un nou ajornament de la qüestió, però en aquest cas durant quatre llargs decennis.

Amb l'elaboració de l'Estatut d'Autonomia, l'any 1978, es reprengué el debat territorial, però sense assolir el consens necessari ni respecte a la implantació de les vegueries ni en relació a la seva utilització com a circumscripcions electorals (altres en proposaven les comarques); al capdavant, aquesta indefinició afavorí el reforçament de les províncies com a ens locals (diputacions) i com a demarcacions en les eleccions al Parlament. Després d'un considerable lapse de temps, el 1987 s'aprovaren sense consens les Lleis d'organització territorial, les quals van implicar la dissolució de la Corporació Metropolitana de Barcelona, la reinstauració de les comarques (però amb un nou caràcter d'ens locals) i la promesa de convertir Catalunya en una província única subdividida en un mínim de cinc regions. El Consell Executiu va donar algunes tímides passes per tal de donar compliment a les seves previsions legals, però la conclusió fou -com es lamentava l'arquitecte Manuel Ribas i Piera- que "al final no res, i veus que tot va seguint igual".² L'any 1995, amb l'aprovació del Pla Territorial General de Catalunya que dibuixava sis àmbits supracomarcal de planificació, hom podia creure que la qüestió regional entrava en vies de resolució, però novament no va ser així. En el canvi de segle, una nova Comissió d'experts presidida per l'advocat i expolític Miquel Roca, amb presència de quatre geògrafs, va elaborar un Informe sobre la revisió del model d'organització territorial de Catalunya. L'Informe seguia les directrius del PTGC en la qüestió del mapa supracomarcal i apostava per fer confluïr províncies i vegueries; pel que fa a les comarques es propugnava un lleuger increment del seu nombre i una reforma dels consells comarcals en un sentit més municipalista; finalment, es propugnava una moderada reforma del mapa municipal. Aquella proposta de consens va ser bandejada pel propi Govern que l'havia encarregada.

¹ Tot i que en aquell moment Carles Pi i Sunyer era conseller primer i Ventura Gassol conseller de Cultura. El govern format el 4-X-1933 tenia com a conseller primer un membre de la Ponència, Miquel Santaló, i mantenia Ventura Gassol a Cultura.

² *Les futures regions a Catalunya*. Debat a Girona, 14 gener 1989, Societat Catalana d'Ordenació Territorial, Barcelona, p. 47.

En el moment de redactar aquestes línies (setembre de 2005), el Govern tripartit manifesta el propòsit de presentar una nova Llei d'Organització Territorial tan bon punt el Parlament aprovi el projecte de nou Estatut d'Autonomia. Un projecte d'Estatut que en el capítol V, dedicat al Govern local, introdueix les vegueries com a "àmbit territorial específic per a l'exercici del govern intermunicipal de cooperació local" (art. 85), amb la idea que "els consells de vegueria substitueixen les diputacions" (art. 86). La comarca continua present en el text estatutari, "com a entitat local fonamentada en la voluntat de col·laboració i associació dels municipis" (art. 87), però certament amb un èmfasi menor que en el text actualment vigent, perquè resta absent de la declaració que "Catalunya estructura la seva organització territorial en municipis i vegueries" (art. 79). El que sembla segur és que l'Estatut no farà una aposta per un mapa concret de vegueries, i per tant no les enumerarà. En el moment actual tornen a tenir significat les dures paraules que el diputat socialista Estanislau Riu i Ponsetí va pronunciar al Parlament amb motiu de la discussió de l'Estatut Interior:

"Els problemes que siguin difícils, els governants estan per afrontar-los i resoldre'ls; si els governants fugen dels problemes que troben difícils no fan res més que declarar d'una manera palesa el seu fracàs. [...] Una Constitució sense la divisió territorial esbossada, és una Constitució incompleta [...] és una vertadera covardia el no embastir¹ el problema de la divisió territorial en la nostra Constitució interior de Catalunya." (DSPC, 28-IV-1933, p.1247; 9-V-1933, p.1349).

Hi ha, per tant, motius sobrats perquè en aquesta nova conjuntura històrica de debat sobre l'organització territorial, la Societat Catalana de Geografia recuperi un text, ja clàssic, amb la qualitat de El problema comarcal de Catalunya. Algunes de les idees que hi apareixen per primera vegada encara són plenament vigents, com ara el sentit dinàmic de la divisió administrativa o la concepció del territori com a producte social. D'altra part, el desconeixement dels precedents del passat comporta un doble perill: en primer lloc, que es tornin a discutir o a proposar alternatives que ja van ser inventades i avaluades fa molts anys; i, segonament, que la ignorància de l'origen real de les propostes dugui a la seva idealització i mitificació, la qual cosa és una forma d'apropiació interessada i d'instrumentalització. En aquest sentit sembla especialment necessari recordar quin era el plantejament original de Pau Vila en relació a l'organització del territori, pocs mesos abans de dirigir la Ponència de la Divisió Territorial. Igualment pertinent és recordar el seu plantejament obert a una futura revisió de la seva proposta d'organització territorial, amb l'afirmació que "noves realitats en l'esdevenidor no deixaran d'imposar delimitacions més ajustades a les necessitats que es presentin", perquè "cap divisió que es faci serà immutable".

¹ Aquest mot incorrecte es pot interpretar com *envestir*, però sembla més adient *embastar*: deixar fixats els grans trets d'un tema que més tard caldrà fixar amb precisió.

La Societat Catalana de Geografia sempre ha estat conscient i orgullosa de la cabdal aportació de Pau Vila a la cultura catalana en general i a la nostra ciència en particular. Malgrat el lapse forçat de l'exili, la relació de Vila amb la SCdG també va ser prou intensa: va fer-hi divuit conferències o intervencions durant els dos anys de la seva presidència (1935 i 1936) i del 1960 al 1978 (dos anys abans de morir). Els darrers deu anys de la seva vida fou el delegat de l'Institut d'Estudis Catalans a la Junta de Govern de la Societat. L'any 1971, la SCdG va retre homenatge a Pau Vila amb motiu dels seus 90 anys, amb una glossa de les seves idees geogràfiques a càrrec d'Enric Lluch. La Societat també va impulsar la realització de la Miscel·lània Pau Vila, el millor aplec de treballs sobre l'il·lustre geògraf, que fou publicada el 1975 per l'editorial Montblanc-Martin. Igualment la nostra revista, Treballs de la SCdG, li ha reeditat diversos textos. Darrerament (2003), en aquesta mateixa col·lecció (ara per ara principalment dedicada a recuperar obres clàssiques de la geografia catalana), hem reeditat el seu Resum de Geografia de Catalunya, publicat inicialment per l'editorial Barcino entre 1928 i 1936, aplegant així en un sol llibre els nou volumets originals.

En aquesta ocasió reeditem una obra coral, perquè compta també amb magnífiques aportacions de Jaume Bofill i Mates, Francesc Glanadell i Torras, Francesc Maspons i Anglèsell, Carles Pi i Sunyer, Antoni Rovira i Virgili i Ferran Valls i Taberner. Tanmateix, el principal protagonista del llibre de la Casa del Vallès és Pau Vila, per l'amplitud de la seva aportació, pel fet d'haver pogut aprofitar en el seu text els elements exposats prèviament pels altres conferenciant i, sobretot, per ser l'autor d'una proposta concreta de divisió comarcal, il·lustrada amb un vistós mapa de gran format. Els geògrafs coneixem bé la força expressiva dels mapes, i els polítics saben també que si un informe tècnic inclou un mapa, aquest element es convertirà pràcticament en l'únic objecte de debat i poca gent es llegirà la lletra de la proposta. Evidentment no és aquest el desig que ens anima amb aquesta nova edició de El problema comarcal de Catalunya.

No creiem necessari, ni oportú en una obra d'autoria diversa, centrar aquest pròleg en la trajectòria vital o en la vàlua de les aportacions científiques de Pau Vila. Altres obres ho fan amb prou bon criteri i amplitud.¹ Val a dir que en aquest curs 2005-2006, la Societat Catalana de Geografia dedicarà oportunament alguna de les seves activitats a rememorar la figura i les idees de Pau Vila. La reedició de El problema comarcal de Catalunya ha de permetre -això sí- valorar millor l'aportació de Vila al debat sobre la divisió territorial catalana. En aquesta qüestió resulta interessant revisar el paral·lisme que plantejava l'autor de l'article "Per un millor plantejament del problema comarcal",

¹ A les ja esmentades convé afegir les aparegudes darrerament, en particular el llibre de Joan TORT i DONADA (2004): *Pau Vila. L'esperit de la terra*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona. Vegeu també la semblança feta per Antoni Durà i Guimerà al web de la SCdG.

publicat a La Veu de Catalunya el 14 d'abril de 1930. El signant, Joan d'Oloró (potser un pseudònim), feia un documentat repàs d'anteriors aportacions a la definició de les comarques i ressenyava en termes elogiosos la publicació de Josep Iglésies referida al Camp de Tarragona; aquesta obra li permet parlar "de l'extraordinària maduresa que a Catalunya han aconseguit els estudis de la que podríem dir-ne Geografia aplicada". El misteriós autor afirma: "Textualment s'ha dit: El que Pompeu Fabra ha fet amb la llengua, alguna altra personalitat amb autoritat suficient, hauria de fer-ho amb les comarques. Però aquest Pompeu Fabra és difícil de trobar, ara com ara, (No surten Pompeus Fabra així com així) i, d'altra banda, hi ha diferències prou essencials entre un problema natural i la fixació d'una ortografia, per reclamar l'imperatiu d'una sola personalitat." La comparació amb el filòleg -bon amic de Pau Vila- era i és inevitable. El lector jutjarà fins a quin punt Vila va ser finalment el Pompeu Fabra de les comarques o bé sí, com observa l'articulista, no són temes comparables.

Però si el paper de Pau Vila en la gènesi de la divisió territorial catalana admet diverses interpretacions, el que està fora de dubtes és el seu exemple cívic i de generositat envers el seu país, les seves qualitats humanes, pedagògiques, literàries i científiques, així com la seva decisiva contribució a una forma d'entendre, de fer i d'explicar la geografia, entesa com a ciència plenament conscient del paper de la societat en les transformacions del territori.

Diguem per últim que la present edició de El problema comarcal de Catalunya ha anat a cura de Vicenç Biète i Jesús Burguenó. Des del punt de vista lingüístic ha calgut introduir molt lleugeres correccions gramaticals i actualitzar les formes toponòmiques, com sens dubte hauria plagut de veure a Pau Vila¹; amb tot, també hem volgut mantenir en els encapçalaments de la seva proposta de divisió comarcal, entre claudàtors, la literalitat de les denominacions comarcals emprades pel geògraf, que lògicament es corresponen amb les que figuren al mapa. Finalment volem agrair a l'Institut Cartogràfic de Catalunya la seva autorització per a reproduir diversa documentació de l'important Fons Pau Vila que es conserva a la Cartoteca.

Junta de Govern de la Societat Catalana de Geografia

¹ El 25 de novembre de 1933 Pau Vila va publicar un article a *La Publicitat* (reproduït a *La divisió territorial de Catalunya. Selecció d'escrius de Geografia de Pau Vila*, p. 298-300, Curial, 1977) en què es felicitava per la publicació oficial de la llista de noms dels municipis, i recordava que la Ponència de la Divisió Territorial també havia fet algunes propostes de rectificacions als membres de l'Institut d'Estudis Catalans autors de la proposta: Pompeu Fabra, Josep M. de Casacuberta i Joan Coromines.

XIV

EL PROBLEMA COMARCAL DE CATALUNYA

CASA DEL VALLÈS

COMTE DE L'ASALTO, 22, PRAL.

CURSET DE CONFERÈNCIES SOBRE

EL PROBLEMA COMARCAL
DE CATALUNYA

BARCELONA, març de 1931

A mesura que la nostra Entitat ha avançat camí en la seva feina de cara a la comarca del Vallès, hem anat prenent consciència més precisa de la urgència i de la complexitat de la qüestió comarcal.

Sense abandonar el propòsit d'aplicar-nos especialment als aspectes relacionats amb la nostra Comarca, hem comprès la necessitat i l'oportunitat d'enfocar el problema de les comarques en el seu aspecte general, perquè no hi hauria possibilitat d'arribar a solucions pràctiques i definitives, si aquestes no fossin resultat d'una convergència de criteri i d'acció entre tots els components del conjunt comarcal.

Amb idea d'arribar a la fixació d'uns principis fonamentals aptes per a servir de base en la feina concreta i d'estructuració de les diferents comarques, hem confiat a les persones segurament de major autoritat, cadascuna en el seu camp, l'estudi dels factors essencials que entren en la composició del fet comarcal.

...

Volem proclamar amb satisfacció que no podem dissimular, que les personalitats que desenrofilaran aquest «Curset», ens han ofert tot seguit la seva cooperació. Amb lúcida visió del problema i amb exemplar patriotisme, ens han donat també les màximes facilitats.

Per a molts dels il·lustres conferenciants, llur concurs, en aquest moment d'intensitat política i de responsabilitat assumida personalment, és clara demostració que el moviment comarcal interessa als homes representatius dels diferents sectors i d'influència decisiva en els destins de Catalunya.

Aquesta constatació, és un bon averany i ja ens permet consignar un primer èxit, ben important, de la nostra iniciativa.

EL CONCELL DIRECTIU

PROGRAMA DEL CURSET

Jaume Bofill i Matas

El sentiment comarcal

20 de març

Antoni Rovira i Virgili

Les comarques a través l'història

22 de març

Ferran Valls i Taverner

El problema comarcal i l'estructuració política de Catalunya

10 d'abril

F. Maspons i Anglès

Per una ordenació jurídica del nostre problema comarcal

12 d'abril

Carles Pi i Sunyer

Els factors comarcals a l'economia catalana

24 d'abril

Pau Vila

Per a una solució del problema comarcal de Catalunya

1.er de maig

Aquestes conferències seran públiques i es celebraran el **divendres** de cada setmana, d'acord amb les dates esmentades i a partir del **dia 20 d'aquest mes**, que tindrà lloc l'acte inaugural.

Les conferències començaran puntualment, a dos quarts de vuit del vespre.

ESTUDI INTRODUCTORI

El problema comarcal de Catalunya aplega un seguit de treballs i conferències realitzats la primavera de 1931 per impuls de la Casa del Vallès, entitat comarcal amb seu a Barcelona. L'obra constitueix el segon (i al capdavall, darrer) volum de la col·lecció Biblioteca d'Estudis Comarcals.

La Casa del Vallès s'havia constituït al carrer de la Canuda de Barcelona el 16 de març de 1929.¹ El primer president de l'entitat fou Francesc d'A. Planas-Dòria, essent-ne secretari Francesc Glanadell i Torras, sens dubte l'autèntica *alma mater* de la societat. La primera activitat de la Casa del Vallès fou precisament una conferència del geògraf Pau Vila, "Apunts per a un assaig de geografia del Vallès", celebrada el 30 d'abril de 1929 a l'Ateneu Barcelonès. Pau Vila havia nascut a Sabadell l'any 1881; i encara que d'adolescent passà a viure a Barcelona, se sentia sentimentalment i científicament vinculat al Vallès, tal i com resta clar en la dedicatòria que encapçala la seva monografia sobre la comarca: "A Sabadell que em veié néixer; a Terrassa, camp de les meves facècies de xicot; al Vallès, on he fet el meu aprenentatge de geògraf". A aquesta conferència en seguiren d'altres, com la que impartí el mes de maig Joan Montllor i Pujal, president del Centre Excursionista del Vallès (Sabadell) i dedicada precisament a fer un "Assaig de delimitació del Vallès". Un altre membre de la Casa del Vallès, Eduard Ragasol, en una

¹En relació a la Casa del Vallès les dues fonts d'informació bàsiques són el volum I de la col·lecció (*Comarca del Vallès*, 1930) i la *Memòria...* publicada el 1934. La decisió de formalitzar la creació de la Casa del Vallès s'havia pres el 29 de desembre de 1928, en una assemblea feta amb una convocatòria pública.

xerrada realitzada a Caldes de Montbui el 1930, propugnava "fer una divisió territorial de Catalunya inspirada en l'esperit comarcal, contra les arbitràries divisions políticoadministratives actuals". Resta clar, doncs, el profund interès de l'entitat, des de bon començament, pel problema comarcal.

Fruit de les primeres contribucions a la Casa del Vallès fou la publicació, l'any 1930, de l'obra titulada *Comarca del Vallès*, amb la qual s'encetava la Biblioteca d'Estudis Comarcals. En ella, Josep Sala i Badal feia un comentari preliminar en què afirma que la Casa del Vallès adoptava com a criteri de delimitació de la comarca l'expressat pel geòleg Norbert Font i Sagué (1897), que es creu coincident amb els parers de Pau Vila i Joan Montllor. El gruix de l'obra correspon al treball de Pau Vila, que desenvolupa la seva conferència. Si bé "El Vallès. Assaig geogràfic" ha estat qualificada de monografia comarcal, l'autor en feia una descripció més modesta: "aquella conferència, doncs, s'ha convertit en un estudi; no és encara una monografia, però en té l'estructura essencial." Els altres col·laboradors de la miscel·lània vallesenca eren Francesc Maspons i Anglès ("Granollers, carrer de Barcelona"), Francesc Carreras i Candi ("Algunes paraules toponímiques del Vallès"), Miquel Carreras i Costajussà ("Per la història espiritual del Vallès. La vida íntima de Sabadell"), Joan Sacs ("El Vallès i la conservació de monuments"), Salvador Cardús ("Espiritualitat montserratina de Terrassa"), Jacint Elias ("Desviaments del Llobregat i de la riera de les Arenes") i Joan Amades ("Balls populars del Vallès").

El gener de 1931 la Casa del Vallès decidí organitzar un cicle de sis conferències tot convidant "personalitats de prestigi i d'una màxima solvència dins llur especialitat" per tal que analitzessin "els diferents aspectes que integren la realitat comarcal". En aquell moment presidia l'entitat Emili Moragas; Pau Vila i Eduard Ragasol eren vicepresidents i Francesc Glanadell continuava com a secretari. Les conferències es realitzaren entre el 20 de març i l'1 de maig, de tal manera que van coincidir de ple amb l'agitada època de les eleccions municipals i la subsegüent proclamació de la República, el 14 d'abril. "Poc ens imaginàvem que [la publicació] arribés en moment de tanta escaiença", diria F. Glanadell. L'assoliment de l'autonomia política feia que, entre la data d'inici de les xerrades i la data final, s'hagués produït un canvi radical de perspectiva a l'hora d'abordar la qüestió comarcal. Com afirma Carles Pi i Sunyer en el seu escrit: "avui els imperatius de l'hora han fet sortir la qüestió de les comarques del pla purament intel·lectual; davant la necessitat d'estructu-

rar la nova Catalunya aquests problemes prenen consistència i poden encarnar en una realitat". Per fi era arribat el moment de dur a la pràctica el programa polític del catalanisme, i això entre altres coses volia dir l'abolició de les províncies i l'organització de Catalunya en comarques. És en aquest context que Pau Vila s'atreveix a dibuixar el seu propi mapa comarcal, perquè "vivim jornades històriques en què tots els catalans ens hem de considerar com a mobilitzats per al servei de la Pàtria."

Val a dir que Pau Vila va ser al rovell de l'ou dels esdeveniments del 14 d'abril, tal i com testimonia el passí d'accés al Palau de la Generalitat signat per Ventura Gassol.¹ En aquella històrica jornada, Gassol demanà a Vila que preparés els itineraris perquè sortissin propagandistes a recórrer el país. L'endemà al migdia Vila fins i tot es va estar dalt el balcó

EL PRESIDENT
DE LA
DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA

220

Permeti's la entraca al Palau de la Generalitat al

Senyor

Pau Vila Guàrdia

BARCELONA 14 d'abril de 1931

EL PRESIDENT DE LA REPUBLICA CATALANA,

p. o.

V. Gassol

principal de la Diputació (Rovira-Roig: 1977, p. 83). Si aquesta sobtada successió d'esdeveniments afectà intel·lectuals com Vila, no cal dir que altres conferencians amb un perfil molt més polític es trobaren vital-

¹ Al Fons Pau Vila de la Cartoteca de Catalunya (Institut Cartogràfic de Catalunya), PV-D-11.

ment -en paraules de Pi i Sunyer- en "uns moments de tan intensa vibració i plenitud passional, que és impossible de trobar el temps per a la recerca pacient, ni de recloure's en la quietud serena que exigeix la pura labor intel·lectual."

És molt probable que la selecció dels ponents per al "Curset de conferències sobre el problema comarcal de Catalunya" fos obra de Pau Vila. D'una banda perquè sens dubte el geògraf confiava en l'oportunitat i l'interès de les diverses aportacions, però també perquè Vila tenia vincles més o menys estrets amb tots els convidats. La passada dictadura de Primo de Rivera (que havia expulsat Pau Vila de l'Escola del Treball)¹ havia fet ecllosionar un nodrit i ben travat grup d'intel·lectuals de tot Catalunya compromesos amb el catalanisme i agrupats en el moviment polític d'Acció Catalana. Jaume Bofill i Mates i Antoni Rovira i Virgili eren, respectivament, els caps de fila més visibles dels dos sectors catalanistes aplegats el 1922 en Acció Catalana. El primer procedia de la Lliga -havia estat vicepresident de la Mancomunitat-, mentre que l'historiador tarragoní s'identificava ideològicament amb el federalisme republicà. És precisament a l'inici de les conferències, el març de 1931, quan es produeix el retrobament de les dues tendències (Acció Catalana i Acció Republicana de Catalunya) per tal de formar el Partit Catalanista Republicà (després Acció Catalana Republicana). La resta de participants en el debat eren destacats militants d'AC (Carles Pi i Sunyer) o si més no tenien estretes vinculacions amb aquest grup (Vila i Francesc Maspons).² Pau Vila i Carles Pi i Sunyer col·laboraven assíduament en el diari *La Publicitat*, òrgan d'expressió d'Acció Catalana (i després del PCR). Ferran Valls i Taberner era l'únic dels participants en les conferències que s'havia mantingut dins la Lliga Regionalista, malgrat haver participat en el moment de gestació d'AC amb Ramon d'Abadal i Jaume

¹ El maig de 1924, juntament amb més de 150 professors de les institucions d'ensenyament de la Mancomunitat que s'havien solidaritzat amb el psicòleg George Dwelshauvers. Entre els primers signants de l'escrit que posava en evidència l'actuació del baró de Viver hi havia, juntament amb Vila, Carles Riba i Pompeu Fabra; també signaven Carles Pi i Sunyer, Josep Rendé i Pius Font i Quer. El jove Josep Iglésies es trobava entre els alumnes que van recollir signatures recolzant el professorat represaliat (Iglésies era l'impulsor de l'Associació d'Estudiants de la Universitat Nova). Ferran Valls i Taberner també participà activament en el moviment de protesta (Roig, 1992). El Fons Pau Vila conserva abundant documentació sobre l'afer (PV, caixes grogues, núm. 12, diversos).

² També Francesc Glanadell havia estat soci d'Acció Catalana el 1923 (Casassas: 1980, p. 285).

Bofill. Tanmateix, no tenia inconvenient a col·laborar en la *Revista de Catalunya* creada per A. Rovira. En el terreny científic també hi havia relació entre alguns dels conferenciants; per exemple, Valls i Taberner dirigia una *Geografia Universal* de l'Institut Gallach en què el capítol dedicat a Catalunya (volum referit a la Península Ibèrica, 1929) era obra de Carles Pi i Sunyer. Vila, havia consultat amb Valls i Taberner la part històrica de *La Cerdanya*.¹ No cal justificar la participació de Francesc Maspons i Anglès perquè era vocal del Consell directiu de la Casa del Vallès, alhora que presidia el Centre Excursionista de Catalunya, càrrec en el que Pau Vila el succeí aquell mateix any. Finalment cal observar que els sis conferenciants pertanyien a una mateixa generació, que en aquell moment comptava entre 43 i 59 anys.

Les aportacions a "El problema comarcal de Catalunya"

La publicació és encapçalada amb unes "Consideracions generals" redactades pel secretari de la Casa del Vallès, **Francesc Glanadell i Torras** (Granollers, c. 1895 - Barcelona, c. 1936). Poca cosa se sap de la seva biografia:² advocat; presidí el Centre Excursionista de Granollers en el moment de la seva creació, el 1916; fou el principal animador de la "Joventut Nacionalista" a Granollers i de la seva publicació *Foc Nou* (1918-20); posteriorment es traslladà a Barcelona. En paraules de Salvador Llobet, Glanadell era l'ànima de la Casa del Vallès; sempre va formar part del Consell directiu i els anys 1932 i 1933 en va ser el president; des d'aquest càrrec va impulsar la creació de la Lliga Comarcal, tal i com es comentarà més endavant.

En la seva intervenció feia una encesa afirmació comarcalista, entenent la comarca com "el component espiritual de Catalunya", país que defineix com a "veritable federació de comarques en l'aspecte políticoadministratiu ideal". Manllevant paraules de Miquel Carreras i Costajussà (*Comarca del Vallès*,

¹ La posterior dimissió de Valls i Taberner de la Ponència de la Divisió Territorial no va suposar de moment un trencament de la seva relació amb Pau Vila, al qui en la correspondència tractava d'estimat amic (PV-C-4). El setembre de 1933 l'historiador va fer la carta de presentació de Vila per tal d'accedir a la Biblioteca Nacional de París (PV-M-4). Seria anys després quan Vila d'alguna manera explicaria la renúncia de Valls perquè llavors "ja començava a estar contra la República" (Rovira-Roig: 1977).

² L'elogiós article "Caràcter i intel·ligència. Francesc Glanadell" publicat per Salvador Llobet (amb el pseudònim de Nyicris) a *La Gralla* el 17-I-1932 (p. 6) no aporta gaires dades.

1930) afirma que la recuperació d'una personalitat col·lectiva com és Catalunya no es pot fer si no "es recuperen totes les subpersonalitats que en federació -encara que sigui latent- la integren". No es tracta "d'inventar ni d'enfondir fets diferencials a gratcient", sinó de reconèixer que el règim comarcal "és consubstancial a la seva naturalesa orgànica".

El concepte de comarca que enuncia Glanadell entronca amb les posicions clàssiques d'inspiració naturalista, atès que atribueix la realitat comarcal a "l'estructura física de Catalunya, de terreny accidentat i polimòrfic, propens, per tant, a la germinació i a la conservació d'una varietat de costums, d'institucions peculiars, i a determinar una riquesa de caràcters que han forjat el fet comarcal en forma tan singular i categòrica com potser no el tingui cap altre país". Amb tot, admet els postulats més moderns d'altres ponents: reconeix que la comarca, com a entitat viva, està "subjecta al moviment evolutiu" i que no convé fer una divisió comarcal anacrònica sinó que respongui a "la missió i l'estructura que convenen als fets i a les necessitats actuals". L'autor malda per establir una difícil síntesi entre tradició i modernitat, en afirmar que "fixar la comarca moderna no vol dir destruir la vella comarca".

El secretari de la Casa del Vallès -com tampoc cap altre dels ponents- no entrava a definir les funcions i l'organització interna que hauria de desenvolupar la comarca. Possiblement aquesta és la mancança més gran en tot el debat, i la clau de volta de l'atzucac en que es trobava (i es troba encara?) la qüestió comarcal. Glanadell només assenyala que en la "determinació de les funcions polítiques i administratives i de serveis públics que les comarques hagin d'acomplir" no cal cercar exemples d'altres països, perquè "la nostra realitat comarcal té característiques singulars i categoria de fet original" per la qual cosa mereix "normes de creació autòctona".

La col·laboració de **Jaume Bofill i Mates** (Olot, 1878 - Barcelona, 1933) sobre "El sentiment comarcal" combina l'enfocament apassionat del poeta Guerau de Liost ("la comarca és la infantesa dels pobles") i el plantejament cívic del polític conscient que "sense la nostra capitalitat barcelonina el problema català restaria ofegat". Malgrat la brevetat de l'escrit, no manca la referència a les dues principals fonts d'inspiració política del dirigent d'Acció Catalana: Torras i Bages i Prat de la Riba. És ben clar en el seu escrit el tarannà conservador i antiobrerista; així, Barcelona apareix com a "asil i nodridora forçada de llargues corrues d'immigrants depauperats i ineducats", una massa que "esdevé, en plena vagància, combustible de tota pertorbació social i política i ferment d'anticatalanitat".

Possiblement la idea més interessant de la seva col·laboració sigui la defensa de la compatibilitat del comarcalisme amb la concepció de la Catalunya-Ciutat, tan pròpia del noucentisme. L'acció exercida per la ciutat de Barcelona -"la gran foguera ciutadana que un hom veu i sent i gairebé flaira, arreu de Catalunya"- és valorada d'una manera molt positiva. Bofill defensa amb convenciment la simbiosi existent entre les comarques i el cap i casal: "Catalunya-Ciutat resol l'antinòmia de Barcelona i les comarques, i les apleva en una sola flama pairal".

L'emfàtica defensa de la Catalunya-Ciutat també és compartida pel següent ponent, **Antoni Rovira i Virgili** (Tarragona, 1882 - Perpinyà, 1949). L'historiador i president del Partit Catalanista Republicà havia analitzat amb amplitud el "problema de les comarques" i les diverses propostes de divisió comarcal en la seva *Història Nacional de Catalunya* (1922). En aquella ocasió havia defensat "l'element arbitrari en la fixació i delimitació de les comarques" per tal de "fer de la divisió comarcal alguna cosa més que una curiositat històrica i geogràfica". L'objectiu de la divisió comarcal era servir "com a base d'una subdivisió política, administrativa o judicial que vingués a substituir, per exemple, els actuals partits judicials o els districtes electorals" (1922, p.127).

En el cicle de conferències de la Casa del Vallès, Rovira i Virgili va dissertar sobre "Les comarques a través de la història". Si com a historiador li pertocava defensar el llegat històric en la configuració de les comarques, feia compatible aquesta posició amb una contundent tasca desmitificadora i crítica envers les grolleres simplificacions del passat. Per exemple, Rovira s'adreça als seguidors del criteri expressat per Antoni Aulèstia en la seva *Història de Catalunya* (1887), que al seu entendre cometien l'error de "creure que la divisió medieval en vegueries i sotsvegueries corresponia a la divisió natural". Més enllà de la història, Rovira i Virgili era conscient de la complexitat del tema de la divisió territorial i de la seva significació política i pràctica: el problema comarcal -afirma- "és compost de pols d'arxiu i de pols de terròs, d'història i de geografia, però també d'ideal. Avui el problema comarcal sobreix dels seus límits científics per a entrar al terreny de la reconstrucció de la pàtria".

De ben segur Pau Vila compartia les brillants andanades adreçades per Rovira i Virgili cap al determinisme naturalista: "Jo no participo d'aquell criteri supersticiós segons el qual cada grup d'homes tenia ja predestinada la

seva història per la direcció dels rius i de les muntanyes". Això voldrà dir que és impossible delimitar les comarques "sense que la vida social i la voluntat humana deixin de posar-hi la seva marca"; de fet, "és el factor humà allò que els dona una realitat viva". Elements com una nova carretera, un túnel o un canal de reg poden canviar "d'una manera radical la fisonomia d'una comarca".

El president del PCR també feia una decidida defensa de les demarcacions supracomarcal, atès que considerava excessiva una organització territorial de Catalunya feta només en base a les comarques. Tot i que Rovira blasma les províncies i les qualifica de "esquinçada damunt la carn viva de Catalunya", en aquell moment proposa una simple reforma nominal de les quatre províncies, que passarien a ser els departaments o regions Pirinenca Oriental, Occidental, Central i Meridional. Serà uns mesos després,¹ en el si de la Ponència de la Divisió Territorial, quan Rovira i Virgili acceptarà la creació d'un nombre de regions molt superior. Aquest allunyament respecte del nombre de províncies permetrà l'acostament d'altres ponents -i en particular del secretari de la Ponència, Josep Iglésies- a les tesis del polític tarragoní, que alguns havien titllat de provincialistes. Certament és paradoxal i contradictori l'acarnissament envers les províncies, tot plegat per defensar un repartiment regional de Catalunya fet en base a les mateixes quatre capitals. Per això l'hàbil polític malda per embellir la seva difícil posició amb el vernís romàntic de la història, tot afirmant que ell en realitat no defensava altra cosa que el disseny territorial fet per Jaume II el segle XIV (1303-1304). Aquesta mena d'ús forçat de l'argument històric explica que algun geògraf actual hagi assenyalat que en debat territorial a Catalunya hem fet un gra massa de la història (Nello, 2000).

La intervenció de l'historiador **Ferran Valls i Taberner** (Barcelona, 1888 - 1942) sobre "El problema comarcal i l'estructuració política de Catalunya" té importants punts de contacte amb la de Rovira i Virgili. En primer lloc la consideració del fet comarcal com a element "dinàmic i en constant transformació", atès que l'element humà és el factor geogràfic que explica les comarques. Per això, tot i que en l'estudi del mapa comarcal també entra en joc la geografia històrica, "en la reestructuració interna de Catalunya no pot

¹ Rovira comença a especular amb una divisió en més de 4 vegueries en successius articles a *La Publicitat*, en particular el 25-XII-1931 i el 3-I-1932. Sobre la posició de Rovira i Virgili vegeu els treballs d'Oliveras (1999 i 2000).

donar-se una importància excessiva a la tradició històrica" perquè "Catalunya no és un museu, sinó un organisme viu" i les comarques "no han estat mai immutables". Per la mateixa raó, la nova distribució de comarques s'haurà de fer prescindint "del que hi hagi de pes mort en la tradició", adaptant-se "a les condicions presents i a l'orientació més convenient per a la prosperitat de Catalunya en l'esdevenidor". La influència d'aquests criteris en el pensament comarcal de Pau Vila és evident.

Valls i Taberner també defensa l'establiment d'un nivell territorial supracomarcal, si bé no arriba al grau de concreció expressat per Rovira i Virgili: "el reagrupament territorial de Catalunya haurà de basar-se en l'establiment de circumscripcions més amples que les antigues comarques, car així ho reclama la vida econòmica actual". També rebutja la concepció de les comarques com a compartiments estancs i defensa la intensificació de les comunicacions i relacions intercomarcals. Especialment interessants resulten els arguments en favor d'una xarxa urbana sòlida i jeràrquicament ben travada i de l'enfortiment dels centres urbans grans i mitjans: "és palesa també la necessitat de nuclis urbans importants que siguin caps de regions amples superposades a les entitats comarcals, la menor extensió de les quals no s'avé suficientment amb les característiques de la vida econòmica moderna".

Remarquem en canvi dues diferències entre les opinions expressades per Ferran Valls i les d'Antoni Rovira: per una banda Valls es mostra més escèptic respecte el concepte polític de Països Catalans; d'altra part, presenta la relació de Barcelona amb Catalunya en uns termes menys idealitzats i més conflictius. Diguem finalment que l'historiador manlleva en diverses ocasions els conceptes geogràfics emprats per Miquel Santaló, entre els quals crida l'atenció la moderna visió de la realitat comarcal com un sistema interrelacionat, on l'alteració d'un sol factor determinant de la comarca "porta en si l'alteració de tots els altres".

La intervenció del jurista i president del Centre Excursionista de Catalunya d'ençà 1927, **Francesc Maspons i Anglasell** (Barcelona, 1872 - Bigues, 1966) sobre "L'aspecte jurídic del nostre problema comarcal" va tenir un caire més tècnic i especialitzat. L'autor es refereix, d'una banda, a la necessitat de corregir les deficiències del mapa judicial; d'altra part (i principalment), destaca la importància de conèixer l'especificitat jurídica de cada contrada del país per tal de poder desenvolupar correctament càrrecs com ara el de notari. Maspons comenta diverses variants territorials del dret civil català, tot

remarcant la contraposició entre la Catalunya Vella i la Nova (potser en aquest cas fóra més exacte dir-ne entre la Catalunya Oriental i l'Occidental). Assenyala que la comarca jurídica sovint no coincideix ben bé amb cap quadre comarcal i que, de fet, només en els casos de la Vall d'Aran i la comarca de Tortosa hi ha una personalitat jurídica clarament definida i coincident amb la definició comarcal tradicional; en aquests dos territoris "la unitat jurídica és tan sentida, que arriba a imprimir caràcter a la vida del país". També en el text de Maspons, com en els precedents, torna a estar present i s'hi defensa una visió dinàmica i evolutiva de la societat, però en aquest cas referida als costums jurídics i no pas a les demarcacions comarcals.

Maspons i Anglasesell clou el seu escrit amb una invitació a "recórrer en missió d'estudi el territori català" per tal d'arribar a una delimitació comarcal adequada des del punt de vista jurídic. En aquest punt cal recordar l'estreta relació entre Francesc Maspons (president del Centre Excursionista de Catalunya) i Pau Vila (que hi era el responsable de la Secció de Geografia i Geologia). El geògraf succeí el jurista en la presidència del CEC el 26 de juny de 1931. Aquesta familiaritat de Vila amb les idees de Maspons potser explica que la Ponència de la Divisió Territorial es proposés en un primer moment l'estudi de "les regions jurídiques" com a un dels cinc factors que havien de servir de primera base de treball (acta del 16-XI-1931). Fins i tot la Ponència acordà demanar la col·laboració de Maspons en l'estudi de les variants jurídiques comarcals que corresponia a Valls i Taberner (acta 21-XII-1931). La dimissió d'aquest darrer contribuí a deixar de banda aquest estudi, juntament amb el fet que -segons Vila (1933, p.45)- "els treballs successius havien de fer veure que les diferències jurídiques no podien pesar gaire, per llur caràcter de matís dintre el dret català, en les divisions que s'establissin". De fet, Maspons i Anglasesell ja havia dit que "el problema jurídic català no és pròpiament comarcal, sinó d'organització de l'instrument jurídic". Amb tot, un altre del cinc criteris inicials de la Ponència es referia a la necessitat de fer "una crítica dels actuals partits judicials", i aquest aspecte sí va assolir una gran importància en el desenvolupament dels treballs de la Ponència i en la concreció de les propostes finals.

L'enginyer industrial i economista, **Carles Pi i Sunyer** (Barcelona, 1888 - Caracas, 1971) estudia "Els factors comarcals en l'economia catalana". La seva aportació presenta la solidesa argumental pròpia d'una reflexió madura. L'autor de *L'aptitud econòmica de Catalunya* participa de la identificació de la geografia com a ciència humana. La modernitat del text de l'economista és

observada immediatament per Pau Vila: "és Carles Pi i Sunyer qui, per primera vegada i en aquest llibre, tracta la qüestió comarcal en conjunt des del punt de vista econòmic." Tot i que l'autor s'afanya a resseguir la presència del fet humà en els assaigs comarcalitzadors previs, entén que "el factor econòmic-social... té tanta importància que, en un estudi complet del problema comarcal, no pot deixar-se esbossat i mig confós entre els altres".

Pi i Sunyer destaca la funció de les fires i mercats com a elements de vertebració de l'espai: "en el seu aspecte econòmic, i originàriament, allà on hi ha un o diversos mercats comuns, s'hi dibuixa ja una comarca". L'autor remarca que el mercat no és només un espai d'intercanvi sinó també un àmbit d'interrelació social que contribueix a "enfortir la solidaritat comarcal". Cal recordar la importància que tingué l'enquesta de mercats en la metodologia emprada pocs mesos després per la Ponència de la Divisió Territorial.

L'autor dedica unes pàgines a fer una aproximació geohistòrica al factor econòmic i això li fa retreure la cèlebre afirmació de Francesc Diago (1605), "toda la Cataluña paresçe ser sola una ciudad", que en el context del noucentisme enllaça de forma evident amb l'ideal de la Catalunya-Ciutat. L'economista fa referència a la conflictiva dialèctica existent entre Catalunya i el cap i casal. En particular advoca per una desconcentració de la indústria envers el conjunt del territori, per tal d'aconseguir "una creixença comarcal paral·lela" a la de Barcelona. En aquesta qüestió introdueix un element nou (que també apuntava Glanadell) en fer-se ressò del temor expressat per Ferran Soldevila "que el sentiment comarcalista, susceptible de caure en desviacions egoïstes, pogués representar un perill per a la unitat espiritual catalana". Certament els greuges consubstancials a la difícil relació entre el territori i la metròpoli són aprofitats més d'un cop, avui dia, per a convertir les comarques en eines de pressió política. Front a aquesta objecció, Pi i Sunyer allega "que fóra una equivocació de destruir, per la por d'un perill hipotètic, les possibilitats espirituals i econòmiques que ofereix el desvetllament comarcal". I encara més clar: "No podríem compartir mai un comarcalisme que estimulés corrents de desafecte entre catalans, però és que nosaltres no veiem les comarques com una sèrie de nuclis desarticulats i hostils, sinó com a elements d'un vertebració nacional".

Carles Pi i Sunyer havia estat professor i director de l'Escola Superior d'Agricultura de la Mancomunitat. No és estrany, per tant, que les pàgines que dedica a la relació entre l'agricultura i el problema comarcal estiguin tan

ben fonamentades i aportin idees i plantejaments plenament vigents . La seva concepció enllaça plenament amb els plantejaments de foment del cooperativisme concretats per Josep M. Rendé en el pla d'organització social agrària i el projecte de divisió de Catalunya en 38 federacions agrícoles comarcals, publicat el 1924. La divisió comarcal aplicada en l'àmbit agrari permetria desenvolupar diverses polítiques de millora de la producció, així com "valorar al màxim els productes, fent que sofreixin un procés d'industrialització, o bé comercialitzant-los en forma adequada".

Altres aspectes de la geografia econòmica objecte d'estudi per Pi i Sunyer són les potencialitats d'una banca comarcal o la necessitat de millorar la xarxa de carreteres sense oblidar el transport per ferrocarril. Val la pena remarcar que parli de "la volada presa per la indústria de l'automòbil", perquè aquesta afirmació desmenteix o relativitza el tòpic que sovint despatxa el context històric en què es va fer la divisió comarcal titllant-la d'època del carro; ben altra era l'opinió dels contemporanis, com ara Salvador Llobet, que es referia a "aquesta època de la ràdio i l'automòbil, del ciment armat i l'avió".¹

Com a conclusió, Pi i Sunyer demana que es tinguin en compte els factors econòmics en la delimitació de les comarques, i efectivament així ho farà la Ponència amb l'estudi de les àrees de mercat. Igualment exposa el criteri "que les consideracions de caràcter econòmic aconsellarien fer les comarques d'una relativa extensió i, per tant, no excessives en nombre", encara que això dugués a emprar certes dosis d'arbitrarietat basada "en l'observació dels fets reals i en un criteri racional" en la tasca de "fixar i delimitar les comarques". Aposta per l'adopció d'un criteri ponderat "entre el sediment tradicional i les necessitats de la nostra època" i no deixa de plànyer-se per la pèrdua de "les varietats i els matisos, les fineses i les sentors comarcals". La seva exhortació a la presa d'una decisió política (també citada per Vila en el seu article) apareix plena de significació en el moment actual: cal dur a terme la nova organització territorial "amb decisió i ferma", "sense témer les crítiques que motivarà sempre una solució, encara que fos la més perfecta".

¹ *La Gralla*, 17-I-1932. Pau Vila (2003, p.82) xifrava en 21.000 els vehicles que hi havia a la província de Barcelona vers l'any 1928.

L'aproximació de Pau Vila al problema comarcal

Creiem que la principal aportació personal de Pau Vila al debat comarcal es produeix justament amb els treballs per a la Casa del Vallès. Ell mateix deia que "abans del mapa de la [Ponència de la] divisió territorial, jo vaig fer el mapa de comarques, tenint en compte tot el que ja s'havia fet, i és aquest mapa, en realitat, el que em va servir de guia per a l'altre" (Rovira-Roig: 1977, p. 85). La tasca de la Ponència fou una obra col·lectiva i, si bé en part va permetre Pau Vila desenvolupar i perfeccionar la seva idea inicial (expressada en el mapa publicat el 1931), al capdavant va tenir com a resultat l'elaboració d'una divisió territorial que responia a un plantejament aliè. Vila acabà presidint una comissió que no podia controlar davant l'abassegadora personalitat d'Antoni Rovira i Virgili i el decantament tàctic final del secretari, Josep Iglésies, en favor de les tesis del polític (Burgueño: 2003, p. 103-108).

Abans de 1931, Pau Vila no estava tan interessat en la delimitació comarcal en si com a establir una metodologia d'estudis comarcals que respongués al contingut i enfocament humanista (no físic o naturalista) que, al seu entendre, devia guiar l'anàlisi geogràfica regional. És a aquesta tasca de caracterització geogràfica de les comarques a la que es refereix Vila quan, el 1922, publica al *Butlletí dels Mestres* l'article "Els corrents moderns de la geografia. Un assaig als Estudis Normals". Vila hi anuncia que "en organitzar l'ensenyament de la Geografia de Catalunya en els Estudis Normals de la Mancomunitat, els professors Jaume Marçet i Pau Vila han cregut del major interès dedicar-se preferentment a la determinació geogràfica de les comarques", i concretament exposa un pla d'estudi comarcal del Vallès. En la seva monografia referida a *La Cerdanya* (1926) Vila afirma que "res no hi ha tan difícil, per no dir impossible, com el delimitar una comarca a base de termes naturals, o bé, documentalment sota el punt de vista històric". L'elecció de la comarca d'estudi li permetia defugir una feixuga discussió sobre límits, atès que era "entre totes les encontrades de Catalunya, la que hom pot delimitar millor" perquè "ha estat delimitada per la mateixa naturalesa" (1984, p. 26-27) (també Rovira: 1989, p. 107). No hi havia encara, en l'obra de Vila, cap plantejament comarcalitzador heterodox o renovador, allunyat de les coordenades naturalistes fixades pels clàssics de l'excursionisme.

L'intens contacte amb els excursionistes -el 1928 Vila presideix la secció de Geografia del CEC- donarà lloc a unes primeres conferències sobre "treballs preparatoris d'investigació i plantejament per tal d'arribar a la delimitació

comarcal de Catalunya" (Iglésies: 1964, p.298) i també a un primer article "Sobre la denominació de les comarques", publicat a *La Publicitat* el 13 de novembre de 1929 (1962, p. 28-32). En aquest escrit periodístic Vila observa que el tema de les comarques "en la conversa entre excursionistes o gent afectada en el coneixement de la nostra terra és, a més, un fet constant". Responent de forma implícita als partidaris d'un Gran Penedès, el geògraf demana "a tothom que es preocupa seriosament de delimitacions comarcals, que ho faci objectivament, amb aplec de tota mena de documentació i de dades, sense una visió preconcebuda. Fer-ho altrament donaria lloc a noves confusions en una qüestió ja de si tan confusa com la de les comarques. Pensem que, més ençà o més enllà, tot és terra catalana." En el mateix article, Vila estableix un lúcid programa de treball: "Per a una divisió de Catalunya en comarques caldrien [...] bons estudis monogràfics. Després d'aquesta feina preparatòria, pacient i desinteressada, caldrà que ens preguntem què en volem fer, per a què ha de servir aquest repartiment en comarcades. I aleshores serà quan caldrà que es reuneixin els qui hi entenguin per tal de formular la delimitació i la nomenclatura que més s'avinguin amb la realitat geogràfica i les necessitats de l'hora. Acomplerta la tasca, només mancarà una autoritat que les imposi en la pràctica." (Vila: 1962, I, 32). És a dir, que la resolució de l'anomenat problema comarcal anava per llarg.

També el *Resum de Geografia de Catalunya* que Pau Vila comença a publicar el 1929 és anterior a la seva proposta comarcal. Denominacions com Alta Segarra, Lluçanès o Moianès hi són freqüents, mentre que altres com Anoia, Baix Camp o Osona són del tot absents. El 1930 participa en el primer volum de la Biblioteca d'Estudis Comarcals amb un extens assaig geogràfic sobre el Vallès, però sense entrar en la justificació dels seus límits geogràfics. En aquest treball introdueix les denominacions de Vallès Occidental i Oriental.¹ En ambdues publicacions és ben viu l'interès de Vila pel tema dels mercats, al qual també dedica alguna de les seves col·laboracions a *La Publicitat* (12-II-1930, sobre Granollers i 15-V-1930, en relació a Banyoles); igualment en un altre article es refereix a les fires de camp (1-XI-1930).

El mateix any 1930, Josep Iglésies publica dues importants monografies - aquestes sí- referides al problema de la delimitació comarcal: *Delimitació del Camp de Tarragona. La font històrica en la demarcació de les comarques catalanes* i *El*

¹ En el mateix llibre, també l'historiador sabadellenc Miquel Carreras i Costajussà emprava el concepte de Vallès Occidental (p.138).

Priorat. L'extensió de la comarca natural. Pau Vila se'n fa ressò a *La Publicitat* (12-VI i 24-VII). Iglésies segueix el criteri naturalista de Dantín Cereceda, Faura i Sans o Miquel Santaló, als que cita expressament. Per al reusenc, l'autèntica comarca és sens dubte la cómarca natural o fisiogràfica; en els dos casos d'estudi adopta la conca hidrogràfica com a criteri de delimitació fonamental. En relació al Priorat, Vila admet que "certament, la comarca natural queda amb aquest treball neta i clara; però no és pas, al nostre entendre, una veritable comarca", perquè la manca de vitalitat mercantil de Falset fa que no hi hagi una realitat comarcal humana autònoma, atès que "realment la capital" és Reus. En aquestes crítiques s'observa que el criteri comarcal de Vila s'acosta a la maduresa que l'havia de permetre elaborar, en poc temps, una completa proposta d'organització territorial. Si de moment el seu parer s'expressa més aviat en negatiu -com a resposta a altres opinions-, ben aviat s'haurà de concretar en una proposta en positiu.

Encara el 25 de gener de 1931, Vila dedica una de les seves freqüents col·laboracions a *La Publicitat* a esbrinar quina de les dues possibles denominacions comarcals, "Maresme o Costa de Llevant?", era més adient, decantant-se per la segona. En aquest article el geògraf reconeix que "el problema comarcal presenta caires ben diversos: hi ha casos en què els termenals se us esfumen; en d'altres, el nom se us esmuny, com l'argent viu, amunt o avall, a dreta o a esquerra; i en d'altres, encara, us trobeu amb inseguretat o dualitat de nomenclatura" (1963, p. 68). Ben aviat Vila haurà de superar tots els dubtes i posar damunt la taula la seva proposta de divisió comarcal.

L'aportació de Vila al llibre de la Casa del Vallès

En la seva conferència ("Per a una solució del problema comarcal de Catalunya"), Pau Vila fa un repàs als principals estudis, antics i moderns, sobre les comarques catalanes, tot remarcant les discrepàncies entre els diversos autors, tant pel que fa a les denominacions (fins a 145 diferents) com en quant al nombre total de comarques (entre 19 i 58).¹ Vila desenvoluparà aquesta primera aproximació als antecedents del comarcalisme en el posterior llibre sobre la *Divisió territorial* (1933), afegint-hi aportacions com les de Josep Rendé o l'editorial Salvat. Dels diversos autors, destaca l'aportació del geòleg Norbert Font i Sagué com la "més enraonada que cap altra de les que han estat fetes amb tot i que senyala comarques tant irrisòries com la

¹ En relació a aquest càlcul vegeu Burgueño: 2003, p.148.

de Garraf", tot i que en aquesta divisió "hom té la impressió que l'home n'és absent". Del treball de Miquel Santaló sobre *El Gironès* afirma que és el que "dóna per primera vegada el to geogràfic als estudis d'aquesta mena". De l'obra de Josep Iglésies sobre el Camp de Tarragona destaca que "ha fet un servei utilíssim als estudis comarcals alliberant-los de la preocupació històrica en el que tenia d'obsessió". Quant a la concepció naturalista, Vila fa una encertada crítica als qui "han cercat les bases de llurs delimitacions a les conques hidrogràfiques, al fil de les carenes", perquè en casos com els de "*Les Garrigues, La Garrotxa o La Segarra*, on els termenals orogràfics són insuficients, són confosos, o manquen quasi del tot, hom sent que la comarca s'esvaeix camí de la perifèria i no en resta més que un nom fugisser, voleiadís, si no és al seu cor."

Pau Vila proposava un pla d'estudi investigador "meticulós, per al qual cal un temps prudencial" de recerca als arxius, de treball de camp, d'enquestes que permetin recollir la tradició latent, "de compulsar sobre el terreny les opinions de gent assenyada coneixedora de cada comarca...". Amb els materials aplegats en aquesta tasca preparatòria encara caldria valorar "la realitat present de cada comarca, dels elements econòmics i del tràfic modern en les relacions intercomarcals", perquè fins aquell moment "el fet econòmic, com el fet de les relacions socials, són completament negligits, desconeguts" i això "ha inutilitzat per a tota implantació" les divisions comarcals establertes. Vila afirma que els estudis anteriors tenen un caire tradicionalista i constitueixen "una mena de període romàntic dels estudis comarcals". Destaca en canvi l'aportació de Carles Pi i Sunyer en el mateix llibre, com la primera que "tracta la qüestió comarcal en conjunt des del punt de vista econòmic".

Fins aquest punt devia arribar la conferència de Pau Vila, però "el 14 d'Abril ha fet variar el sumari del nostre estudi". Davant la "imperiosa necessitat d'estructurar el govern de Catalunya" convé ajornar el pla investigador erudit i emprendre l'establiment d'uns "quadres comarcals emmotlladors d'activitats administratives i de govern". Segons Vila, va ser la Junta de l'entitat organitzadora qui li demanà d'esbossar un mapa "de les comarques en tant que demarcacions territorials governatives." A tal efecte apunta unes normes o directrius que són a la vegada una explicació dels criteris que ell va tenir en compte en dibuixar el seu mapa comarcal. L'objectiu més important era "formular una organització econòmica", i per a reduir despeses res millor que "reduir les comarques a un nombre mínim compatible amb la facilitat d'adreçar-se des dels pobles més allunyats a la capital". Per tal de no

passar de la trentena calia adjuntar "les comarques secundàries... a les principals més afins", si bé en el cas de comarques fortament poblades convé adoptar el criteri contrari i subdividir-les. Igualment assenyala la importància de conèixer els "centres de mercat on es dirigeix la gent de cada comarca i les comunicacions que els hi porten", informació que després obtindrà de l'enquesta de la Ponència als ajuntaments. Amb aquests criteris objectius que permetrien establir una divisió funcional només restaria "agermanar les divisions políticoadministratives amb els fets naturals i humans que donen fesomia pròpia a un territori i que hem de presentar-los relligats per un nom popular i, a manca d'aquest, amb el més adient possible".

El plantejament de Pau Vila suposava la culminació de la ruptura amb el comarcalisme clàssic. S'imposa un plantejament pragmàtic que s'hauria pogut aplicar a qualsevol país, sense necessitat de cap mena de tradició comarcalista. Una metodologia que, al capdavant, ja s'havia emprat en el passat per a fer demarcacions funcionals com la dels partits judicials. Amb la perspectiva que dona el pas de més de 45 anys, Vila creia que la seva conferència a la Casa del Vallès havia estat "una mica forta" (Rovira-Roig: 1977, p. 85). De fet, ja en aquell moment s'adona que el seu plantejament innovador pot suscitar crítiques, i per això s'avança a respondre algunes possibles objeccions. En particular demana als "enamorats de les tradicions" que "pensin que no hi ha hagut cap comarca immutable". De fet, ell era el primer a considerar que la seva proposta, en cas de tirar endavant, no tindria una vigència indefinida: "amb tot i que hem procedit ponderant tots els elements coneguts amb preponderància primordial de les realitats d'ara, per raó d'aquesta mateixa directriu essencialíssima, ho hem fet amb el ferm convenciment que noves realitats en l'esdevenidor no deixaran d'imposar delimitacions més ajustades a les necessitats que es presentin."

La concreció del mapa comarcal

La proposta de Pau Vila consta de 29 comarques. La cerca d'un nombre reduït d'unitats li fa plantejar l'agregació de les més petites (en extensió o en població) a d'altres de més grans: "la idea era no fer cas del concepte de comarca si aquesta era massa petita, sinó tractar d'agermanar-ho perquè hi hagués un cert equilibri" (Rovira-Roig: 1977, p.85). Així, agrega "el Gironès i la Rodalia de Banyoles" a la Selva (amb capital a Girona), "la vall superior del Ter amb Camprodon" a la Garrotxa, la Cerdanya al Ripollès (perquè situa

la capital a Ripoll), "part del Lluçanès amb els altiplans del Moianès" a Osona, "la part principal del Lluçanès" al Berguedà, les "terres de Cardona i Solsona" al Bages, la Conca de Barberà a l'Alt Camp, el Priorat al Baix Camp, la Terra Alta a la Ribera, "la Ribera del Sió, que alguns tractadistes han considerat com a comarca secundària", al Baix Urgell, i "part de la Ribagorça" al Pallars Jussà.

La configuració territorial o la capitalitat triada per a alguna de les seves comarques és prou original, més enllà dels acoblaments esmentats. Així, Vila és el primer autor que dóna el nom de Garrigues a la comarca presidida per les Borges Blanques -al capdavant semblant al partit judicial-, malgrat unir "part de les Garrigues al Pla de Lleida". Més arriscada era la proposta d'agregació del litoral de la Selva (Blanes, Lloret i Tossa) al Maresme, que alhora li duïa a proposar Arenys de Mar com a capital en comptes de Mataró, per raons de centralitat. Igualment sorprenent era la proposta de situar la capitalitat del Vallès Occidental a Sant Cugat per tal d'evitar la disputa entre Sabadell i Terrassa. La incorporació de la rodalia de Martorell al Baix Llobregat es feia en el benentès de situar-hi la capitalitat per la seva condició de nus de comunicacions. Cal remarcar que la única comarca proposada per Vila que no va tenir cap mena de validació posterior en els projectes de la Ponència fou l'Urgell Mitjà (Ponts), tot i que també figura en diversos assaigs de comarcalització anteriors. Pel que fa als límits, convé assenyalar encara algun detall significatiu: la inclusió de la rodalia de Calaf a la Segarra i la de Santa Coloma de Queralt a la Conca d'Òdena; l'agregació de Sant Feliu de Guíxols al Baix Empordà i no pas a la Selva (qüestió a què es refereix Vila de manera explícita); o, finalment, la unió de la Vall de Lord al Berguedà i de la Vall Fosca al Pallars Jussà (encara que, per error, en el mapa figura amb el Pallars Sobirà, pel fet d'ésser partit judicial de Sort).

L'elecció dels noms de les comarques mereix sovint una àmplia justificació de l'autor, sempre amatent a les qüestions toponímiques. En algun moment Pau Vila havia reconegut que "al cap i a la fi tothom sent l'afany de donar nom a les coses o als éssers que no en tenen. Posar nom és ja una distinció, un principi de delimitació" (1962, p. 31, original de 1929). Sovint la proposta del geògraf sabadellenc suposà la definitiva consagració d'una denominació fins aquell moment minoritària o bé objecte de controvèrsia. Així succeeix en el cas de Maresme (poc abans Vila havia defensat Costa de Llevant); de Barcelonès i Ausona en comptes, respectivament, de Pla de Barcelona i Plana de Vic, malgrat que en aquell moment fossin mots arcaics; de Garrotxa, un nom escollit per diversos autors però que realment tenia una significació territorial més restringida i no era gaire emprat a Olot;

d'Alt i Baix Camp per fer referència a les comarques presidides, respectivament, per Tarragona i Reus, encara que aquests noms -si bé no eren desconeguts- no tenien llavors gaire acceptació;¹ d'Alt Urgell, per tal de mantenir la coherència de la seva proposta amb les comarques de l'Urgell Mitjà i el Baix Urgell, si bé tampoc li semblava desencertat Urgellet; també Noguera, nom adoptat per diversos tractadistes però que encara no tenia cap arrelament popular (i tot i així Vila trobava més encertat el nom d'Aspres emprat per Pere Gil i fins i tot es planteja l'adopció del nom de Llitera); finalment Segrià i no pas Pla de Lleida i Pallars Jussà en comptes de Conca de Tremp, seguint en tots dos casos el criteri de Carreras Candi. Si Vila fou qui proposà la distinció entre Vallès Occidental i Oriental, també en el cas del Baix Ebre fou el geògraf qui emprà, per primera vegada, la denominació adoptada finalment, tot i que no descartava l'exòtic Goles d'Ebre suggerit per Faura i Sans. En canvi, la denominació Conca d'Òdena, que Vila preferia a la de Baixa Segarra, finalment va ser bandejada en el segon projecte de la Ponència per l'actual Anoia.

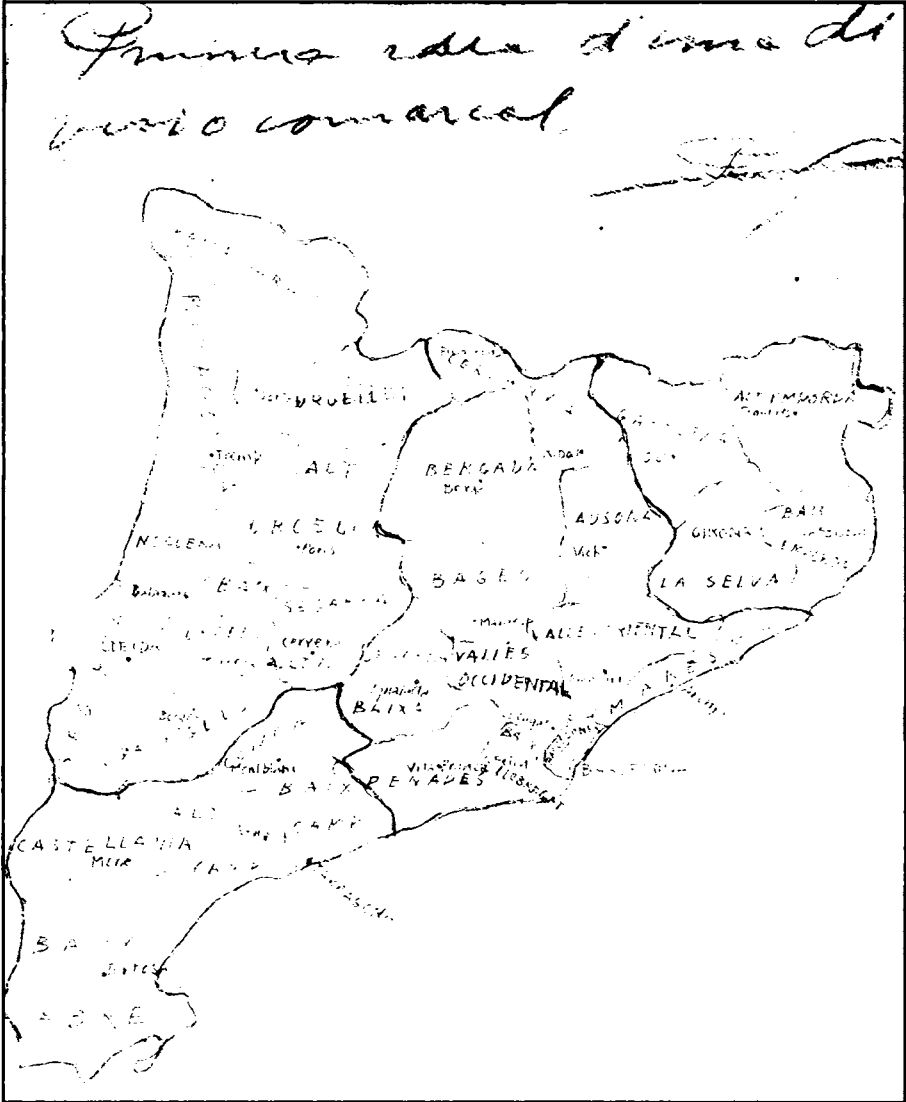
L'estudi del fons Pau Vila dipositat a la Cartoteca de Catalunya (ICC) ens ha permès de localitzar el primer esbós que Vila va fer del seu mapa comarcal; la identificació és inequívoca perquè amb posterioritat l'autor anotà en vermell al capdamunt que es tractava de la seva "Primera idea d'una divisió comarcal".² Línies i noms apareixen esborrats en més d'un cas, tot evidenciant les lògiques vacil·lacions de l'autor.³ En la mateixa documentació també hi ha una llista de comarques, igualment amb algunes esmenes, que creiem correspon a un estadi intermedi dels seus esborranys: posterior al croquis esmentat però anterior a la proposta definitiva. Pau Vila realitzà el primer esbós en paper de ceba -translúcid- damunt el mapa comarcal a color que figura en l'edició de la *Història de Catalunya* d'Antoni Aulèstia anotada per Ernest Moliné (1920) i que alhora correspon a una adaptació de l'emprat per l'editorial Salvat en el *Diccionari de la Llengua Catalana* publicat entre 1904 i 1910 (Burgueño: 2003, p. 65).⁴ Alguns detalls dels límits comarcals del croquis reproduïxen el traçat del mapa imprès, per exemple pel que fa a l'adscripció de Falset a la comarca de Móra d'Ebre.

¹ En un article a *Les Circumstàncies* (1-XII-1930), Joaquim Santasusagna fins i tot rebutjava enèrgicament l'existència d'una comarca de Reus diferenciada del Camp de Tarragona. Ho feia amb motiu de la creació a Barcelona d'un "cercle anomenat de Reus i de la seva comarca", en el que no fóra pas estrany que hagués participat el seu amic Josep Iglésies.

² PV-D-4, sobre "Varia".

³ Dubtà, per exemple, en assenyalar Mollerussa com a capital del Baix Urgell (Tàrrrega restaria llavors a la Segarra), o en atribuir Torà a la comarca de Ponts.

⁴ També es conserva en la mateixa documentació, per duplicat.

Quadre comparatiu de les comarques en els primers treballs de Pau Vila.

CROQUIS PRIMERA IDEA [1931]	LLISTA MANUSCRITA [1931]	CASA DEL VALLÈS (1931)	1er PROJECTE PONÈNCIA (1932)
PALLARS-ARAN (Vielha-Soort)	RIBAGORÇA-ARAN (Pont de Suert)	ARAN (Vielha)	VALL D'ARAN (Vielha)
	PALLARS SOBIRÀ (Sort)	PALLARS SOBIRÀ (Sort)	PALLARS SOBIRÀ (Sort)
RIBAGORÇA (Tremp)	PALLARS JUSSÀ (Tremp)	PALLARS JUSSÀ (Tremp)	PALLARS JUSSÀ (Tremp)
URGELLETT (la Seu)	URGELLETT (la Seu)	ALT URGELL (la Seu d'Urgell)	ALT URGELL (la Seu)
ALT URGELL (Ponts)	ALT URGELL (Ponts)	URGELL MITJÀ (Ponts)	
NOGUERA (Balaguer)	LA NOGUERA (Balaguer)	NOGUERA (Balaguer)	LA NOGUERA (Balaguer)
SEGRITÀ (Lleida)	SEGRITÀ (Lleida)	SEGRITÀ (Lleida)	SEGRITÀ (Lleida)
BAIX URGELL (Tàrrrega)	BAIX URGELL (Tàrrrega)	BAIX URGELL (Tàrrrega)	
SEGARRA ALTA (Cervera)	SEGARRA (Cervera)	SEGARRA (Cervera)	SEGARRA (Cervera)
GARRIGUES (les Borges)		GARRIGUES (les Borges)	
CONCA (Montblanc)			ALT FRANCOLÍ (Valls)
BAIX CAMP (Tarragona)	CAMP LLEVANTÍ (Tarragona)	ALT CAMP (Tarragona)	BAIX FRANCOLÍ (Tarragona)
ALT CAMP (Reus)	CAMP PONENTÍ (Reus)	BAIX CAMP (Reus)	BAIX CAMP - PRIORAT (Reus)
CASTELLANIA (Móra d'Ebre)	CASTELLANIA (Móra d'Ebre)	RIBERA (Móra d'Ebre)	TERRA ROJA (Móra d'Ebre)
BAIX EBRE (Tortosa)	BAIX EBRE (Tortosa)	BAIX EBRE (Tortosa)	BAIX EBRE (Tortosa)
PENADÈS (Vilafranca)	PENEDÈS (Vilafranca)	PENEDÈS (Vilafranca)	PENEDÈS (Vilafranca)
BAIX LLOBREGAT (St. Feliu)	BAIX LLOBREGAT (Martorell)	BAIX LLOBREGAT (Martorell)	BAIX LLOBREGAT (St. Feliu)
BARCELONÈS (Barcelona)	BARCELONÈS (Barcelona)	BARCELONÈS (Barcelona)	BARCELONÈS (Barcelona)
MARESMA (Arenys de Mar)	MARESMÀ (Arenys de Mar)	MARESMÀ (Arenys de Mar)	MARESMÈ (Mataró)
VALLÈS OCCIDENTAL (St. Cugat)	VALLÈS OCCIDENTAL (St. Cugat)	VALLÈS OCCIDENTAL (St. Cugat)	VALLÈS OCCIDENTAL (Sabadell-Terres)
VALLÈS ORIENTAL (Granollers)		VALLÈS ORIENTAL (Granollers)	VALLÈS ORIENTAL (Granollers)
VALLÈS ORIENTAL (Granollers)			
SEGARRA BAIXA (Igualeda)	CONCA D'ÒDENA (Igualeda)	CONCA D'ÒDENA (Igualeda)	CONCA D'ÒDENA (Igualeda)
BAGES (Manresa)	CARDONER - BAGES (Manresa)	CARDONER - BAGES (Manresa)	BAGES (Manresa)
AUSONA (Vic)	AUSONA (Vic)	AUSONA (Vic)	OSONA (Vic)
BERGADÀ (Berga)	BERGADÀ (Berga)	BERGADÀ (Berga)	BERGUEDÀ (Berga)
CERDANYA (Puigcerdà-Ripoll)	CERDANYA - RIPOLLÈS (Ripoll)	CERDANYA - RIPOLLÈS (Ripoll)	CERDANYA (Puigcerdà)
GARROTXA (Olot)	GARROTXA (Olot)	GARROTXA (Olot)	LA MUNTANYÀ (Olot)
ALT EMPORDÀ (Figueres)	ALT EMPORDÀ (Figueres)	ALT EMPORDÀ (Figueres)	ALT EMPORDÀ (Figueres)
BAIX EMPORDÀ (la Bisbal)	BAIX EMPORDÀ (la Bisbal)	BAIX EMPORDÀ (la Bisbal)	BAIX EMPORDÀ (la Bisbal)
LA SELVA (Girona)	SELVA (Girona)	SELVA (Girona)	GIRONÈS (Girona)
			LA SELVA (Sta. Coloma de Farners)

29

28

29

28

Hem respectat la grafia original dels noms de comarca.

De l'estudi i comparació de tot aquest material es dedueix un seguit d'aspectes sobre els què Vila dubtava. Pel que fa a les comarques, es plantejava tant l'exclusió de les Garrigues com la inclusió de la Conca de Barberà. L'acoblament de les comarques pirinenques occidentals admetia diverses solucions i denominacions. Els noms Ribagorça, Urgellet, Castellania i Segarra Baixa apareixen en els treballs preliminars. Especialment dubtosa era la manera com caldria anomenar les dues comarques en què proposava dividir el Camp de Tarragona; no només pensa a introduir els conceptes de Camp Llevantí i Ponentí, sinó que intercanvia la ubicació de les qualificacions d'Alt i Baix Camp. El Pont de Suert i Sant Feliu de Llobregat apareixen en algun moment com a possibles capitals de comarca. En el primer esbós figuren dues capitalitats compartides (o bé sengles dualitats encara no dirimides): Vielha-Sort i Puigcerdà-Ripoll. Per últim, quant als límits del primer esborrany cal destacar que Martorell ja figura al Baix Llobregat, Solsona restava unida al Berguedà i Cardona al Bages, Piera al Penedès, el Vendrell a la comarca de Tarragona, Biosca i Coll de Nargó a la comarca de Ponts, Agramunt i Calaf a la Segarra Alta, Santa Coloma de Queralt a la Segarra Baixa, Castellterçol al Vallès Oriental, Monistrol de Montserrat al Vallès Occidental i -com ja hem dit- Falset a la Castellania amb Móra d'Ebre.

La qüestió regional en les aportacions de Pau Vila

Pau Vila va fer algunes aportacions a la definició i identificació de les regions, naturals i geogràfiques, de Catalunya. En l'aspecte fisiogràfic, Vila ha estat assenyalat com a precursor de l'esquema tripartit en la descripció de les unitats del relleu catalanes (Vilà i Valentí: 1991). Les denominacions emprades en el *Resum de Geografia de Catalunya* (1928-1936) són: Sistema Pirinenc, Depressió Central i Sistema Mediterrani. Tanmateix, la seva aportació en aquest terreny va una mica més enllà, perquè en "esbossar una divisió fisiogràfica de Catalunya des del doble punt de mira climàtic i morfològic, per tal d'establir els quadres físics del país" en realitat identifica sis *Catalunyes*: Pirinenca, Prepirinenca, Continental, Central, Prelitoral i Litoral. Així, cada una de les tres grans regions naturals se subdivideix en dos àmbits; concretament la Depressió Central es divideix en Catalunya Continental (centrada per la plana d'Urgell) i Catalunya Central "des dels alts planells segarrencs fins al Collsacabra, les Guilleries i la clota olotina".¹

¹ Pàgina 37 de l'edició unificada publicada per la Societat Catalana de Geografia l'any 2003.

Cal remarcar la primacia de Vila en l'ús d'una denominació -Catalunya Central- que darrerament ha fet fortuna i fins i tot s'apunta per a una de les possibles set vegueries catalanes.¹

En el *Resum de Geografia*, bon tros redactat abans de les conferències de la Casa del Vallès, Vila no elabora cap teoria regional humana de Catalunya, cap esquema de regions geogràfiques. Malgrat la seva concepció humanística de la geografia, no havia arribat a identificar una estructura regional del país basada en la història, les relacions socials i la xarxa urbana. Les activitats humanes, l'agricultura, la indústria, el poblament, les comunicacions i els mercats es presenten en el *Resum* dins el motlle de regions fisiogràfiques, seguint un plantejament tradicional que també hi era en la *Geografia elemental de Catalunya* de Pere Blasi (1922). Manca una definició d'àmbits netament supracomarcal o regionals de base socioeconòmica. Possiblement l'èmfasi que els estudiosos havien fet en el tema comarcal dificultava la concreció d'una concepció territorial d'escala molt diversa que hauria tingut evidents connotacions polítiques. És precisament en el debat de la Casa del Vallès quan Pau Vila fa -també- la seva proposta sobre aquesta qüestió.² Però ho fa amb un to menor, només com una possibilitat que resta condicionada a la concreció política que la legislació atorgui a les comarques. Fins i tot s'apunta aquesta opció d'una manera formalment subalterna, com a nota al peu (en la present edició n'hem ressaltat el cos tipogràfic). Sembla que només vulgui donar resposta a aquells que, com Rovira i Virgili, en el propi cicle de conferències havien defensat l'estructuració de Catalunya en unes poques demarcacions supracomarcal. I tanmateix, el fonament metodològic per a establir les grans divisions resta prou ben definit: cal cercar "l'agermanament de comarques d'interessos similars i condicions de vida semblants", amb l'objectiu de configurar "veritables regions geogràfiques". La definició territorial és força concreta, Vila defuig sempre l'ambigüitat i es compromet; aposta per sis regions que situa (i implícitament denomina) mitjançant punts cardinals: Nord-est (Girona), Nord (Pirineu, "amb la capi-

¹ L'*Informe sobre la revisió del model d'organització territorial de Catalunya* (2001) va proposar aquesta denominació, en comptes del terme "Comarques centrals" que empra el Pla Territorial General de Catalunya (1995).

² En el croquis amb la primera idea d'una divisió comarcal que reproduïm, Vila dibuixà amb color blau els límits de les quatre províncies adaptats a la seva proposta de comarques. Aquest plantejament implicava ampliar la província de Barcelona amb Solsona, la Cerdanya i el Ripollès (sense la Vall de Camprodon), tal i com es feia en la primera divisió provincial (1822-1823), així com amb la Selva Marítima i el Baix Penedès. Potser en aquell primer esbós Vila donava forma al plantejament exposat per Rovira i Virgili, al capdavant favorable al manteniment de les quatre províncies.

tal a la Seu d'Urgell"), Ponent (Lleida), Sud (Tarragona), Llevant (Barcelona)¹ i Centre ("amb capital a Manresa"). Si ho comparem amb la proposta de vegueries més acceptada actualment només hi manquen les Terres de l'Ebre, potser perquè en aquell moment Vila no les coneixia prou o potser perquè el fet diferencial tortosí havia restat connotat negativament a causa d'un provincialisme de biaix anticatalanista. Vila detalla l'adscripció regional de cadascuna de les seves 29 comarques: Segre Mitjà al Pirineu, Garrotxa (amb la vall de Camprodon) amb Girona, Conca d'Òdena i Ausona al Centre, Penedès amb Tarragona... Pel que fa als límits cal remarcar que Vila definí en primer lloc les comarques, al marge de la seva hipotètica adscripció regional, i això feia que alguns detalls dels agrupaments comarcals resultin massa forçats, com ara la inclusió de Calaf a Lleida pel fet de pertànyer a la Segarra o l'adscripció de Ripoll a la demarcació pirinenca en tant que capital de la comarca de Cerdanya-Ripollès.

En els treballs de la Ponència, va ser Antoni Rovira i Virgili, i no pas Pau Vila, l'impulsor de la introducció de les "supercomarques", regions o vegueries (Lluch-Nello, 1983; Nello, 1989; Oliveras, 1999 i 2000; Burgueño, 2003). Amb tot, el text de la Casa del Vallès deixa clar que el geògraf no rebutjava taxativament la idea regional. Segons afirmà Rovira en un article periodístic amb el significatiu títol "Catalunya descentralitzada", el governador civil de Girona, Claudi Ametlla, "contribuí a convèncer algun dels ponents que no estaven decidits del tot amb arguments pràctics derivats de l'experiència seva en el governament de les comarques gironines", i en particular Pau Vila (és clar que Rovira s'hi refereix en parlar d'un ponent "tan fervent catalanista com aciençat geògraf") li "declarà un dia que, en la qüestió de les supercomarques, els raonaments de Claudi Ametlla l'havien acabat de convèncer" (*La Publicitat*, 18-X-1932).

El mapa de Pau Vila en els treballs de la Ponència de la Divisió Territorial

El 31 de maig de 1931, Josep Iglésies explica al diari *El Matí* la seva opinió sobre la divisió territorial de Catalunya, i revela el que possiblement era una confidència de Pau Vila: que sap que "el govern provisional de la Generalitat ha encarregat a persona de la màxima competència un avantprojecte" de

¹ Amb tot, creu que "el Barcelonès i Barcelona haurien de restar al marge d'aquestes supercomarques perquè ja constitueixen en si una entitat pròpia", i per això assenyala Sant Cugat del Vallès com a centre de la regió de Llevant.

divisió comarcal. Iglésies afegeix que "confiem plenament amb el seu encert i és deure de tots confiar-hi." Aquestes afirmacions fan pensar que el mapa publicat per la Casa del Vallès era un encàrrec, més o menys formal, del govern provisional de Macià a Pau Vila. Possiblement Ventura Gassol, com a conseller d'Instrucció, hauria plantejat a Vila (que fa la seva conferència el primer de maig) la necessitat de comptar amb un document inicial, una proposta concreta de referència. Fos com fos, el propi Pau Vila al cap dels anys relata: "Gassol decideix que jo m'encarregui de la divisió territorial" (Rovira-Roig: 1977, p. 84). En aquest sentit, no resulta pas estrany que Esquerra Republicana de Catalunya -el partit de Macià i Gassol- adoptés de seguida les 29 comarques de Pau Vila en la seva organització interna (*L'Opinió*, 22 i 26-VII-1931).¹

El 14 de setembre, el Consell de la Generalitat va acordar, a proposta del conseller de Cultura, Ventura Gassol, el nomenament d'una "Ponència encarregada d'estudiar l'estructura comarcal de Catalunya", la composició de la qual es concretava un mes després (Lluch-Nel·lo: 1983, p. 351). És molt probable que fos el mateix Pau Vila qui elaborés la llista de membres de la Ponència; totes eren persones pròximes i conegudes, bé per amistat, per dedicació a la geografia, per ser professors de les escoles normals, per afinitat política o per tot plegat.

Els treballs de la Ponència han estat a bastament estudiats (Lluch-Nel·lo; 1983; Burgueño: 2003). La primera reunió dels ponents, sota la presidència de Gassol, se celebrà el 19 d'octubre. En la segona reunió (26 d'octubre) s'afirma que "convé que Catalunya sigui dividida en el més petit nombre de demarcacions, a fi de no multiplicar les despeses d'administració", la qual cosa abonava decididament les tesis de Vila. En la mateixa sessió, "és acordat de prendre, com a primera base per a la discussió de les futures demarcacions, el mapa comarcal suara publicat pel senyor Pau Vila. Així mateix és acordat que cada ponent estudiï separatament aquest mapa i que en la propera reunió siguin assenyalades les modificacions a fer-hi, d'acord amb els principis establerts". Tanmateix, aquesta tasca de revisió no es va arribar a dur a terme perquè immediatament els ponents es van adonar que difícilment podien emetre un judici sense conèixer "prèviament quina funció han d'omplir les demarcacions

¹ Aviat els militants de la Cerdanya van reclamar la separació respecte del Ripollès: *L'Opinió*, 28-X-1931. Ricard Vinyes i Ribes ha cartografiat les dades de militància a ERC per a l'any 1934 seguint la divisió comarcal de Pau Vila (*Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, vol. 9, p. 92, Enciclopèdia Catalana).

en què ha d'ésser dividida Catalunya" (acta del 16-XI). Això comportava l'adopció d'una metodologia diferent, que incloïa la realització de l'enquesta als ajuntaments i la revisió crítica dels partits judicials. En aquest moment es pot afirmar que el mapa de la Casa del Vallès deixa de ser el document de capçalera dels ponents. Quaranta anys després, el secretari de la Ponència, Josep Iglésies, relatava el tomb metodològic que es produí amb els següents termes: "recordem que en la primera reunió [Vila] va desplegar damunt de la taula el seu mapa de comarques oferint-lo a la controvèrsia dels reunits. Però aquests acordaren partir de zero [...]. Mestre Vila retirà silenciosament el seu mapa, sense mostrar-se decebut, i a les actes de la Ponència ni tan solament s'esmenta el projecte al·ludit" (1981, p. 32). Es pot observar que Iglésies comet alguna inexactitud, perquè les actes sí feien referència al projecte de Pau Vila.

El mes de desembre s'incorporà a la Ponència Antoni Rovira i Virgili. El nomenament del polític tarragoní molt possiblement no va ser consultat amb Pau Vila, sinó que obeïa a una decisió personal del president Macià, presa a petició del propi interessat.¹ No es va trigar a comprovar que la incorporació d'un personatge tan destacat en els terrenys polític i intel·lectual desequilibrava en certa manera la Ponència i fins i tot posava en qüestió la prevalença de les opinions de Pau Vila. Un polèmic article de Rovira i Virgili publicat a *La Publicitat* el dia de Nadal suggeria l'existència d'un acord dels ponents respecte de l'organització de Catalunya en grans demarcacions (entre 4 i 6). Les afirmacions de Rovira van entutar particularment Iglésies, el qual va presentar immediatament la dimissió (Oliveras: 1999, p.55). Vila el va convèncer perquè continués com a secretari, amb l'acord d'emetre una nota de premsa que indicava que "cap treball sobre comarques o possibles demarcacions anteriors a la constitució de la Comissió, o publicats en l'actualitat, inclòs els deguts als individus que formen la Ponència, no han de servir de base de la mateixa" (Lluch-Nel·lo: 1983, p.324). Si la intenció principal d'aquesta resolució era desautoritzar les manifestacions de Rovira i Virgili, alhora reforçava el bandejament del mapa de Vila. Cal observar que la publicació de la Casa del Vallès havia suscitat una reacció contrària a la inclusió del Priorat al Baix Camp,² fet que sens dubte influí en l'evolució del parer de Josep Iglésies sobre la qüestió del nombre de comarques.

¹ Iglésies (1981, p. 32) afirma que Rovira va entrar "a petició pròpia prop dels elements de la Generalitat".

² Articles de Carles Viñes Vendrell "Priorat, comarca? Sí!" a *La Veu de Catalunya*, 30-I-1932 i d'Àngel Marquès i Batllell "Davant la molt possible desaparició del Priorat" a *El Priorat*, 20-VIII-1933. Aquest darrer autor es refereix al "fet que, ja de temps, circula per tot arreu, una carta geogràfica de Catalunya, obra d'En Pau Vila".

Tanmateix, la Ponència va continuar treballant amb la idea de formar un mapa de demarcacions en un nombre inferior a la trentena, la qual cosa duia inevitablement a plantejar solucions similars a les del mapa de Pau Vila. L'abril de 1932 ja hi havia un primer esbós de proposta i el 6 de setembre el mapa de 28 demarcacions restava aprovat després d'una llarga i feixuga sessió en què s'enfrontaren el criteri de Rovira i Virgili -"fer demarcacions petites per agrupar-les després en superdemarcacions"- i el de Vila: "fer el mínim de demarcacions per disminuir les despeses administratives de la Catalunya autònoma". Finalment, el 13 de setembre la Ponència decidí elaborar una segona proposta de divisió territorial, alternativa al projecte de demarcacions, que en aquest cas responia als criteris generals de Rovira i Virgili. El segon projecte responia a un pacte entre Rovira i Iglésies: s'admetia l'organització territorial en dos nivells -comarques i vegueries- amb la condició que Reus encapçalés una regió diferenciada de Tarragona. L'acceptació de les regions permetia un sensible increment del nombre de comarques. En la publicació que va fer la Generalitat dels treballs de la Ponència, Pau Vila presentava amb absoluta igualtat els dos projectes, el de 28 demarcacions i el de 9 vegueries i 38 comarques. Però fou el segon projecte el que progressivament va guanyar protagonisme.¹ El partit polític de Pau Vila, Acció Catalana Republicana, l'adoptà en la seva organització interna (Vila: 1937, p. 64); paradoxalment, el nou partit de Rovira i Virgili, ERC, mantenia la seva estructuració interna segons les comarques del llibre de la Casa del Vallès. Finalment, el "Projecte de Llei presentat per la Ponència de la Divisió Territorial al Govern de la Generalitat de Catalunya" el setembre de 1934 va ser redactat (suposem que per decisió del titular de Governació, Josep Dencàs i Puigdollers) en base a les 38 comarques² i 9 vegueries. D'aquesta manera el mapa de demarcacions, que seguia l'empremta del que havia publicat Vila l'any 1931, restava definitivament a l'oblit. El nom del geògraf restaria associat a una divisió territorial que no era la que hauria preferit. El seu lleial compromís amb el treball de la Ponència ha fet que, per a la majoria, Pau Vila sigui considerat el pare de la divisió territorial decretada el 1936. Però el cert és que els aspectes cabdals de la divisió en 38 comarques i 9 regions responien a l'acord establert entre Josep Iglésies i Rovira i Virgili. Amb tot, Pau Vila va fer seu el mapa aprovat el 1936 sense cap recança.

¹ La *Geografia de Catalunya* dirigida per Cèsar A. Jordana (1936, p. 220) es fa ressò de l'assaig de Pau Vila (1931) i del projecte de la Ponència de vegueries i comarques, però ignora totalment l'alternativa de les 28 demarcacions.

² Per a ser exactes, hi figurava una comarca 39, el Vallès Mitjà (Sabadell), diferenciat del Vallès Occidental (Terrassa); cal observar que el secretari de la Ponència, Artur Dasca, era partidari de dividir el Vallès Occidental. El projecte es conserva, sense data, en el Fons Pau Vila de la Cartoteca de Catalunya (PV-D-4, caixa III).

De la Casa del Vallès a la Lliga Comarcal

En *El problema comarcal de Catalunya*, la Casa del Vallès va incloure l'avantprojecte elaborat per Pau Vila "com un apèndix o complement necessari", segons paraules del secretari de l'entitat. Francesc Glanadell no feia en aquell moment cap valoració personal de la distribució proposada pel geògraf, però sí afirmava que l'obra dels especialistes havia de comptar amb "la general adhesió i assistència dels comarcans". Quina fou la relació posterior entre Pau Vila i la Casa del Vallès? La qüestió presenta un cert interès per quant Glanadell representa d'alguna manera un comarcalisme d'arrel més tradicional, relativament allunyat dels criteris funcionals i pragmàtics adoptats per la Ponència.

L'any 1932 Francesc Glanadell ocupa la presidència de la Casa del Vallès. Pau Vila ja no és present al Consell directiu,¹ però l'entitat compta amb ell per a impartir una conferència a Sabadell el mes de juny.² L'octubre d'aquell mateix any la Casa del Vallès fa pública una declaració en relació a la divisió comarcal del Vallès. S'hi defineix el Vallès com a "comarca natural i tradicional"³ però s'accepta la seva divisió "en dues zones que coincideixen amb bastanta fidelitat amb el Vallès agrícola i el Vallès industrial i que podrien designar-se amb el nom de Vallès Oriental i Vallès Occidental" tal i com anteriorment havia proposat Pau Vila. Amb tot, l'entitat anuncia la seva voluntat de treballar perquè "la unitat moral de la comarca no es desdibuixi". Pel que fa a la polèmica capitalitat del Vallès Occidental, en la declaració s'afirma que:

"Sabadell i Terrassa estan en un pla d'igualtat per a exercir la funció de capitalitat. La petita distància que separa les dues ciutats, entreligades, d'altra banda, per un servei de comunicacions complet, anul·la el factor de la situació geogràfica i si una major densitat de població existeix en favor de Sabadell, això es contrapesa amb les raons de significació històrica que podria invocar Terrassa. La importància dels dos nuclis urbans és el fet que presenta clar el camí de la solució a base d'un repartiment equilibrat de serveis fet de comú acord pels municipis afectats i la Generalitat de Catalunya i acceptant possiblement la instauració de la capitalitat conjunta que això ajuntaria en solidaritat fecunda les dues grans ciutats germanes."⁴

¹ Sí hi havia, entre altres, Francesc Maspons i Anglasesell. L'entitat tenia la seu a la Rambla dels Estudis, 12, pral. (PV-F-19).

² PV-C-4; correspondència, cartes del 9-IV i 14-V-1932.

³ En la llista de municipis que l'entitat considera del Vallès només manquen, respecte de la delimitació de 1936, Castellbisbal i Castellcir; contràriament, s'afegeix Sant Martí de Centelles.

⁴ PV-F-19 (també Lluch-Nel·lo: 1983, p. 293). Vila anota que *La Veu de Catalunya* s'havia fet ressò de l'esmentada declaració el 26 de setembre. En l'article a *El Dia* a què ens referim tot seguit, Glanadell defineix Sabadell i Terrassa com a "una unitat urbana".

En l'assemblea de la Casa del Vallès celebrada el gener de 1934 es constatarà "com el criteri de la Casa del Vallès era confirmat -per influència o per coincidència- en el dictamen elaborat per la ponència de la Generalitat" (*Memòria...*: 1934, p. 13).

Durant la tardor de 1932 es comença a conèixer alguna dada de les propostes definitives de la Ponència, particularment a través de les col·laboracions de Rovira i Virgili a *La Publicitat*. Amb aquestes informacions, el 28 de gener de 1933, Francesc Glanadell manifesta la seva opinió crítica sobre la divisió territorial de Catalunya al diari de Terrassa *El Dia*. L'advocat ataca directament el punt feble del projecte -del qual els ponents també n'eren conscients-, la inconcreció competencial de les comarques:

"Quins haurien d'ésser els serveis a reconèixer a les comarques? Aquesta pregunta planteja l'aspecte més delicat i complex del problema. Jo crec que el punt de partida era aquest abans d'ocupar-se de la divisió territorial i, en tot cas, s'havien d'estudiar paral·lelament ambdues coses. És per aquesta raó que no crec que la ponència [...] hagi pogut arribar a un dictamen uniforme i raonat damunt base sòlida. Entre la quantitat imponent d'articles i declaracions que s'han fet d'un temps ençà ocupant-se del problema, no hem vist que ningú entrés decididament en la matèria. Les abstraccions i les vaguetats han enfarfegat sobremanera aquesta important qüestió".

El mes de desembre de 1932, el Consell directiu de la Casa del Vallès va recolzar la iniciativa del seu president d'articular una Lliga Comarcal de Catalunya que agrupés els diversos casals comarcals.¹ Al llarg de la primavera de 1933 es treballa en l'organització de la nova entitat, que resta formalment constituïda el 26 de juliol. El delegat de la Casa del Vallès a Granollers, el jove Salvador Llobet, es fa ressò de la creació de la Lliga Comarcal en diverses col·laboracions periodístiques.² A més de l'entitat promotora, s'hi adheriren en un primer moment l'Ateneu Empordanès, el Casal del Ripollès, el Casal del Camp, el Casal de la Plana de Vic i et Huec Aranès (o Centre Aranès); més tard van ingressar el Centre de la Segarra, el Centre del Pallars i el Casal d'Olot i la Garrotxa.³ El president de la Lliga Comarcal fou, naturalment, el seu impulsor: Francesc Glanadell.

¹ Explícitament es rebutja la incorporació del Centre Comarcal Lleidatà perquè "el seu nom i organització deixen subsistent el fet provincial".

² *El Matti* i *La Publicitat* dels dies 26 i 27-V-1933, respectivament. El setmanari de Granollers *La Gralla* també en parla -possiblement per mà de Llobet- el 30-VII-1933. El "Manifest de la Lliga Comarcal de Catalunya", del mes d'octubre de 1933, es troba al fons Pau Vila de la Cartoteca de l'ICC (PV-D-4, III, sobre vària).

³ El 1934 estaven en procés de constitució les entitats: Centre del Maresme, Casal Selvatà, Centre Comarcal Igualadí, Centre del Penedès i Casal del Pla de Bages. La Lliga Comarcal tenia la seu a la Plaça del Teatre, 3 pral.

El 10 de desembre de 1933 *El Matí* dona compta breument de la molt crítica opinió de la nova entitat respecte de la divisió territorial elaborada per la Ponència; a parer seu caldrà refer la feina: "aquest Consell Central fa constar les seves reserves i es decanta per l'adopció d'una solució transitòria i immediata, la qual, bo i suprimint l'organització provincial, permetés elaborar, sense precipitació i sense negligència, la futura divisió comarcal del territori català".¹

En l'acte inaugural de les activitats de la Lliga Comarcal (6-III-1934), Francesc Glanadell va pronunciar un discurs que seria publicat com a opuscle amb el títol "La Comarca en l'organització interna de Catalunya". Tot i defugir l'enfrontament directe amb Pau Vila, l'autor apunta diverses discrepàncies que permeten entendre que, a parer seu, la Ponència s'havia allunyat excessivament dels principis tradicionals del comarcalisme. Glanadell havia retornat a una visió del fet comarcal menys evolucionista i molt més immanent: "la divisió territorial no ha de servir uns fets anacrònics, ni uns fets actuals, sinó unes realitats permanents".² El president de la Lliga Comarcal afirmava no ser partidari, en principi, de l'establiment de vegueries, perquè la seva heterogeneïtat "tendria a despersonalitzar la comarca" i perquè el finançament "que hauria de correspondre a uns organismes de superior categoria, podria tenir més útil aplicació destinada a perfeccionar l'organització comarcal". A parer seu, hi havia el perill que la més fàcil instauració de les demarcacions supracomaricals ajornés indefinidament la implantació de les comarques, atesa "la timidesa que s'observa en les qüestions relacionades amb una nova divisió i organització del territori català".

Davant la indefinició competencial del projecte de la Ponència, Glanadell afirma la importància que les comarques assoleixin "unes facultats i unes funcions... dintre una orientació descentralitzadora", i assenyala que un règim autènticament comarcal "perfeccionaria la vida municipal, i l'organisme corresponent hauria de prendre al seu càrrec una sèrie de funcions impròpies dels municipis; per exemple: recaptacions indirectes, policia sanitària, serveis agrícoles, reclutaments, amillament i altres. Amb això, les càrregues dels municipis serien menors i els serveis més perfectes". I afegeix: "com a bons comarcalistes, que per a nosaltres equival a catalans nacionals conscients, som enemics de les orientacions que tendeixen a convertir la comarca en una paròdia del partit judicial d'origen uniformista

¹ Amb tot, en la Memòria... de 1934 es qualifica Pau Vila d'eminent consoci.

² Un altre tret tradicionalista de Glanadell era la referència a la pagesia vallesenca com a "guardadora de les pures essències comarcals" (*Memòria...*: 1934, p. 18).

i exòtic". Amb referència explícita al parer de Rovira i Virgili, Glanadell critica la concepció "burocràtica i subalterna" de la comarca, pròpia d'un "pseudocomarcalisme que sorgeix parasitàriament a l'ombra del ressorgiment comarcal". Defensa la comarca natural "i no una adulteració d'aquesta, encara que en volgués prendre el nom i adoptar-ne els aires".

A parer del president de la Lliga Comarcal, era l'artificialitat de les propostes plantejades per la Ponència el que explicava el desinterès del Govern per aplicar el projecte: "És natural, doncs, que ni el govern ni el legislador no hagin sentit la urgència de derogar un sistema que té els màxims defectes, per a implantar-ne un altre que no els destrueix i que, en deixar la comarca sense categoria suficient, no pot tenir l'adhesió dels comarcans, ni pot resoldre, per consegüent, la profunda aspiració de retrobar unes lleis biològiques llargament contrariades." Tanmateix, la crítica no assenyalava cap discrepància concreta respecte els mapes de la Ponència, que en tot cas no hi podia ser en relació al Vallès. No es diu si es rebutjaven en igual mesura ambdós projectes, perquè cal recordar que el primer era similar al de Pau Vila publicat per la Casa del Vallès, si bé s'hi emprava el terme demarcació, de ben segur inadmissible per a la Lliga Comarcal. Glanadell no es decanta per una alternativa concreta, però sí assenyalava que el nombre de comarques no era el problema perquè "dintre d'un criteri comarcal estricte, el nombre de comarques no passaria de 35".¹

Vila respongué a Glanadell en un article publicat a *La Publicitat* el 21 d'abril de 1934 (Vila: 1977, p. 151-154), amb el significatiu títol "Comarcalisme. Del mite a la realitat". El geògraf responia amb un to mesurat però alhora ferm: "cal anar a solucions pràctiques basades sobre realitats vives. Cal deixar-nos d'elucubracions doctrinals i posar fre al desbocament d'idees pròpies", perquè en cas contrari "tomariem al romanticisme comarcalista". Pau Vila convidava la Lliga Comarcal a fer aportacions "objectives i fefaents", atès que "l'avantprojecte publicat dona peu a poder formular un contraprojecte"; i cloïa amb una exhortació: "Abandonem els mites i anem a les realitats; aquest és el camí pràctic".

La Lliga Comarcal no s'hi conformà. El mes de juliol va demanar l'opinió sobre l'afer de la divisió territorial a les personalitats que formaven el seu Consell Assessor (Lluç-Nel·lo: 1983, p. 371): Francesc Carreras i Candi, Pere Bosch i Gimpera, Ramon Faus i

¹ Potser és significatiu que Glanadell hagués prestat a Vila el mapa comarcal encartat en el volum primer del *Diccionari de la llengua catalana* de l'editorial Salvat publicat vers 1904. Aquesta obra precisament identificava 35 comarques. El primer de juny de 1932 Glanadell demanava, molt cordialment, a Vila que l'hi tornés (PV-C-4; correspondència).

Esteve, Manuel Foix i Quer, Antoni Gallardo i Garriga, Eusebi Isem i Dalmau, Francesc Maspons i Anglasesell, Manuel de Montoliu, Francesc Mor, Joan Porqueras i Fàbregas, Gonçal de Reparaz, Ramon Riera i Canudes, Ramon M. Roca i Sastre, Ramon Roqué, Santiago Rubió i Tudurí i Lluís Vila d'Abadal; l'absència de membres de la Ponència resulta prou significativa. Dissortadament ignorem les respostes (si és que n'hi hagué, atesa la situació política que es produí el mes d'octubre), però convé recordar el que Carreras Candi havia dit anys enrere amb relació als qui volien modernitzar les comarques: "Modificar-les o modernitzar-les, és destruir-les, és convertir-les en una altra cosa nova: tant se val que siguin partits judicials" (1907, p.144).¹

Precisament un dels assessors de la Lliga Comarcal, Joan P. Fàbregas, fou qui probablement l'agost de 1936 va proposar al Consell d'Economia la creació d'una comissió que establís un projecte de divisió territorial de Catalunya (Lluch-Nel lo: 1983, p. XXV). Tot i que sembla que Fàbregas -que representava la CNT en el Consell d'Economia- hauria estat partidari d'instaurar les comarques naturals de Norbert Font i Sagué, l'acord dels sindicats i partits presents en l'organisme encarregat d'elaborar el "pla de transformació socialista del país" fou l'adopció del segon projecte de la Ponència amb algun petit retoc. Així, el 27 d'agost de 1936 es va aprovar per decret (signat pel president Lluís Companys i el Conseller d'Economia i Serveis Públics Josep Tarradellas) la divisió de Catalunya en 9 regions i 38 comarques. Pau Vila col·laborà amb el Departament Tècnic de la Conselleria d'Economia en la publicació de l'obra *La divisió territorial de Catalunya* (1937).² La situació de guerra va fer que no hi hagués cap mena de discussió pública de la divisió territorial adoptada.³

Jesús Burguño

¹ La posició de l'historiador devia ser paral·lela a la que tenia respecte de la reforma ortogràfica. En el primer llibre publicat per la Casa del Vallès fou l'únic autor que mantingué formes prefabrianes, començant pel seu propi nom: Francesch Carreras y Candi.

² En l'entrevista que li feren Bru Rovira i Montserrat Roig (1977), Pau Vila explica que, un dia d'agost, el cridà un dels dirigents de la CNT i acordaren publicar un cartell amb colors vius amb la nova divisió. Vegeu també Rovira: 1989, p. 117

³ Segons Josep Iglésies (1964, p. 455) Francesc Glanadell i la seva dona moriren assassinats durant la guerra. Tanmateix, el seu nom no figura a la llista publicada per J.M. Solé i J. Villarroya a *La repressió a la rera guarda de Catalunya* (Abadia de Montserrat, 1990).

BIBLIOGRAFIA

AULÈSTIA i PIJOAN, Antoni [1920]: *Història de Catalunya [...] anotada y continuada per Ernest Moliné y Brasés*, Barcelona: M. Seguí.

BARAS, Montserrat (1984): *Acció Catalana, 1922-1936*, Barcelona: Curial.

BLASI, Pere (1922): *Geografia elemental de Catalunya*, Barcelona: Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.

BURGUENYO, Jesús (2003): *Història de la divisió comarcal*, Barcelona: Rafael Dalmau.

CARRERAS i CANDI, Francesc (1907): "Assaig de nomenclatura de les comarques catalanes", *Estudis Universitaris Catalans*, vol.I, p.143-156.

CASASSAS, Jordi (1980): *Jaume Bofill i Mates. 1878-1933*, Barcelona: Curial.

Comarca del Vallès (1930): Barcelona: Casa del Vallès.

GALERA, Montserrat (1975): "Bibliografia de Pau Vila", *Miscel·lània Pau Vila*, p. 65-85, Granollers: Montblanc-Martin.

GLANADELL, Francesc (1934): *La comarca en l'organització interna de Catalunya*, Barcelona: Lliga Comarcal de Catalunya.

GLANADELL, Francesc et al (1931): *El problema comarcal de Catalunya*, Barcelona: Casa del Vallès.

IGLÉSIES i FORT, Josep (1930a): *Delimitació del Camp de Tarragona. La font històrica en la demarcació de les comarques catalanes*, Reus: Llibreria Nacional i Estrangera.

— (1930b): *El Priorat. L'extensió de la comarca natural*, Reus: Llibreria Nacional i Estrangera.

— (1964): *Enciclopèdia de l'excursionisme. Història (1876-1939)*, Barcelona: Rafael Dalmau.

— (1981): "L'evolució del pensament de Pau Vila en la divisió territorial de Catalunya", *Ciència*, núm.10, p.30-33.

JORDANA, Cèsar A. (1936): *Geografia de Catalunya*, Barcelona: Llibreria Catalònia.

LLUCH, Enric - Oriol NELLO (1983): *La gènesi de la divisió territorial de Catalunya. Edició de documents de l'arxiu de Ponència (1931-1936)*, Barcelona: Diputació de Barcelona.

Memòria, estatuts de la societat i altres documents (1934): Barcelona: Casa del Vallès.

MOLINÉ i BRASÉS, Enric (1909): "La descripció de Catalunya del P. Diago", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, gener-març, p. 16-27.

NELLO, Oriol (1989): "L'evolució del concepte de regió en el debat de la divisió territorial de Catalunya", *Les futures regions a Catalunya*, Barcelona: Societat Catalana d'Ordenació del Territori, 11-26.

_ (2000): "L'organització territorial de l'administració pública a Catalunya (1931-1975). Crònica d'un debat", *V Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. L'estructuració territorial de Catalunya. Els eixos cohesionadors de l'espai*, p.168-192, Barcelona: L'Avenç.

OLIVERAS, Josep (1999): "Antoni Rovira i Virgili i la divisió territorial de Catalunya", *Revista de Catalunya*, núm.144, p.50-72.

_ (2000): "Rovira i Virgili i la creació de les vegueries", *Rovira i Virgili 50 anys després*, p.115-131, Valls: Cossetània.

RENDÉ i VENTOSA, Josep M. (1924): *Pla d'organització social agrària de Catalunya*, Barcelona: Arxius dels Serveis Tècnics d'Agricultura (Mancomunitat de Catalunya).

ROIG ROSICH, Josep M. (1992): *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

ROMA i CASANOVAS, Francesc (2000): *Salvador Llobet i Reverter: la geografia, entre ciència i passió*, Barcelona: Societat Catalana de Geografia.

ROVIRA, Bru - Montserrat ROIG (1977): "La divisió territorial. Entrevista amb Pau Vila", *Taula de canvi*, núm. 8/9, p. 83-88.

ROVIRA i VIRGILI, Antoni (1922) "Les comarques catalanes", *Història Nacional de Catalunya*, vol. I, p. 122-177, Barcelona: Pàtria.

SANTALÓ, Miquel (1923): *Per l'estudi de Catalunya. Concepte de la comarca geogràfica i dels seus factors. Com se forma una comarca. Divisions comarcals de Catalunya. Mitjans actuals i pròxims per a llur estudi. Mètode d'investigació geogràfica comarcal. Assaig monogràfic: el Gironès*, Girona: El Autonomista.

SANTASUSAGNA, Joaquim (2000): *L'opció a la democràcia. Editorials de 1930, a 'Les Circumstàncies'*, Reus: Centre de Lectura.

TORT, Joan (2004): *Pau Vila. L'esperit de la terra*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

[VILA, Pau] (1922): "Els corrents moderns de la geografia. Un assaig als Estudis Normals", *Butlletí dels mestres. Suplement pedagògic de la revista Quaderns d'Estudi de la Mancomunitat de Catalunya*, 15 gener, any I, núm. 2, p. 2-4.

– (1933): *Divisió territorial. Estudis i projectes. Nomenclàtor de municipis*, Barcelona: Generalitat de Catalunya.

– (1937): *La divisió territorial de Catalunya*, Barcelona: Conselleria d'Economia. Generalitat de Catalunya.

VILA, Pau (1962): *Visions geogràfiques de Catalunya*, vol.I, Barcelona: Barcino.

– (1963): *Visions geogràfiques de Catalunya*, vol.II, Barcelona: Barcino.

– (1977): *La divisió territorial de Catalunya. Selecció d'escrits de Geografia*, Barcelona: Curial.

– (1984): *La Cerdanya*, Barcelona: Empúries, pròleg d'Oriol Nel·lo, original de 1926.

– (2003): *Resum de Geografia de Catalunya*, Barcelona: Societat Catalana de Geografia. Original de 1928 a 1936.

VILA i COMAPOSADA, Marc-Aureli (1989): *Temps viscut, 1908-1978*, Barcelona: el Llamp.

VILÀ i VALENTÍ, Joan (1991): "Les unitats majors del relleu a Catalunya. Història d'uns conceptes", *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, núm. 887.

EL PROBLEMA COMARCAL DE CATALUNYA

**el Govern de la Generalitat
de Catalunya : La Casa del
Vallès, la Biblioteca d'Estudis
Comarcals i els col·laboradors dedi-**

**quen aquest llibre a manera de contribució patriòtica
per a l'obra de reestructuració de Catalunya : : : :**

CONSIDERACIONS GENERALS
A PROPÒSIT DEL PROBLEMA
COMARCAL DE CATALUNYA

FRANCESC GLANADELL

ELS ANTECEDENTS D'AQUEST LLIBRE

Pel mes de gener d'aquest any, la CASA DEL VALLÈS planejava un Curset amb la idea de reunir material consistent i documentació fonamental per a un estudi metòdic del problema comarcal de Catalunya.

Personalitats de prestigi i d'una màxima solvència dins llur especialitat, acceptaren l'encàrrec d'analitzar els diferents aspectes que integren la realitat comarcal.

Els estudis que figuren a continuació d'aquesta mena de proemi són, substancialment, els que foren tractats aleshores, àdhuc hi figuren amb els mateixos títols i en el mateix ordre del programa d'aquell curset que ja fou organitzat amb la idea preconcebuda d'editar aquest llibre.

La cosa no prevista en iniciar el projecte fou que aquest hagués d'assolir la vivíssima actualitat que li atorguen les presents circumstàncies polítiques del nostre país i, com a conseqüència d'elles, la imminent necessitat de formular i establir una Constitució interior de Catalunya.

Certament, no teníem cap dubte sobre la gran utilitat de la iniciativa, però poc ens imaginàvem que arribés en moment de tanta escaiença. Per això, l'endrega al Govern de la Generalitat que figura en la portada d'aquest llibre no és simple fórmula d'acatament al propi govern recobrat o en vies de recobrament; obeeix a imperatius d'un deure cívic.

Per les circumstàncies cronològiques d'aquell curset —inaugurat el dia 20 de març i clausurat el 8 de maig d'enguany— resulta que alguns dels estudis del present volum pertanyen al període anterior a la proclamació de la segona república espanyola i altres han estat formulats després de l'adveniment d'aquesta. Això fa que alguns autors hagin pogut concebre i fixar llurs treballs sota l'imperi de l'emoció i de la responsabilitat del moment històric. Per tant, aquest llibre, és un document valuós que té interès ulterior i permanent, i que respon així mateix a les altes conveniències de l'hora.

El geògraf i Vicepresident de la CASA DEL VALLÈS, Pau Vila, tanca el volum amb «Una divisió de Catalunya en comarques». Aquest treball, que amb caràcter d'avantprojecte, ja entra en el camp de les aplicacions concretes i que formula una solució, ha estat escrit al marge del Curset sobre «El problema comarcal de Catalunya» i en representa un apèndix o complement necessari.

El treball que figura a continuació d'aquest capítol és el parlament preliminar del curset esmentat, variat lleugerament com ho han estat igualment els treballs d'aquest volum per tal de llevar-los la forma declamàtoria del text original.

Amb la publicació d'aquest llibre no és pas que hom vulgui iniciar un canvi d'orientacions ni rectificar els propòsits enunciats en el volum de la Biblioteca d'Estudis Comarcals dedicat a la Comarca del Vallès. En volums successius s'aniran prosseguint els estudis monogràfics d'aquesta i de les altres comarques, que això serà encara feina llarga.

LA CASA DEL VALLÈS I LA QÜESTIÓ COMARCAL

Es natural que la CASA DEL VALLÈS, que ha promogut i organitzat aquest estudi de conjunt del nostre problema comarcal, vulgui precisar l'objecte que amb això s'ha proposat, ja que aquesta no és pas una qüestió que d'una manera implícita quedi plantejada amb un criteri prou definit.

Haig de procurar, doncs, d'interpretar el pensament de l'entitat i fixar, en línies generals, el seu punt de vista actual en relació al problema de les comarques catalanes.

Dic el punt de vista actual, com podria dir el punt de vista provisional, car, en parlar de problema comarcal, ja s'entén que no donem la qüestió com a resolta i que, per tant, no podem aventurar un criteri definitiu. Veiem clara la necessitat d'arribar a una solució racional i ben travada, però encara creiem de necessitat més immediata, de trobar els bons camins que hi condueixin.

No és aquesta la primera vegada que hom parla, a Catalunya, d'orientar l'estudi comarcal amb una visió de conjunt, però això no ha pogut passar de lloables propòsits. Calia tenir definicions autoritzades sobre els diferents aspectes que intervenen en la concreció del fet comarcal, i aquest punt de partença, que permetrà d'operar sobre una doctrina fonamental, és la finalitat dels estudis que conté aquest segon volum de la «Biblioteca d'Estudis Comarcals».

* * *

Existeixen en estat de latència o d'una manera més o menys formulada, unes aspiracions comarcals que nosaltres compartim. Volem dir tot seguit que aquestes aspiracions no ens han fet ni ens faran oblidar mai les que tenim com a catalans. L'actuació de la CASA DEL VALLÈS en dóna penyora no gens dubtosa.

Volem remarcar bé aquesta posició nostra, perquè existeix, àdhuc entre catalans significació intel·lectual i política, una prevenció envers el comarcalisme, tantost com el consideren un perill de desviació del sentiment de la unitat catalana.

Aquesta actitud de recel, d'oposició a vegades, i que sovint és una actitud d'indiferència absoluta, no és pas compartida, sortosament, per la majoria dels homes que treballen amb serietat i mètode en els nostres problemes culturals i polítics. Bona prova en donen les personalitats que han volgut col·laborar en aquest volum, homes preeminents i de gran autoritat, els quals, amb exemplar sacrifici de llurs activitats més urgents ens han aportat llur cooperació, indispensable a la nostra iniciativa.

El comarcalisme que propugnem nosaltres, no comporta un trasbalsament de les jerarquies del sentiment patriòtic. Al contrari, és una justa aspiració tendint al recobrament i a la perfecció d'una realitat: la realitat comarcal, que significa la fesomia plàstica, l'ordre intern, el nexce cultural i la concreció política de Catalunya.

Miquel Carreras i Costajussà, referint-se a aquest aspecte concret de la qüestió comarcal, diu unes paraules que crec oportú i interessant de remarcar:

«Una personalitat col·lectiva —diu Miquel Carreras— no es recupera completament fins que es recuperen totes les subpersonalitats que en federació —encara que sigui latent— la integren. Quan es restaura un principi de diferència general, aquell moviment de restauració es propaga, més d'hora o més tard, als principis de diferència particulars que sota el general existeixin; perquè els moviments de la vida no són inconseqüents i no paren fins a haver fet completament el fet.»¹

Amb aquests conceptes, no tracta Miquel Carreras d'inventar ni d'enfondir fets diferencials a gratcient. Defineix una llei biològica i assenyalava la seva natural trajectòria.

En el mateix ordre de consideracions, resulta d'un positiu interès l'opinió de l'il·lustre escriptor i crític Manuel de Montoliu, manifestada amb motiu de l'aparició del primer volum de la «Biblioteca d'Estudis Comarcals», en aquests termes:

¹ Per la història espiritual del Vallès.—B. d'E. C., vol. I.

«Tems feia que en el nostre ambient bategava un intens sentiment comarcal; tems feia que hi havia entre nosaltres la convicció que la unitat de Catalunya era resultat immediat, no de la suma dels individus fills de Catalunya ni de l'aplec de pobles, viles i ciutats catalanes, sinó d'aquestes altres unitats geogràfiques, ètniques i històriques que hom anomena comarques. Per tal d'arribar, doncs, a un sentiment perfecte de la unitat de Catalunya i per tal també d'evitar que el sentiment localista arribés a exercir una funció disgregadora d'aquesta superior solidaritat, era precis enrobustir el sentiment de la unitat comarcal, vital nexa d'unió entre aquells dos extrems del sentiment pairal. Amb la felicitativa de la CASA DEL VALLÈS, el sentiment comarcal entra decididament en l'etapa d'organització...»¹

Ens satisfà i ens encoratja que aqueixes opinions hagin estat emeses a la base de la feina de la nostra Entitat i que ens permetin de refermar com les nostres aspiracions comarcalistes no estan en pugna amb la realitat i s'ajusten al concepte més ortodox del patriotisme.

L'acció de l'Entitat, s'inicià limitada a la comarca del Vallès, però, pel que deixem dit, ja es comprèn que el resultat transcendental i la plena eficàcia del comarcalisme estaran determinats per l'obra paral·lela i conjunta de totes les comarques catalanes.

Aquesta és la idea que ha inspirat i decidit la CASA DEL VALLÈS a ampliar la seva finalitat original i a promoure l'estudi sistemàtic de la qüestió comarcal.

No vol dir això que l'entitat esmentada aspiri a ésser l'organisme coordinador i representatiu de la política comarcal a Catalunya, però és innegable que, de fet, les circumstàncies li han imposat una missió impulsora i davantera i, amb això, una responsabilitat.

Però es dona el cas, cas poc satisfactori, que, d'una manera general, les altres comarques queden desinteressades o distretes d'aquest problema que tan profundament les afecta. Podem observar alguna excepció i veiem per exemple, pel que fa al Camp de Tarragona i al Gironès, homes com Josep Iglésies, Miquel Santaló i altres que treballen amb excel·lent orientació, per bé que sense estudiar especialment l'aspecte doctrinal i bàsic de la qüestió, ja que llur objecte principal ha propendit a l'establiment dels límits territorials.² Demés, encara que són valuosíssimes i necessàries aquestes aportacions monogràfiques, la

¹ «La Veu de Catalunya» —Breviari Crític, 1930

² Entre els autors moderns que treballen fora del medi comarcal i que han fet aportacions de gran interès per a l'estudi racional i científic de les nostres comarques, hem d'esmentar el notable geògraf i col·laborador nostre, Pau Vila, amb els seus estudis de *La Cerdanya* i *El Vallès*, i Gonçal de Reparaz, amb *La Plana de Vic*.

naturalesa de la qüestió comarcal exigeix una acció de conjunt i l'articulació dels diferents i complexos factors que la integren.

Per això creiem que ha d'interessar la creació d'organismes, per l'estil de la CASA DEL VALLÈS, dedicats a l'estudi general de cada una de les comarques i de llurs problemes actuals i que desvetllin dins aquelles el sentit de la personalitat.

I els comarcans que resideixen a Barcelona, per raons d'estratègia espiritual i material, per la natural convergència d'homes originaris dels diferents nuclis del conjunt comarcal i també per imperatiu d'una noble i escaient empresa d'amor a la pròpia comarca, estan especialment cridats i ben situats per al compliment de la bella missió patriòtica.

Hi ha a Barcelona altres societats de denominació comarcal, que agrupen els fills de les comarques respectives residents ací, amb finalitats de lícit esbargiment, i algunes també que despleguen actuacions de caient cultural, però és de doldre que no hagin estat creades entitats orientades en sentit coincident amb el de la nostra o que les ja existents no s'hagin adaptat a una concepció més adient i característica, car el sol fet de llur existència és demostratiu que no manca el fonament sentimental ni el concurs necessari. Nosaltres podem dir en veritat que no és pas difícil de trobar la cooperació mínima indispensable dels comarcans, per al compliment de finalitats extra-recreatives.¹

La poca empenta que té encara el moviment comarcal, planteja a la CASA DEL VALLÈS la conveniència d'establir relacions intercomarcals i acceptar coratjosament la missió impulsora a la qual ja hem alludit abans. I no és pas amb afany d'envair un terreny que no sembla el nostre, sinó pensant que aquesta obra ha d'entroncar amb una obra semblant que realitzin les altres comarques per tal que tingui plenitud de sentit i perquè assoleixi la força incoercible de les sòlides realitats organitzades.

¹ A punt de lliurar el nostre text a la impremta, llegim una interessant i erudita exposició, que porta la data de 21 de maig de 1931, signada conjuntament pel president del *Centre Aranès*, de Barcelona, i J. Nart i Rodés, adreçada al President de la Generalitat. En aquest document —raonat amb predomini notori dels fonaments tradicionals i històrics— és demanat «el reconeixement de les llibertats araneses dins la unitat catalana espanyola» en l'Estatut que ha de fer Catalunya i que «no pot ésser un Estatut centralista, sinó que s'hi han de respectar les unitats comarcals històriques i vives».

Per bé que no escauria ací de donar una opinió sobre el caràcter i la fórmula concreta que l'esmentat document determina, hem de celebrar les orientacions del *Centre Aranès* i considerar aquesta entitat compresa dins el tipus de societats comarcals que nosaltres propugnem.

LA COMARCA VIVA

La nostra realitat comarcal, que és una realitat anterior a la nostra història, té el seu origen en l'estructura física de Catalunya, de terreny accidentat i polimòrfic, propens, per tant, a la germinació i a la conservació d'una varietat de costums, d'institucions peculiars, i a determinar una riquesa de caràcter que han forjat el fet comarcal en forma tan singular i categòrica com potser no el tingui cap altre país.

Ni les invasions, ni les mutacions socials i polítiques que s'han produït al llarg de la història, no han pogut destruir el concepte ni el sentiment comarcal, encara que hagin pogut reduir les nostres comarques a l'estat de caòtica confusió on actualment les trobem.

És cert que malgrat haver tingut la comarca, des d'èpoques ben reculades, la consagració popular, no ha actuat mai amb personalitat oficial, per bé que sovint el règim eclesiàstic, polític i administratiu han hagut d'adaptar-se, més o menys fidelment, a la realitat comarcal.

Segurament estarà reservat a la nostra època d'esmenar l'error i definir les comarques per tal que aquestes prenguin possessió de les seves funcions naturals i trobin la concreció que els escau.

No es tracta, com hem insinuat abans, de reconstruir unes comarques anacròniques i divorciades del present, sinó de donar-los la missió i l'estructura que convenen als fets i a les necessitats actuals.

És evident que en aquesta feina, complexa i laboriosa, no es pot seguir un criteri unilateral i arbitrari. Fixar la comarca moderna no vol dir destruir la vella comarca, ans bé descobrir i reconstruir el procés d'evolució natural que no ha pogut produir-se amb sincronisme, car cal considerar que la comarca, com a entitat viva que és, ha d'estar subjecta al moviment evolutiu.

Un investigador i publicista insigne, Francesc Carreras i Candi, ha dit «que

modernitzar les comarques seria destruir-les i que tant se valdria considerar-les partits judicials».¹ Això ens semblaria exacte si haguessim d'anar a una fixació de comarques procedint d'una manera semblant a la que fou seguida en la determinació de les províncies i dels partits judicials. Però nosaltres partim del principi que la comarca és una entitat viva i que, per tant, no és incommovible ni pot restar enquistada a perpetuïtat.

Fins avui, cadascú ha procedit, en matèria de comarques, segons normes inspirades en l'exclusivisme professional i sense afrontar una feina de fons i de totalitat. Gairebé tots els treballs, nombre d'ells ben notables i utilíssims, tenen com a objectiu l'estudi d'un determinat aspecte o d'aspectes referents a una sola comarca, rogalia o població.

Caldrà, naturalment, endinsar-se en els antecedents a partir del seu origen perceptible, ponderar tots els factors que han actuat en el fet comarcal i organitzar-los racionalment, però tenint sempre present que la cosa que interessa és d'arribar a l'estructuració de la comarca moderna, prenent com a base aquells antecedents i com a objecte les funcions que actualment han d'acomplir.

D'aquest doble treball de reconstrucció i d'adaptació ha de sorgir la fessomia evolucionada de Catalunya i el panorama comarcal harmònicament emmotllat i articulat en l'estructura nacional.

En la determinació de les funcions polítiques i administratives i de serveis públics que les comarques hagin d'acomplir, no creiem que interessi de mirar amb massa insistència la constitució oficial interior d'altres països, car ja hem dit que la nostra realitat comarcal té característiques singulars i categoria de fet original; per això ens sembla que el més convenient haurà d'ésser d'organitzar-la segons normes de creació autòctona.

¹ Estudis Universitaris Catalans, any 1907.

BARCELONA DIRIGENT I LA COMARCA PROVIDENT

En l'obra de renaixement polític i cultural de Catalunya, les nostres comarques han tingut un paper importantíssim i llur aportació ha estat eficaç i lleial. Ha estat també d'una generositat exemplar, d'un desinterès absolut, i és l'hora que les nostres comarques pensin en elles mateixes, que revisin, reconstrueixin i enforteixin llur personalitat que els segles de la decadència han trasbalsat profundament, deturant el ritme de la seva normal evolució.

Cal tenir previst que, un dia o altre, convindrà que les comarques actuïn en el concert col·lectiu amb plena consciència i coneixement exacte de llurs necessitats.

I això interessa a Catalunya tant i més que a les mateixes comarques, si és lícit d'emprar aquest concepte pleonàstic, ja que les comarques formen l'organisme físic i el component espiritual de Catalunya, veritable federació de comarques en l'aspecte políticoadministratiu ideal.

El renaixement comarcal interessa també a Barcelona-ciutat, perquè la seva prosperitat i la seva creixença estaran en relació congruent amb la riquesa i la puixança de les nostres comarques.

Examinant el nostre problema comarcal, és indefugible de considerar la magnitud i la influència de Barcelona i les conseqüències que aquest fet determina. El que ara mateix venim d'afirmar ja demostra que nosaltres no considerem que la qüestió plantegi un problema de dualitat o d'interessos en pugna, sinó, al contrari, que una mateixa conveniència aconsella la recíproca i fecunda col·laboració de Catalunya i Barcelona.

I és que no sabem mirar Barcelona, ni seria just que la hi miréssim, com capital de «província», sinó com a nucli vital i centre espiritual de Catalunya. I Barcelona ha de veure en les ciutats i comarques catalanes, la sòlida peanya i l'arrelament vitalitzador de la seva alta i magnífica potència.

«Catalunya hauria d'ésser —diu Miquel Carreras—, com una societat de comarques o ciutats, que Barcelona presideix absolutament però que governa relativament».¹

Hi ha, certament, una desproporció considerable, fins i tot inharmonica, entre Barcelona i la resta de Catalunya, que una racional i intel·ligent ordenació de la vida comarcal aconseguiria de transformar, i determinaria una major coherència així en l'ordre econòmic com en el social i cultural. I això, en beneficiar enormement Catalunya, donaria a Barcelona una major jerarquia i puixança.

Sempre que algú ha parlat de l'absorció de Barcelona, s'han alçat rèpliques i protestes, que han partit d'un malentès. Mai no ha existit, evidentment, per part de Barcelona, un esperit d'absorció i de domini damunt l'element comarcal. Aquest s'ha vist acollit per l'urbs amb naturalitat i res no li ha privat d'infiltrar-se en l'entranya ciutadana fins a arribar al predomini en les funcions dirigents. Podem dir que és l'home de les comarques que exerceix sovint l'hegemonia de Catalunya des de Barcelona. Però això no nega el fet de l'absorció barcelonina, per bé que es produeixi sense voluntat absorbent. Els nou-cents mil habitants de Barcelona, presidint un territori nacional de dos milions sis-cents mil de població total, presenta necessàriament una visió de desequilibri i registra el fenomen d'absorció.

No volem pas insinuar que l'equilibri s'hagi d'establir a expenses de Barcelona, sinó que ha de produir-se com a conseqüència d'una sàvia política comarcal, orientada i dirigida per la capital catalana, impulsora dels factors i de les possibilitats de riquesa, i orgullosa dels centres d'irradiació i d'influència comarcal que s'anirien projectant amb nou abrivament dins l'harmonica, potent i nucleada unitat de Catalunya.

Tenim un exemple eloqüent, que també ha estat esmentat per Rovira i Virgili² i que ens pot donar una visió anticipada de l'organització comarcal de la nostra vida pública. Es tracta del Sindicat de Metges de Catalunya que funciona amb un règim i una orientació rigorosament comarcals. Aquest importantíssim organisme té una vida i una riquesa exuberants que contrasten amb la poquedat i el neuliment dels Col·legis oficials.

Catalunya no tindrà fesomia escaient, ni personalitat completa, ni plenitud de vida, sense una estructura racional i una constitució interna determinades pel règim comarcal, que és consubstancial a la seva naturalesa orgànica.

És clar que una fesomia, àdhuc netament acusada, no és mai definitiva i es

¹ Per la història espiritual del Vallès.—B. d'E. C., vol. 1.

² «La Nau», 13 de setembre, 1930.

transforma al llarg del temps. Però per tal d'evitar desviacions monstruoses en el procés de la seva normal evolució, cal eliminar els elements artificials i les deformacions.

Per això tampoc no ha estat possible d'operar d'una manera directa i immediata damunt la realitat comarcal, trobant-se aquesta torturada i desfigurada per l'artifici d'una estructuració política.

Cal tanmateix, i és urgent, que una feina definidora prepari el camí d'una reconstrucció comarcal, i aquesta feina que ha d'ésser obra d'especialistes, necessita també la general adhesió i assistència dels comarcans. És, per tant i alhora, obra de seleccions i treball de proselitisme.

Els homes de la Renaixença varen començar una obra de molta envergadura en aportar els primers materials de la reconstrucció nacional. Des de llavors, s'ha fet molt de camí, però ací tenim el problema comarcal, com a testimoni que encara han quedat aspectes fonamentals massa negligits.

Els estudis d'aquest llibre constitueixen els factors essencials del problema que ens preocupa i donen les orientacions bàsiques per a poder actuar sobre investigacions concretes i per a assenyalar les solucions.

És un bon auguri per al comarcalisme renaixent i constructiu que homes eminents i d'extensa influència en la vida pública del nostre país, tractin en sentit definidor i de conscient responsabilitat el problema comarcal de Catalunya.

EL SENTIMENT
COMARCAL

JAUME BOFILL

EL FACTOR SENTIMENTAL

L'empremta de la infantesa només que amb la mort s'esborra. L'home sol ésser, íntimament, tota la vida, el que era en ésser infant. De les mutacions i evolucions successives, venturoses o adverses, no se'n sap avenir: poc o molt, totes li semblen sobrevingudes. A cada nou temps, juga un nou paper, però, en el fons, és el que era de jove. I ai del qui no és així! L'home que està satisfet de la seva maturitat rotunda, que no es recorda de quan era jove, i que, si li ho recorden, se n'ofèn, és que mai no havia gustat la divina acidesa de la joventut. Tots nosaltres hem conegut algun d'aquells jovencells infatuats i cellajunts dels quals un hom pot vaticinar que mai no hauran estat joves.

La comarca és la infantesa dels pobles. N'és l'entranya misteriosa que en serva les reminiscències subtils i les reserves atàviques. Així les nostres comarques serveixen la infantesa de Catalunya. La infantesa —les comarques per tant— és localista. Com més desembrida la imaginació i més l'atia, més la fa rodar pel clos dels seus primers contactes amb el món exterior. Europa és un continent vell, que ha tingut infantesa, que en serva l'empremta i el gust; és una mena d'aplec comarcal o nacional com el dels gremis cantaires de Nuremberg. D'altres continents no tenen infantesa, avui dia: en llur ruptura amb el passat, resten sense nuclis comarcals o nacionals.

Dels temps de la nostra infantesa en recordem diversament dos ordres de coses: les joguines, d'una banda; els escenaris i els personatges tutelars, de l'altra. Amb les joguines, hi jugàrem; els escenaris i els personatges jugaren amb nosaltres, és a dir, ens formaren. De les joguines —element transitori— ens en recordem amb pietat sentimental; dels escenaris i dels personatges ens en recordem amb efusió filial, gairebé religiosa. En la infantesa popular, que són les comarques, no hi cerquéssim l'esplai d'un infantilisme estantís, sinó la pedrera original de la qual fórem arrencats, ço és, la fidelitat a nosaltres mateixos, a la nostra personalitat original i genuïna.

«*Attendite ad petram unde excissi estis.*» (Isaïes, L.I, I, retret per Torres i Bages a l'inici de la seva obra magna, «La Tradició Catalana»). Si l'home és el que era en ésser infant, també la comarca perdura al fons de la nació. Servem el sentiment comarcal, no com una feblesa o com una càrrega, sinó com un estímul.

* * *

El sentiment comarcal —escrivia antany Miquel Carreras— és l'ànima interior de la comarca. Cal fer-lo conscient. Cal organitzar-lo —deia Francesc Glanadell—. Cal organitzar-lo i cal, també, depurar-lo, podríem afegir. Organitzar i depurar el sentiment comarcal equival a organitzar i depurar el catalanisme i la catalanitat.

Per tal de depurar-lo, estiguem més atents a la personalitat que a la indumentària. El pintoresc és província. Per això les tiranies solen tolerar-lo i utilitzar-lo en contra de l'esperit autòcton. L'espiritualitat terral és el «genius loci».

Per tal d'organitzar el sentiment comarcal, bo és tenir present que cada comarca viva sol constituir una unitat tivant. Bé cal una tivantor de plenitud per a contrarestar l'engorroniment o quietisme rural. Les capitalitats comarcals, sovint —com molts d'astres mirats amb telescopi— es desdoblen: Cervera-Tàrraga, Manresa-Igualada, Girona-Figueres, Tarragona-Reus, Vic —màxima ambició espiritual— acarar amb Barcelona, Tortosa, la vella ciutat vertical, propensa, en altres temps, a distingir-se de tot Catalunya... són exemples entre altres que podrien ésser esmentats, de ciutats bessones o erectes que competeixen i es complementen.

Al Vallès, comarca excel·lent, li escauen tres cocapitals: Sabadell, Terrassa, Granollers. «Hem comprès —deia l'escriptor sabadellenc Miquel Carreras— que l'essència de Sabadell era no tenir una capitalitat absoluta.» Conèixer la pròpia limitació és la millor preparació per a conèixer la pròpia essència. Aquesta frase d'un sabadellenc evoca amb finesa admirable el secret de Sabadell, a mitges compare entenimentat i fadrí rodair.

El patriotisme —com tota amor constructiva— ha d'ésser concret, gairebé personal. Els grans lírics que han assolit de concebre l'«Etern femení», l'han albirat i copsat a través d'una dona concreta: Laura, Teresa, Beatriu... Els veritables degustadors de la natura, es complauen a visitar de nou els paisatges familiars. Roden el món, però tornen al born. En el racó pairal aprenen l'art d'entendre la polifonia de la creació. Així les belles creacions dels homes volen ésser penetrades sense banalitat ni obstinació. La Seu de Barcelona ens ha servit, als veïns de l'Acropolis, en vida i en mort. Per això té per a ells tots els gustos. Convivint-hi hi han après les lleis de la seva estructura i de la seva gràcia i, de sobrepuig, les lleis estructurals i estètiques del gòtic catalanesc.

Cada poeta té un sentit personal del paisatge, però té paral·lelament, una mena predilecta de paisatge: el mar, la muntanya, la plana, els boscos... Si és veritable poeta, aquesta ciència del paisatge no peca de parcialitat, sinó que ateny la comprensió de l'harmonia total de la natura. L'enamorament localista o especialitzat, no el cega, sinó que l'il·lumina.

Hi ha cases comarcals, a Barcelona, que són motivació de plagasitats dominicals o tenen, per l'aglutinament més pur, la nostàlgia. Tot el Catalanisme havia començat per ésser un enyorament i una recança. La CASA DEL VALLÈS té més altes ambicions: és un observatori de la comarca vallesana i de les altres comarques de Catalunya, vistes, per naturals d'elles, de Barcelona estant. Enfondir, Vallès endins, és ampliar la visió, Catalunya al volt. El dia que les altres cases comarcals establertes a Barcelona, imitessin l'exemple de la CASA DEL VALLÈS, un hom tindria, de Ciutat estant, una visió de conjunt a Catalunya, amb la perspicàcia d'un esguard amorós de cada sector del camp visual. Mentrestant la CASA DEL VALLÈS, enfocant la seva comarca, abasta tot Catalunya; passant del tema concret i més conegut als temes més generals i menys coneguts, es prepara a explorar cíclicament Catalunya.

LES COMARQUES I LA CIUTAT DE BARCELONA

Qui de qualsevol indret estant de la nostra terra estén l'esguard escrutador, topa de seguida amb el fet de Barcelona, la gran foguera ciutadana que un hom veu i sent i gairebé flaira, arreu de Catalunya. Algú havia cridat contra aquesta suggestió lluminosa. Algun poeta havia arribat a parlar d'«urbemania». Cal, però, destriar, en l'atracció de Barcelona, el que hi ha de funció normal o nacional i el que hi pugui haver de fatilleria poc sana. Podria avançar que si la funció de Barcelona, dintre Catalunya, és més aviat normal, la seva fama, Espanya endins, sovint la perjudica. Aquesta fama de Xauxa discola la fa objecte, alhora, de pre-
venció hostil i de predilecció molesta. En aquest segon aspecte, Barcelona esde-

vé asil i nodridora forçada de llargues corrues d'immigrants depauperats i ineducats que exploten la beneficència de les corporacions públiques i la caritat dels ciutadans. Aquesta pobrissalla forastera, quan no suplanta l'obrer barceloní i l'obliga a emigrar, esdevé, en plena vagància, combustible de tota pertorbació social i política i ferment d'anticatalanitat.

Entre la ciutat i les nostres comarques hi ha d'haver, no confusió, però sí penetració. Barcelona, de fet, és de tots els catalans, i ho ha d'ésser. Un hom parla de l'hegemonia de Barcelona i també podria un hom parlar de l'hegemonia de les comarques a Barcelona. En Prat de la Riba feia notar que molts fadristerns de pagès afluïen a ciutat i hi conquerien els primers llocs de la finança, del comerç, de les professions liberals, de la política. Fins en una corporació estrictament local com és l'Ajuntament, solen ésser catalans forasters —i prescindixo dels nocatalans— els qui predominen en el Consistori municipal i en les fraccions polítiques que l'integren. Els barcelonins purs solen ésser-hi en minoria, i això que el barcelonisme pur és una de les relíquies més estimables de la catalanitat tradicional. Aquesta immigració catalana renova la sang i l'esperit de la Ciutat, que en la seva intensitat de vida consumeix de pressa les cases —és a dir les dinasties patrícies— i els homes.

Cada barceloní sobreviuent serva una amor, per no dir una feblesa, comarcal. Per la seva masia o la seva torra de pagès, prodiga actes de mala administració que no comet a Ciutat. Sempre val més aquesta amistat generosa, gairebé pecaminosa, que no la frivolitat de les colònies estivals transhumants que van en cerca de la moda i deseduquen i escandalitzen el poble. Cada barceloní, doncs, estima Catalunya a través d'aquella doble amor. En aquest principi dual de Ciutat i natura, retroba l'equilibri i obté, com amb el bilingüisme, una visió estereoscòpica de la nostra terra. Els poetes rurals autèntics són els que han conviscut anys i anys amb les intimitats de la natura, però han alternat aquella vida amb la vida de Ciutat.

La concepció de Catalunya-Ciutat és la consagració d'aquell equilibri sentimental. Equival a posar Catalunya en peu de civilitat. Equival a afermar Barcelona sobre la totalitat de Catalunya. Catalunya-Ciutat propendeix, per la seva magnitud harmònica, a tenir vocació dirigent. Cal respectar i sostenir aquesta vocació cridada a jugar un paper, potser decisiu, en la història peninsular. Catalunya-Ciutat resol l'antinòmia de Barcelona i les comarques, i les apleva en una sola flama pairal. Consagra, així mateix, la capitalitat de Barcelona, no prou afermada, en altre temps, pels reis i els pobles de Catalunya. Mentre el parlamentarisme català s'esllanguia translàtic, el parlamentarisme anglès contribuïa, sedentari, a consagrar la capitalitat de Londres. Catalunya-Ciutat és la projecció de Barcelona damunt Catalunya, no com un centralisme, sinó com una vivificació.

LES COMARQUES I CATALUNYA

Catalunya té trossos «adormits», espiritualment i somàticament. Si vol ésser una individualitat que ascendeix a personalitat, ha de desentumir-se tota ella, ha de tenir consciència i control de tota ella. El «genius loci», sedentari com és, és vagariu i transcendent en nosaltres. En l'espectre de Catalunya han de figurar totes les franjes o colors comarcals.

Les nostres comarques són una reserva indeficient de catalanitat natural. Cal exhumar aquesta reserva i posar-la en valor. Quan iniciarem les tasques de la «Comissió d'Educació General», era prevista la valoració d'aquella catalanitat subconscient. Les enquestes començades a realitzar per la benemèrita entitat «Palestra», en bona part continuadora de les tasques d'aquella «Comissió», demostren com és deficient la nostra catalanitat circulant. Ben oportunament el nostre amic senyor Nicolau d'Olwer digué que calia catalanitzar els catalanistes. El problema demogràfic agreuja aquesta situació perquè obliga Catalunya a un treball constant d'assimilació d'elements forasters, sovint d'ínfima categoria. Per a reeixir en aquest treball, per a obtenir la depuració nacional del nostre poble, hem d'apel·lar a tots els ferments de catalanitat, hem d'explotar totes les mines de catalanitat comarcals, hem d'aprofitar-ho tot, organitzant el descobriment de totes les noves valors personals, ço és, hem de socialitzar els «solitaris» de Catalunya —que deia Xènius— ço és, aquelles seleccions que es migraven, isolades, en la combustió de la pròpia espiritualitat. En els reductes comarcals fins podem trobar un protocol de la cortesia rural. Mentre l'aristocràcia de ciutat desertà de Catalunya i és perdé entre les esplendors cesaristes de la Cort d'Espanya, l'aristocràcia pagesa servà el seny tradicional i el respecte i el conreu dels bons costums en la vida de relació.

Però la catalanitat natural de les nostres comarques, només que l'ideal i la consciència i la voluntat de la Nació podrà elevar-la a categoria política. No oblidem

que el fet de Barcelona, la metròpolis d'un milió d'habitants, la ciutat primordial de la Mediterrània, és la nostra veu i la justificació de la nostra autonomia davant del món. Sense la nostra Capitalitat barcelonina el problema català restaria ofegat o seria tot altre del que és.

Si Nació és personalitat col·lectiva, ha d'ésser, com tota personalitat, delimitada i plena; rica, per tant, de matisos. Per això el comarcalisme perfecciona el Catalanisme. Així l'acadèmia esdevé imatge perfecta en ésser resolta per l'artista damunt la quadrícula provisional. Les comarques no han d'estar enquistades en el cos nacional, sinó que han d'articular-se naturalment com els òrgans que integren un organisme.

El Cesarisme assimilista esquarterarà la nostra terra. No en tingué prou d'esquarterar-la en províncies; n'esmenussà el cadàver. Però la seva tasca fou debades; els fragments de la nostra terra eren vius i de les superfícies de ruptura artificial, rajava saba i sang i s'elevaven, com un plany, tènues fumeroles d'espiritualitat. La superestructura administrativa no sostenia l'estructura comarcal, sinó que recolzava en ella. Per això, amb els canvis administratius, la comarca patí violència, però no morí. Ben altrament, la divisió administrativa resultà arbitrària i més aviat —si recobrem la plena consciència nacional— actuarà com un reactiu de comarcalisme.

Abans de l'adveniment de la Dictadura, parlava, en una conferència donada a Sabadell, de «La Pàtria de cada dia». El comarcalisme es capté de la pàtria ubiqüal de cada racó. A Catalunya tot ens és pàtria, perquè el verb ens acompanya pertot.

* * *

La iniciativa de la CASA DEL VALLÈS, d'estudiar enguany «El Problema Comarcal de Catalunya», ha resultat ben oportuna. Ara que tenim recobrada, en principi, la nostra unitat material, amb el reconeixement de la Generalitat de Catalunya, ara que estem a punt de recobrar paulatinament la nostra unitat espiritualitat, amb l'imperi interior de la nostra llengua i de la nostra cultura, podran renéixer —suprimides les províncies i començada a esmenar la deformació de les nostres joventuts, fins ara sotmeses a la tortura d'un ensenyament en llengua forana— els matisos naturals de la nostra catalanitat.

Per aqueixa tasca, per l'excelsitud de la comarca vallesana, rica d'homes i de riqueses naturals, no serà inesciaent d'acabar aquestes ratlles amb les paraules del poeta Josep Carner, elogi una mica hiperbòlic però cordialíssim: «Com el Vallès no hi ha res».

LES COMARQUES A
TRAVÉS DE LA HISTÒRIA

A. ROVIRA I VIRGILI

EL SENTIT DEL PROBLEMA COMARCAL

Avui tenim plantejat a Catalunya un problema comarcal que presenta un doble aspecte material i espiritual, i això vol dir que en aquest problema de les comarques hi ha alguna cosa que afecta profundament l'entranya viva del nostre poble.

La comarca és un element més aviat geogràfic de la terra; però quan es tracta de nacions caigudes que lluiten pel seu redreçament, el problema de les comarques pren tot seguit un caràcter espiritual. El problema comarcal de Catalunya és compost de pols d'arxiu i de pols de terròs, d'història i de geografia, però també d'ideal. Avui el problema comarcal sobreix dels seus límits científics per a entrar al terreny de la reconstrucció de la pàtria.

Una comarca és un tros de terra senyalat per fets geogràfics, i amb caràcter propi de tradició, llenguatge, usos, costums, etc. Aquestes comarques s'anomenen naturals i històriques, perquè la naturalesa i la història col·laboren en la seva formació. ¿En quin grau hi contribueix cada un d'aquests dos factors? La naturalesa proporciona a les comarques els accidents del terror, les característiques climatològiques, orogràfiques, hidrogràfiques i geològiques. Les comarques ja posseïen la seva pròpia fisonomia geogràfica abans de l'aparició de l'home damunt la terra, però no crec que siguin un element essencial en el descabdellament de la història i de la vida dels pobles. Jo no participo d'aquell criteri supersticiós segons el qual cada grup d'homes tenia ja predestinada la seva història per la direcció dels rius i de les muntanyes, és a dir, que és degut a una llei el fet que determinades races o tribus hagin vingut a ocupar determinades comarques. Per damunt els accidents materials de la terra, hi ha els fets humans i socials, i així, si bé es pot dir que les comarques ja estaven delimitades geogràficament abans d'ésser poblades per l'home, cal tenir en compte que és el factor humà allò que els dóna una realitat viva.

Hem de remarcar un fet una mica desconcertant: parlem de comarques, però en voler-les delimitar i anomenar, comencen les diferències entre els diversos autors que ho han intentat. Així que un hom comença a estudiar les velles i les noves classificacions comprova les diferències. En aquest respecte deia Cèsar A. Torres que si algun empordanès o algun vallesà volgués dir on comença i on acaba concretament la seva comarca, no ho sabria dir, i en canvi sabria distingir perfectament un vallesà d'un empordanès. Les comarques, en l'aspecte de la població, són fetes, més que de res, del sediment humà que deixa la història al seu pas damunt la terra.

LES VELLES DIVISIONS COMARCALS

Les primeres classificacions comarcals nostres, procedeixen de la prehistòria: són les de les tribus preromanes. Els romans establiren una classificació en «pagi», seguint les divisions ètniques que trobaren, per donar un caràcter d'organització natural a la seva dominació. Més tard, en venir el cristianisme, la divisió eclesiàstica en bisbats i ardiaconats seguí també les petjades de la classificació prehistòrica.

El fet històric més influent en l'evolució de les comarques, és la Reconquesta. Després de l'onada sarraïna que envai la més gran part del nostre territori, es produí un cert canvi en la composició ètnica de les comarques catalanes. Aquest canvi és un fet dels més obscurs de la nostra història. No és defensable la creença que els quadros ètnicogeogràfics de les primitives tribus preromanes es mantingueren a través de la dominació sarraïna. No podem imaginar que després de l'onada sarraïna que desplaçà molta part dels antics pobladors, els descendents d'aquests tornessin, amb la Reconquesta, a la respectiva comarca. Tampoc podem creure que els habitants fossin substituïts, en alta proporció, pels invasors. Els sarraïns no eren més que un exèrcit, i per tant ells no podien donar el material ètnic suficient per a substituir

els habitants de les comarques. Cal escollir el terme mitjà entre la teoria que suposa un canvi quasi total d'habitants i la que no dona gens d'importància ètnicament a la invasió. Sabem, per exemple, que un considerable nombre d'habitants de la nostra terra, fugint dels alarbs, es refugiaren al Rosselló i especialment al Baix Lluenguadoc. Són els «hispani» de què ens parlen els documents, que si no eren a centenars de milers, havien d'ésser a milers. En venir la Reconquesta, una bona part del territori fou repoblat amb elements ètnicament diferents dels primitius; el Camp de Tarragona va quedar desert a conseqüència de la invasió, i és evident que quan va repoblar-se no hi van anar pas els descendents directes dels antics pobladors. Sabem que hi van anar, entre altres, els aventurers comandats pel normand Robert Bordet. Encara que hi hagi la preocupació de presentar la gent del Camp com a descendent dels romans, cal creure que no ho són gaire, puix que més aviat la gent de raça romana o itàlica que un dia va poblar el Camp, en venir els sarraïns es refugià al Priorat. I això explica que recordi més els romans la fisonomia de la gent del Priorat que la de la gent del Camp de Tarragona.

Algunes comarques quedaren aleshores transformades. Allò que havien estat territoris de tribus en els temps preromans, «pagi» en els temps romans, bisbats en l'època goda, després de la Reconquesta esdevingueren comtats i vescomtats. Cal tenir en compte, però, una forta diferència: el feudalisme modificà en gran part la divisió territorial antiga; hi ha l'element humà, voluntari, arbitrari, que arriba a dominar l'element natural. Les aliances matrimonials entre les famílies feudals i altres fets van modificar els límits de moltes comarques històriques.

Hi ha encara altres fets de caràcter humà. Ens trobem amb casos tan interessants com el del Capcir, que geogràficament no és català, puix que forma la conca alta del riu Aude; però mentre a la nostra Vall d'Aran (conca alta de la Garona) és parlat el gascó, al Capcir és parlat el català. Això és degut al fet que, mentre la Vall d'Aran tingué les seves comunicacions normals amb la Gàl·lia del Sud, el Capcir les tingué amb Catalunya.

Hi ha demarcacions la naixença de les quals és merament feudal: el Priorat, la Castellania, el Marquesat de Camarasa, etc. Tots aquells que, com l'Aulèstia, volen creure que la divisió medieval en vegueries i sotsvegueries corresponia a la divisió natural, cauen en un gros error. Només cal examinar les variacions de la demarcació de vegueries i sotsvegueries per a veure que aquestes eren en part arbitràries.

LES DIVISIONS DE LA CATALUNYA GRAN

La Catalunya gran està dividida en tres extenses regions: El Principat, València i les Illes. El Principat està, al seu torn, trossejat per dins en les quatre províncies. Les províncies de Girona, Barcelona, Lleida i Tarragona són com una esquinçada damunt la carn viva de Catalunya. Si tenim en compte que la divisió comarcal aplegaria de 20 a 30 comarques, i resultaria per tant massa nombrosa, massa esmicolada, hauríem de cercar una primera divisió en demarcacions més grans, que vinguessin a substituir les quatre actuals províncies. Trobem un antecedent d'aquesta gran divisió en temps de Jaume II. Va establir-se ací, aleshores, a imitació d'Aragó, la divisió en «juntres», i es formà una quàdruple divisió; es dona el cas que les quatre «juntres» així constituïdes corresponien en gran part a les actuals províncies: les capitals de les quatre «juntres» eren respectivament Barcelona, Girona, Lleida i Tortosa. L'única diferència en la capitalitat era, doncs, la de Tortosa, en lloc de Tarragona.

Que a Catalunya hi pot haver una divisió intermèdia entre el Principat i les comarques, és ben cert: hi ha una regió oriental pirinenca (Girona), una regió occidental (Lleida), una regió central (Barcelona), i una regió meridional (Tarragona). Fer una divisió interior catalana a base d'aquestes regions no fóra pas seguir el sistema de les províncies modernes, sinó continuar el camí que encetà Jaume II. Aquella divisió feta en temps de Jaume II, inspirada en les «juntres» aragoneses, no va arrelar-se. Però crec que en estructurar-se la Catalunya de demà, hom tindrà en compte l'existència d'aquestes quatre regions. Una primera divisió molt nombrosa de comarques seria excessiva.

La delimitació de les comarques no pot fer-se solament a base natural i històrica. Les classificacions de la Natura no vénen mai fetes del tot. En realitat, la Natura ens dona el material per constituir les divisions i classificacions.

Cal que hi entri després l'arbitri de l'home. Es impossible de delimitar les comarques sense que la vida social i la voluntat humana deixin de posar-hi la seva marca.

EL MITE DEL CENTRALISME BARCELONÍ I LA CATALUNYA-CIUTAT

En l'actual moviment comarcal hi ha un element en certa manera temible: aquest moviment, sortint del seu terreny, es converteix de vegades en una protesta contra un hipotètic centralisme de Barcelona.

Jo puc parlar en aquest afer, perquè no sóc barceloní. Mai no he trobat que cap comarcà, en venir a Barcelona, fos considerat inferior pels fills de la capital. Jo no crec, per altra banda, que els barcelonins vulguin governar Catalunya, des del moment que ni tan solament governen Barcelona. Aneu als centres de govern, a les redaccions periodístiques, als cenacles literaris, als fogars científics, i hi veureu una gran part de gent no barcelonina.

La funció de Barcelona dins Catalunya és essencial. Una terra sense cap és un no-res políticament i espiritualment; la tragèdia del Rosselló és d'ésser una comarca decapitada. Al contrari, la Catalunya presidida per Barcelona no ha perdut mai la seva ànima nacional. Les relacions entres les comarques i la capital han d'establir-se amb harmonia, comprensió, mutual afecte i mutual respecte. Si no és just que Barcelona s'imposi a les comarques, tampoc és just que les comarques s'imposin a Barcelona.

Comprovem en la història de la terra nostra un fenomen de decadència que s'accentua des del segle XVII. La llengua única de Catalunya, València i Mallorca, es fa bocins; fins en el llenguatge escrit prenen força els dialectes locals, comarcals i regionals, com la mala herba en un camp erm. A la inversa, quan ve la renaixença, es produeix un moviment de reintegració cap a una llengua única, que no és pas barcelonina, sinó catalana. Si us fixeu en el parlar de les comarques, veureu la invasió, no del barceloní, sinó del català literari.

Penso que aquesta reintegració també s'ha de produir per damunt de la divisió comarcal. Caldrà traçar, tenint en compte els fets naturals, històrics i econòmics, les futures divisions administrativa, judicial, electoral, etc.; però per damunt de totes les divisions i de totes les comarques hi ha d'haver l'esperit únic nacional de Catalunya.

Aquella Catalunya-Ciutat de què parlava temps enrere Gabriel Alomar, cada dia es concreta més. A mesura que la civilització moderna s'escampa, la distinció entre ciutat i comarca, entre ciutadans i comarcans, va desapareixent. Existeix una Catalunya-Ciutat de la qual formen part tots els homes selectes de Catalunya. Hi ha molta gent que passa pels carrers de Barcelona i no són ciutadans d'aquesta ciutat ideal. En canvi, altres homes de fora de Barcelona ho són pel seu amor a Catalunya, pel seu esperit ciutadà.

És així com jo veig el problema comarcal de Catalunya. Fóra massa llarg parlar ara de cada una de les diferenciacions comarcals i de cada un dels canvis produïts a les comarques en el curs de la història. Però puc dir que hi ha a la nostra terra elements suficients per a constituir una divisió comarcal que més endavant podrà servir per a una delimitació oficial de la Catalunya que es governarà a si mateixa.

LA FUTURA DIVISIÓ OFICIAL DE CATALUNYA

Veig en el futur una República Catalana composta de tres Estats autònoms: El Principat, València i les Illes. Aquesta República federativa podria formar part d'una Confederació més àmplia. El Principat o Catalunya estricta estaria dividit al seu torn en quatre regions o departaments: la regió pirinenca oriental, amb capital a Girona; la regió occidental, amb la capital a Lleida; la regió central, amb la capital a Barcelona, i la regió meridional, amb capital a Tarragona. Cada un d'aquests quatre departaments estaria subdividit en comarques que tindrien en gran part els elements històrics i naturals, modi-

ficats pels fets econòmics i socials moderns. I així la Catalunya gran tindria, amb aquesta triple escala de divisió, el sosteniment més fort de la seva perennitat.

Un poble és un conjunt complicat de peces, on elements lingüístics, històrics, econòmics, ètnics, geogràfics i espirituals actuen alhora i s'influeixen mútuament. De la mateixa manera que la geografia influeix damunt els homes, els homes també influeixen damunt la geografia: de vegades, l'obertura d'una carretera, l'aixecament d'un pont, la foradada d'una muntanya, la construcció d'un canal de reg, canvien d'una manera radical la fisonomia d'una comarca. Tots aquests fets senyalen i caracteritzen les comarques i els donen temperament, unitat i cohesió.

LES COMARQUES I LA NACIÓ

Hem de mirar amb interès creixent aquest problema comarcal, perquè ell conté un dels factors més interessants de l'esdevenidor de Catalunya. Fóra ben trist que les comarques obstruïssin el camí de les reivindicacions nacionals de Catalunya amb el pretext de defensar-se del centralisme barceloní. Els barcelonins autèntics potser pequen d'una mica de reclosió urbana, com tots els fills de les grans ciutats; hi ha una tendència a creure que més enllà dels clos de la ciutat ja no hi ha res de substancial. Això seria un error gravíssim. Però fixeu-vos que els perills d'aquest error cada dia són més petits, es van esvainent. Catalunya té el seu cap, que és Barcelona; però els altres membres del seu cos tenen el lloc que els correspon. Hi ha comarques i ciutats que tenen fama d'estar endormiscades: han crescut damunt els seus escuts aquelles palmes i aquelles corones de l'època centralista, i han arribat a creure que el màxim honor per a una població és l'ésser capital de província.

Les comarques catalanes han de col·laborar gloriósament en l'obra nacional. La divisió comarcal és una divisió de superfície; si burxem terra endins, tro-

bem en el fons, més que la comarca, la nació. Tant es veu això a l'Empordà com al Vallès, al Camp de Tarragona com a l'Urgell.

Si la terra perenne de Catalunya i la història passada han creat les comarques, i el curs del temps ha fet esborradissa la fisonomia de moltes d'aquestes, la Catalunya nova ha de refer-les. Si Catalunya esdevé entitat oficial, oficials hauran d'ésser també les demarcacions interiors basades en gran part sobre les comarques. I traçades les línies damunt el mapa, sabrem on les comarques comencen i on acaben. I allò que ni la natura ni la història no han pogut fer del tot, ho sabrà fer la mà de l'home, ho sabran fer els catalans que senten l'amor a la terra pròpia.

La història no és solament el passat. La història s'anuncia com una claror d'aurora i rodola cada dia per damunt dels caps nostres. Les comarques tenen avui encara una força considerable: per això hem de desitjar que siguin un factor útil i important de la història futura de Catalunya.

La ciutat porta dins seu la vida de l'esperit; a la comarca costa més de crear-hi el fogar espiritual. El fogar de Barcelona ha d'irradiar per tot Catalunya la seva cultura, i això només pot ésser realitzat fecundament sota el guiatge del sentit nacional.

Mentre Catalunya fos província, les comarques no serien més que pols de la terra. En canvi, en una Catalunya mestressa dels seus destins, les comarques tindrien una vida pròpia. És en aquest sentit que cal la seva col·laboració en l'obra conjunta de Catalunya, la col·laboració de les comarques múltiples i diverses en l'obra de la nació única.

EL PROBLEMA COMARCAL
I L'ESTRUCTURACIÓ
POLÍTICA DE CATALUNYA

FERRAN VALLS I TABERNER

LA DIVERSITAT COMARCAL I LA UNITAT DE CATALUNYA

Lognon, en el seu remarcable estudi sobre la formació de la unitat francesa, presenta les línies generals del procés de l'evolució històrica que ha anat aportant al gran conglomerat polític de la França actual la varietat d'elements territorials i ètnics que el constitueixen. Un estudi sobre la formació de la unitat catalana elaborat segons un mètode semblant ens podria fer veure com aquesta s'ha anat estructurant a través dels segles i ens permetria de conèixer millor els orígens històrics d'algunes de les principals varietats comarcals del nostre país. Aquesta diversitat comarcal no és, doncs, cap fenomen singular, ni constitueix un element contrari a la unitat de Catalunya, la qual descansa no pas damunt un uniformisme monòton i mesquí, sinó sobre una rica varietat.

La determinació precisa de les comarques catalanes és un problema no exempt de dificultats. Els estudis diversos fets fins ara per diferents autors sobre aquest punt presenten discordances de criteri prou importants per a fer notòria la complicació del problema. Considerat aquest com un tema de geografia històrica, l'interès del qual és evident, ens trobem que a través de distintes èpoques les comarques catalanes varen anar sofrint variacions més o menys remarcables. Per altra part les darreres divisions políticoadministratives a què ha estat sotmesa la nostra terra, en esmicolar la seva contextura antiga, l'han desnaturalitzada sensiblement.

LA REESTRUCTURACIÓ INTERNA DE CATALUNYA

Es de tota evidència que cal reestructurar Catalunya. Però parlem de reestructurar; no pensem pas en una restauració erudita i arqueològica. En la reestructuració interna de Catalunya no pot donar-se una importància excessiva a la tradició històrica, tot i que en no pocs casos serà sens dubte un antecedent útil, digne d'ésser tingut en compte, juntament, però, amb altres factors decisius. Perquè Catalunya no és un museu, sinó un organisme viu; Catalunya és —adaptant aquí unes paraules de Brunhes— un conjunt de forces físiques i morals, materials i socials. Hem de considerar Catalunya no pas com un apedament de territoris i una multitud d'individus, sinó com una entitat col·lectiva amb fesomia pròpia, com un organisme en el qual cada part integrant té la seva funció i el seu matís característics; l'havem de considerar no pas com una cosa estàtica i immutable, sinó com a quelcom dinàmic i en constant transformació. L'element humà com a factor geogràfic ha influït positivament en la modificació successiva de la forma territorial, de les modalitats de les contrades, de les condicions de vida dels nuclis socials, de l'economia general de les agrupacions humanes. Aquestes, per altra part, venen influïdes notòriament en llur vida i en la forma i el desdoblament de llur cultura per la naturalesa i la posició del medi geogràfic respectiu. La situació geogràfica de Catalunya i les seves condicions naturals ens ajuden a comprendre el caràcter de la seva història i ens expliquen, en certa manera, les influències que han contribuït a la seva formació moral i al descabdellament de la seva civilització. La configuració del territori i la seva estructura no són indiferents per a la vida d'un poble. Assenyalar —diu Santaló— les relacions de causa a efecte existents entre el medi geogràfic i la població equival a descobrir com els fenòmens físics donen compte dels socials i econòmics. Solament sota l'espècie de regió —afegeix— influeix d'una manera vital la terra sobre l'home.

Quan parlem de Catalunya, parlem d'una regió històrica, entitat més complexa que la regió natural i que la regió geogràfica. Aquestes dues a vegades coincideixen. La regió geogràfica, diu l'autor abans esmentat, té el seu fonament en una certa homogeneïtat de condicions físiques i biològiques. La regió històrica és predominantment un producte de la voluntat humana; és la concreció política d'un conjunt d'unitats naturals.

L'EVOLUCIÓ DE LES DIVISIONS TERRITORIALS HISTÒRIQUES DE CATALUNYA

El fons originari de les divisions territorials històriques de Catalunya està relacionat amb els nuclis socials antics de la població primitiva. La dominació romana va alterar, en alguns casos, les divisions polítiques del nostre territori, per tal d'afeblir les tribus més indòmites que l'habitaven. Sobre les *civitates* romanes, el Cristianisme va organitzar les circumscripcions eclesiàstiques o diòcesis. En l'època de la reconquesta franca els comtats carolingis i llurs *pagi* vénen, en alguns casos, a alterar, i en altres a consolidar, les divisions i subdivisions territorials anteriors. La diferència cronològica entre la reconquesta d'un tros important de Catalunya i la de la resta d'ella contribueix llavors a produir, per altra part, una diferència de modalitat quant a la tradició, al temperament i als costums de la Catalunya nova i de la Catalunya vella.

La Catalunya feudal representa un dels moments d'esmicolament màxim del nostre país: comtats, vescomtats, i senyories múltiples foren llavors, durant algun temps, els factors d'extrema disgregació; però per damunt d'aquest fraccionament territorial, una comunitat superior de sentiment es palesava ben sovint, testimoniant la germandat espiritual dels diversos indrets de la Marca Hispànica, en la qual diverses forces de reconstitució tendiren ben aviat a la coordinació jeràrquica i a l'estructuració cohesionada d'una unitat política. És evident que la formació històrica de la unitat catalana fou obra de la

dinastia de Barcelona. Les circumscripcions interiors de Catalunya d'ençà de l'entronització de la monarquia catalanoaragonesa foren les vegueries, que representen, juntament amb la seva subdivisió en sotsvegueries, la forma principal de la divisió governativa i judicial del país fins al Decret de Nova Planta, que a començaments del segle XVIII establí la nova divisió en corregiments, no molt diferenciada, però, de l'anterior quant a delimitacions territorials.

Fou al segle XIX, amb l'accentuada divisió de les quatre províncies en què va ésser seccionat el nostre país (circumscripcions provincials que havien tingut a la nostra terra antecedents transitoris en temps de Jaume II i durant el govern napoleònic) i amb el fraccionament arbitrari que la fixació dels actuals partits judicials representa, quan el nostre país va quedar esquarterat per mitjà de districtes artificials, en contradicció generalment amb les entitats comarcals veritables. Amb la renaixença catalana es reforça, però, cada dia més el sentiment de la unitat del país i prenen intensitat els afanys per la seva estructuració interior tant com més va accentuant-se el sentit polític del moviment catalanista.

Derivant de causes distintes veiem, doncs, com ha estat constant la relació entre l'evolució comarcal i les distintes directives de l'estructura política de Catalunya que l'han condicionada sovint segons mòbils diferents.

LA CATALUNYA ESTRICTA I LA SEVA INFLUÈNCIA DE CAPITALITAT

En tot el que diem aquí ens referim solament a la Catalunya estricta. Cert que el sentiment de solidaritat amb els altres territoris de llengua catalana justificaria que donéssim una major amplitud a les consideracions que formulem; però no cal oblidar tampoc que el federalisme prematur de la Corona d'Aragó i la divisió regional massa extremada dels països catalans que en formaren part, deixaren un element de disgregació que durant els segles XVI i

següents s'accentuà encara lamentablement. És un fet innegable que els diversos països catalans no arribaren a constituir en conjunt, oportunament, una unitat política prou sòlida i cohesionada. Reconegut el fet, mantinguem-nos, doncs, en el terreny de la realitat, encara que la desitgèssim distinta.

Examinant el cas de Catalunya salta tot seguit a la vista el paper rellevant de la seva capitalitat. Barcelona exerceix una funció metropolitana ben destacada; té una força d'absorció i una força d'irradiació considerables. La seva creixença ha arribat a ésser desproporcionada amb l'àrea del territori propi de la seva capitalitat; la seva influència s'estén, però, naturalment molt més enllà, i en conseqüència també queda la gran ciutat vinculada a un camp força més dilatat que el del territori de la Catalunya estricta. L'atracció de la capital ha contribuït a afeblir la vida de les comarques, a les quals ha sostret sovint elements valuosos, transplantats a la ciutat que és Cap i Casal de la terra; i d'altra banda ha donat a Barcelona la responsabilitat de la funció directora que de temps ja antic ve exercint damunt el conjunt del país. No hi ha moda ni corrent de qualsevol ordre que es produeixi o s'adopti a Barcelona, que no tingui la seva repercussió a la resta de Catalunya, amb major o menor intensitat segons els llocs, però amb una certa uniformitat a tot arreu. Aquest guiatge, tant per al bé com per al mal, aquesta influència continuada i profunda, tenen avantatges i inconvenients; minven, sens dubte, la diferenciació comarcal i debiliten la tradició pròpia de cada indret, escampen formes externes de modernitat i a vegades elements de dissolució, però contribueixen també a millorar el to general de la vida, estenent el confort material, desvetllant majors apetències culturals, i impulsant diversos aspectes de progrés.

LA VIDA COMARCAL I EL SEU DESDOBLAMENT

És notòria la necessitat d'avui d'enrobustir la vida comarcal; és ineludible i és urgent de fomentar tant com sigui possible el progrés material i el sentiment espiritual de la comarca. Aquesta no ha d'ésser tancada; s'han d'evitar els compartiments estancs orientats solament de cara a la Capital. Convé facilitar, cada vegada més, les comunicacions que intensifiquin la relació de les comarques entre elles. És palesa també la necessitat de nuclis urbans importants que siguin caps de regions amples superposades a les entitats comarcals, la menor extensió de les quals no s'avé suficientment amb les característiques de la vida econòmica moderna. Serà sempre una gran riquesa de Catalunya l'existència d'un bon nombre de nuclis urbans forts, rectors i exponents naturals de la vida de les contrades respectives, l'orientació i la interpretació expressiva dels quals els hi correspon justament.

EL REAGRUPAMENT TERRITORIAL DE CATALUNYA

Cal, fins on sigui possible, inscriure els fets nous en els quadres antics, tot anant modificant-los. En l'organització política de Catalunya s'haurà de procedir no pas per transformacions radicals, sinó per una adaptació successiva a les condicions naturals i humanes de cada tros de la nostra terra. Caldrà inspirar-se, fins a cert punt, en un respecte a les realitats comarcals; a les realitats vives, s'entén. Perquè cal repetir que les comarques no han d'ésser preses com una cosa fossilitzada, com una peça arcaica immodificable. Les comarques no han estat mai immutables; i avui moltes d'elles són difícils de precisar d'una manera categòrica. L'ur formació ha estat determinada per raons diverses. No tenen totes una mena de caracterització derivada d'una mateixa causa; ni tenen tampoc una extensió territorial anàloga ni una xifra de població equivalent. Hi han en aquests ordres diferències bastant considerables. Existeixen, d'altra banda, modalitats comarcals distintes basades les unes predominantment en el caràcter històric i les altres principalment en les condicions naturals. Les afinitats entre algunes comarques donen lloc, per altra part, a una regió superior que les comprèn. Un conjunt de comarques anàlogues, sense solució de continuïtat —diu Santaló— formen una regió natural; l'Empordà, la Selva, el Gironès i el Vallès, són comarques l'inici conegut de les quals fou una subdivisió governativa o senyorial d'una circumscripció política més extensa. Les matisacions comarcals provenen molts cops de determinats antecedents històrics propis; i no han deixat de contribuir-hi tampoc en alguns casos certes influències externes. La varietat ètnica originària està també a la base de diferents comarques; i la situació interior o costera, el caràcter predominantment agrícola o industrial, així com l'arquitectura del respectiu territori han informat amb caràcter definit la personalitat típica de cada una d'elles, donant-los fisonomia peculiar, en algunes difícilment esborrable.

ELEMENTS QUE INTERVENEN EN LA CARACTERITZACIÓ COMARCAL

En intentar d'establir una divisió comarcal amb relació a l'estructuració política de Catalunya, diversos elements han d'ésser, doncs, tinguts en compte: la plàstica del territori, el clima, la vegetació, l'agricultura, la fauna i l'home, factors diversos que intervenen en la composició d'una comarca. El factor geogràfic, combinat amb l'element humà històric, dóna aquest producte complex que constitueix l'entitat comarcal, el caràcter sintètic de la qual no pot ésser oblidat quan es vol procedir a la seva determinació. El quadre permanent i el factor humà s'entrellacen en formes variades i ens donen les diverses modalitats comarcals. Els conreus, les indústries, els tipus d'habitació, el nivell de cultura, la forma predominant de vida social, el sistema jurídic, els costums i tradicions, les menes de comunicació, així com les condicions fisiogràfiques i climatològiques i la corresponent forma de paisatge són els factors diversos que, combinats entre ells, donen el producte específic que és l'entitat comarcal. Però aquesta ha d'ésser considerada encara no pas isoladament, sinó dintre el conjunt de les comarques de la nostra regió, en raó dels principis d'interdependència d'unes amb altres i tenint en compte la relació particular entre les més veïnes i les que per causes diverses presenten especials afinitats. Adduiré aquí també unes paraules ben precises de Santaló: «La comarca està regida per aquests dos grans principis: el de la correspondència entre els elements que la componen i el de la coordinació entre les variants successives d'un element mateix. És tanta la correspondència i la solidaritat entre els factors determinants de la comarca, que l'alteració d'un sol d'ells porta en sí l'alteració de tots els altres.»

Tot reagrupament interior de Catalunya representarà, doncs, forçosament en major o menor proporció una transformació de l'estat comarcal present. Aquest, que no té des de fa temps estat oficial, haurà de sofrir modificacions

inevitables; haurà d'alleugerir-se del que hi hagi de pes mort en la tradició que manté el record d'una distribució antiga del país i haurà d'adaptar-se a les condicions presents i a l'orientació més convenient per a la prosperitat de Catalunya en l'esdevenidor.

LA RESTAURACIÓ DE LA VIDA RURAL

En la reestructuració de Catalunya qualsevol reforma que s'intenti haurà d'ésser presidida per la conveniència de facilitar la realització del que més i millor pugui contribuir a aturar l'èxode rural i a establir tant com sigui possible una sistematització graduada i en certa manera jeràrquica de la divisió territorial.

Que cal tenir sempre present la conveniència de procurar el retorn a la terra resulta prou notori. Aquest és un punt que ha estat objecte de nombrosos estudis. En el seu llibre sobre Regionalisme, Charles-Brun indicava els mitjans proposats per a contenir la despoblació comarcal procurant de contrarestar la seducció de les grans ciutats i fer agradable la permanència al camp. Tot el que representi foment de la cultura i del benestar (escoles, conferències, biblioteques, cooperatives i mutualitats, restauració de les petites indústries rurals, societats musicals, festes populars, etc.), «tot el que pugui vincular l'home a la terra pel sentiment i per l'esperit, tot el que li compensi i dolcifiqui l'esforç constant que exigeix la labor agrícola, i li retorni el gust i el respecte per la seva tasca ruda, constituirà el millor programa de restauració de la vida rural». Les obres socials i de cultura que contribueixin a aquesta realització, organitzades federativament dintre la comarca i enllaçades amb les altres federacions comarcals, poden constituir, en l'esfera de la lliure iniciativa, una estructura general adaptada al conjunt orgànic de les comarques que integren la superior unitat territorial que és Catalunya. En aquesta, la funció central ha d'ésser més d'estímul, protecció i control de les iniciatives

locals, que no pas d'absorció o de tutela massa absoluta i engavanyadora. Propulsar és el que cal, no pas lligar; les empreses d'interès col·lectiu organitzades en els nuclis rurals han d'ésser emparades, o auxiliades del poder públic, però no dificultades amb traves burocràtiques. El que cal, això sí, és coordinar la funció d'institucions anàlogues de diversos indrets; i aquesta és també missió dels organismes generals de govern del país

LES NOVES CIRCUMSCRIPCIONS I L'OBRA DE RECONSTITUCIÓ DE CATALUNYA

El reagrupament territorial de Catalunya haurà de basar-se en l'establiment de circumscripcions més amples que les antigues comarques, car així ho reclama la vida econòmica actual. La conveniència de nuclis urbans importants que siguin els caps d'aquestes regions més extenses és també indubtable; centres intermedis entre la gran capital i les localitats comarcals, propulsors de la vida particular de la regió respectiva. Aquesta podrà estar subdividida en districtes comarcals menors, dirigits a llur volta per aquelles poblacions que en siguin caps naturals. Així tota una gradació jeràrquica de centres directors dels nuclis territorials corresponents i la correlativa integració dels més petits d'aquests nuclis en altres de major amplitud coordinats per la suprema direcció metropolitana, vindria a donar una perfecció més eficient al mecanisme general de l'administració de la nova Catalunya.

La reconstitució orgànica d'aquesta és missió de les promocions actuals, les quals haurien de treballar-hi amb seny i amb mètode; mitjançant l'estudi i el coneixement de les realitats comarcals i amb preparació cultural suficient, haurien de contribuir amb llur esforç a l'elaboració de l'estructura fonamental del nostre país renovellat.

Caldrà, sens dubte, en la formació d'una nova estructura, crear institucions que vinguin a omplir tants i tants buits com hi ha en la nostra defectuosa organització; però és indispensable que les corresponents tasques a realitzar

siguin confiades a les seleccions de la intel·ligència i del treball inspirades en l'esperit de col·laboració, en el sentit de l'exigència, en el fervor per l'ideal d'una finalitat col·lectiva. Cal encomanar no precisament a una burocràcia insensible, sinó a aquella gent apta que estigui animada d'una devoció a la pròpia feina i que sigui conscient de la respectiva responsabilitat moral, la labor ciutadana d'aixecar el nivell general del país, millorant i perfeccionant el nostre poble, procurant la seva prosperitat i el seu progrés en tots els àmbits del territori. Aquesta ha d'ésser l'obra de tots els homes i partits que estiguin moguts per un sentiment essencial de catalanitat i per un afany generós de perfecció.

L'ASPECTE JURÍDIC
DEL NOSTRE
PROBLEMA COMARCAL

FRANCESC MASPONS I ANGLASELL

ELS SERVEIS JURÍDICS

El caire jurídic del nostre problema comarcal pot ésser estudiat des de dos punts de vista diferents. Des del que es refereix a la vida jurídica del territori català o des del relatiu als serveis necessaris per a atendre-la.

Aquest segon no presenta greus dificultats. Dits serveis comprenen l'organització notarial, la judicial i la de registres i, a manera de complement, alguns òrgans d'aparença més aviat administrativa. Han d'estar organitzats de manera que aquells que els han d'utilitzar puguin fer-ho amb la menor incomoditat possible. Els òrgans que hi són afectes han d'estar situats en poblacions centrals de cada una de les comarques; les més avinents i de més fàcil comunicació. Bona part d'elles són ja centres naturals; si no reuneixen aquesta qualitat, els han d'ésser preferides les de comunicació més fàcil; per tant, no és cosa difícil escollir-les.

En l'actualitat aquesta naturalíssima base de l'organització és sovint negligida. La xarxa de serveis jurídics ha estat violentada per influències que han prescindit de l'interès dels qui se n'han de servir i, encara, pel desconeixement que tenen del territori els qui l'han anat governant des de la capital de l'Estat.

Hi ha un bon nombre d'exemples que demostren que els seus llocs d'emplaçament foren determinats sense tenir en compte els antecedents que la realitat presentava i, per tant, és necessari que l'estructuració nova sigui feta, o al menys intervinguda, per aquells que els nostres antics juristes designaven amb el gràfic nom d'*experts*, és a dir, per homes pràcticament coneixedors de la geografia de cada una de les contrades i de les particularitats de la vida jurídica que s'hi desenrotlla, que no són pas iguals en totes.

Heus ací algunes mostres de l'actual desplaçament: Camprodon té el seu centre jurídic a Puigcerdà, de trencada comunicació i bloquejat per la neu a

l'hivernada, tenint més ràpida i fàcil comunicació amb Olot. En canvi Bellver, a pocs quilòmetres de Puigcerdà, a la plana mateixa de la Cerdanya amb la qual viu identitat de vida jurídica, té el centre jurídic a la Seu d'Urgell. Oliana, al peu del Segre, el té a Solsona dins la vessant del Cardener i a l'altra banda de la conca de la Riera Salada. Aiguamúrcia, sobre el curs del Gaià i a ben pocs quilòmetres de Valls, el té al Vendrell, més enllà de les serres de Montagut, amb la particularitat que Vila-rodona, que és la població veïna aigües avall del mateix riu i que, per tant, és més propera al Vendrell, el té a Valls.

Aquestes anomalies no són pas les úniques, i han d'ésser evitades. Per a aconseguir-ho, és indispensable de conèixer geogràficament el territori. No obstant, no n'hi ha prou que aquests serveis jurídics estiguin muntats a base de la facilitat de comunicacions, sinó que han d'empalmar també amb la realitat de la vida jurídica del país, la qual es circumscriu a les unitats geogràfiques comarcals sols d'una manera relativa

LA VIDA JURÍDICA

Quan es diu que Catalunya és una terra de llibertat, no es repeteix cap expressió metafòrica, sinó una bella realitat que potser cap aspecte de la vida catalana posa tan en relleu com el jurídic.

A Catalunya el dret sempre s'ha format de baix a dalt. No ha estat la fórmula sàvia imposada per l'autoritat al país, sinó la fórmula resultant de la coincidència de l'actuació popular en una mateixa manera de fer, consagrada primerament pel costum i aixecada després a la categoria de llei per la promulgació de l'autoritat.

No es pot perdre de vista que les diferents contrades del nostre territori han estat, i estan, subjectes a influències diverses, i que l'ús de la llibertat hi ha fet néixer modalitats jurídiques molt arrelades, les quals s'han compenetrat tan

fortament amb la manera d'ésser de llurs habitants que bé podem dir que hi estan consubstancialitzades.

Resseguint el territori català i recollint-hi dades relatives als cognoms més estesos entre els seus habitants, els Sants patrons de les Parròquies i altres de consemblants, es podria fer una carta geogràfica on hi apareixerien gràficament delimitades les etapes de repoblació, o les zones d'invasió, de Catalunya.

Ha esdevingut un lloc comú excessivament amplificat per la literatura, la influència romana al Camp de Tarragona i la grega a l'Empordà; però prescindint de les reminiscències de fets com aquests, tanmateix ben reals, és ben cert, per exemple, que a la ribera del Segre hi ha un enfilall de pobles on els cognoms acabats en *ich* són visigòtics: Baldrich, Vilaldrich, etc.; que des de la serra del Montmell a una davallada que s'estén fins a la ciutat de Reus, n'hi ha que són encara els de components dels batallons austríacs vinguts a Catalunya amb l'arxiduc, que hi romangueren quan Felip V hagué entrat a Barcelona; que la distribució dels Sants constituïts en patrons cabdals de les parròquies, assenyala amples sectors, on el fet que siguin de l'època romana mostra un poblament i uns antecedents distints dels observats en altres en què són de centúries posteriors. Aquestes dues particularitats diuen d'una manera indubtable que els habitants de les respectives terres representen una població influïda, en diferents moments, per concepcions no pas idèntiques.

LES MODALITATS COMARCALS

Seria un error de creure que es poden determinar les modalitats jurídiques de la vida comarcals amb aquest fonament sense perill de caure en greus errors; de la mateixa manera que els antecedents històrics mostren que Catalunya ha estat una terra de llibertat, mostren també que pocs països han esdevingut tan propicis a impulsar l'evolució dels vells costums segons les necessitats del moment, que avui no són pas les de segles endarrere.

Alguna cosa hi ha, no obstant, de realitat, en aquestes velles influències, perquè una simple observació dels fets en posa en relleu una que fàcilment és palesa a tothom. La ratlla ideal que aproximadament coincideix amb el curs del Llobregat, i arriba al Pirineu per un dels seus contraforts principals, per a dividir el nostre territori en les que s'anomenen Catalunya Vella i Catalunya Nova, és una ratlla que descomparteix també la vida jurídica catalana en dues modalitats ben determinades; la Catalunya Nova és terra d'estadants on no hi ha masovers, encara que en algun lloc siguin designats amb aquest nom; a la Catalunya Vella, els nuclis urbans són integrats en bona part per una conjunció de cases de pagès isolades, i a la Catalunya Nova per aglomeracions de cases que sols en petites seccions, i per excepció, tenen masos isolats; a la Catalunya Vella la riquesa pecuària té una gran importància, i la té ben petita a la Nova. El menys docte en tecnicismes jurídics ha d'endevinar que aquestes disparitats tenen una influència directa en la vida familiar, en els tractes sobre la terra, en les successions; en fi, en les institucions cabdals del règim civil d'un poble.

Una de les poques enquestes que han estat portades a terme sobre llur desenrotllament, demostra que les diferències són una realitat.

Heus-ne aquí algun testimoni: la llei del matrimoni i de la família, a Catalunya és, per a cada cas concret, el pacte realitzat en ocasió del casament, o la deliberada separació de béns dels cònjuges. En aquest tombant de la vida, els catalans l'ordenen per al futur, convenint uns pactes, o n'afirmen la futura llibertat de disposició, prescindint-ne. Són dos sistemes que expressen igualment el règim de llibertat, encara que practicat de manera oposada. Senyalant llurs àrees respectives sobre una carta geogràfica trobem el resultat següent: a la Catalunya marítima, és a dir, el Maresme i les terres costaneres fins al Camp de Tarragona, no es fan capítols matrimonials; traspassades les serres que separen aquesta faixa de les terres de la Selva, el Vallès i el Penedès apareix de sobte el costum contrari en una proporció que de seguida ultrapassa el 70 i el 80 per 100 amb relació als matrimonis realitzats i que, en la majoria de les contrades, arriba al 99 per 100. A la ciutat de Barcelona no és costum de convenir-ne; en els grans nuclis urbans on conviu una densa població fabril, el tant per cent hi és disminuït en una escala que té una relació directa amb la seva densitat; en la mateixa zona marítima, en les poblacions on té importància la riquesa immobiliària, com per exemple a Sant Feliu de Guíxols, Palafrugell i Palamós, la població excepcionalment la manera de fer comarcal i pacta capítols encara que la comarca no ho faci.

Si ens fixem en quines modalitats caracteritzen els pactes familiars, el territori català es divideix d'una altra manera. A tota la Catalunya Vella i a una

part de la Nova, que hi confronta, com és ara el pla d'Urgell, la Segarra i el Penedès, els pactes es fan amb el fonament clàssic de la institució d'hereu, els heretaments i les donacions i substitucions que els solen acompanyar. En una gran part de la Catalunya Nova, al Camp de Tarragona, el Priorat, la Conca de Barberà i la Terra Alta és, en canvi, costum invariable de pactar l'anomenada associació de compres i millores, que es filtra a les contrades veïnes: la Segarra, el Segrià, la ribera del Sió; alguna la divideix en fraccions heterogènies i en converteix d'altres en zones d'aiguabarreig.

La comarca tortosina té, considerada des d'aquest punt de vista, una personalitat ben definida, i pacta un contracte de la mateixa orientació, però distint del típicament tarragoní.

En el que es refereix als detalls d'aquests tractes diferents, resulta que, així com a les terres on es pacten les associacions la fórmula és invariable, a les terres d'institució d'hereu presenten una gran diversitat. A la Segarra i a l'Urgell, per exemple, sempre que les circumstàncies ho permeten, és a dir, en el matrimoni amb cabaler, és pactat el «cabalatge», desconegut a la resta de Catalunya; amb relació a les substitucions, les diferències són tan remarcables que, per exemple, se n'estatueixen a tot l'Empordà i no se'n pacten ni a Figueres ni a Sant Feliu de Guíxols. On es fan heretaments, és costum general de convenir-los condicionats, i, en canvi, hi ha contrades on passa el contrari; una d'elles és la gleba de terra que s'estén des de Tuixén i Gósol sota la serra del Cadí fins a l'extrem meridional del Cardener. A la Conca de Barberà són heretaments purs el 80 per 100 dels estatuits.

Amb l'emfiteusi, la carta de gràcia, la testamentifacció, les servituds i tantes altres institucions, passa el mateix. Al Pallars són estilades successions que es podrien anomenar pirinenques, perquè tenen bastants punts de contacte amb algunes del Pirineu aragonès. La carta de gràcia té una àrea de sosteniment a la Cerdanya que es retroba Segre avall, més enllà de l'Urgellet; l'emfiteusi, dintre la minva general d'intensitat que s'estén a tot Catalunya, té zones propícies als nuclis urbans de més creixement; i les servituds que, per l'extensió de les Ordinacions de Sanctaclia, s'han anat unificant arreu, mantenen, amb tota vigoria, formes diferenciades a la Vall d'Aran i a la comarca tortosina.

Aquests costums o, si no es vol utilitzar una paraula jurídicament massa definidora, aquestes maneres de fer, són invariablement comarcals; l'observació dels fets ensenya que l'àrea d'una fórmula, i àdhuc la de les seves excepcions, s'estén a tota la d'una comarca; amb la particularitat, però, que, algunes vegades, aquesta que podríem anomenar comarca jurídica no coincideix ni amb la comarca natural, ni amb la històrica, ni amb la idealment for-

mada per la facilitat de comunicacions amb un centre, ni amb cap altra que es pugui imaginar. El cas esmentat dels heretaments purs en els pobles que van des de Gósol fins al bell mig del Cardener n'és un exemple; la divisió de la Segarra entre una majoria de territori que institueix hereu i una faixa meridional que pacta l'associació de compres i millores, n'és una altra.

De comarques completament definides en el sentit que coincideixi la delimitació natural amb la jurídica, i totes dues siguin de contorns inconfusibles, sols n'hi ha dues, la de Tortosa i l'aranesa; el pla de Barcelona, o sigui la ciutat i el seu *hort i vinyet*, que algun temps era una unitat jurídica, actualment, encara que tingui modalitats característiques motivades pel seu intens urbanisme, ha deixat d'ésser-ho en el sentit positiu que aferma una personalitat, i ho és, en tot cas, únicament en el negatiu d'accentuar el desdibuixament; i el mateix s'ha de dir, encara que per altres causes, de la unitat formada per les terres del Bisbat de Girona. A la Vall d'Aran i a Tortosa, la coincidència és tan exacta i, sobretot, la unitat jurídica és tan sentida, que arriba a imprimir caràcter a la vida del país; es veu aviat que el contingut real d'aquell tortosisme que, en alguns moments, ha arribat a prendre aparences polítiques, és únicament jurídic, i una cosa semblant és pot dir de l'aranisme, encara que el vigoritzin causes d'altra naturalesa.

A la resta de les comarques la unitat és bon xic menys forta, perquè no s'estén al conjunt de la vida, sinó solament a alguna institució típica, i perquè, a més a més, les dues fronteres, la natural i la jurídica, no coincideixen. El Penedès, per exemple, es pot considerar una unitat en allò que es refereix als tractes de la terra; però, d'una banda, en la resta d'institucions no es distingeix de la manera de fer general a Catalunya, i de l'altra, en el que es refereix al fet d'ésser terra de rabassa, s'estén bona cosa més enllà dels seus límits naturals. El Camp de Tarragona, inconfusible en allò que afecta a l'organització familiar, en altres aspectes no forma excepció a la manera general catalana, i, en canvi, en el seu contracte típic forma unitat amb altres comarques que des de cap altre punt de vista no es poden qualificar de tarragonines. La unitat jurídica formada per les terres del Bisbat de Girona, en el que és vivent, uneix comarques que en altres aspectes es diferencien entre elles fins a ésser jurídicament antagòniques; així, per exemple, els tractes de masoveria i de bestiar típicament olotins, que trascendeixen intensament a la vida de la Garrotxa, a l'Empordà, pertanyent també al mateix bisbat, són substituïts pels ben diferents que permet un pla secaner poblat d'oliverars i camps d'usurda.

EL CONSUETUDINARISME

Per a comprendre què representa l'existència d'aquestes àrees jurídiques, cal fixar-se que un pacte, sobretot als països consuetudinaris com Catalunya, té un contingut que mai no és expressat complidament en la fórmula externa. Quan es fa un tracte, els pactants no expliquen tot el que volen que hi consti; encara que volguessin, sovint no podrien perquè ho saben, com diu la dita popular, de *cor*, per la pràctica; en presentar-se al notari per a fer capítols, es limiten a dir-li que volen casar els nuvis segons s'estila, i a fixar la quantitat del dot que serveix de regulador de la de les altres donacions que s'hi solen consignar; algunes vegades ni la quantia determinen, perquè ja és cosa tradicional com, per exemple, en el cabalatge, i així mateix quan volen instituir les condicions d'un fideïcomís. Quan és admès un nou masover, es fa un tracte de bosc, de parceria, o de pasturatge; quan són venudes o comprades mercaderies o bestiar, amb la gamma immensa de modalitats del pes viu i sobre tot del pes mort, el pacte queda externament limitat a la paraula sacramental, a voltes paraula única, i els qui l'intervenien han de conèixer què expressa en tota la seva intensitat i detall. Els tècnics components de l'organització jurídica li han de donar la forma justa, i si el notari, el jutge, el registrador, i fins l'advocat, no el coneixen amb el coneixement íntim que sols es pot tenir estant compenetrat amb el territori on és viu, es converteixen en un instrument de profunda pertorbació.

Quan els tècnics no tenen la suficient compenetració amb la comarca, el conflicte és greu, perquè les diferències s'estenen fins i tot a la terminologia. A gairebé la totalitat de Catalunya, per exemple, la paraula «marmessor» té el sentit general en dret privat, és a dir, designa la persona nomenada pel testador per a cuidar de l'enterrament, els funerals i les comissions de més urgència, durant dies en els quals l'hereu és desconegut encara. En dues comar-

ques, en canvi, la paraula «marmessor» designa una altra mena de persona: al Pallars i a la Vall d'Horta, a l'altra banda de l'Ebre, el «marmessor» és un parent que té la missió de determinar quin fill ha d'ésser el successor del seu pare. Així mateix, en la documentació matrimonial hi ha clàusules de substitució, per exemple, a l'Urgell, que amb les mateixes paraules amb què són escrites en altres comarques, pel costum comarcal, determinen un ordre de succeir diferent.

L'ESTRUCTURA JURÍDICA

La conseqüència que es desprèn d'aquests fets no és difícil de deduir. És impossible d'idear una estructuració de Catalunya que prescindixi de l'aspecte jurídic de la seva vida sense produir-hi un greu estrall. Dissortadament hi ha exemples dels resultats que comporta el prescindir-ne. Anys enrere va exercir, en territori de compres i millores, un notari que per desconèixer l'associació, va estendre els capítols matrimonials segons la fórmula dels ganancials castellans, i la contrada va haver de viure fora de la seva pròpia llei fins a la mort dels diferents contractants, que es trobaven embolcallats en complicacions inaudites si per desgràcia es produïen dissensions entre ells.

No cal demostrar que l'instrument que presideix la vida jurídica d'un poble hi ha d'estar compenetrat, perquè l'afirmació és prou elemental per a assolir la categoria de postulat. Com s'hagi d'aconseguir a Catalunya aquesta compenetració és de fàcil preveure. El camí per arribar-hi ha d'ésser que els homes que encarnin els diferents càrrecs jurídics siguin catalans, en aquell sentit amplíssim i realista de les antigues Constitucions nostres, que no dedueïen la catalanitat del fet material d'haver nascut en terra catalana sinó del viure consubstancialitzat amb el seu esperit i manera d'ésser.

La primera base de tota estructuració és fer-la de manera que no vagi encaminada a desnaturalitzar el país. Som una terra de costums perquè som una terra de llibertat, i un organisme públic no ha de tenir per missió d'entrebançar i adolorir la vida del país, sinó de servir-la.

L'EVOLUCIÓ DELS COSTUMS

En cap manera vol dir això que, per a atendre l'aspecte jurídic de la vida catalana, s'hagin d'enquadrar els seus òrgans dins la divisió històrica de les comarques. El costum no és un estancament sinó una constant evolució; el costum viu per la repetició d'actes i aquests estan influïts per les orientacions i les conveniències de cada moment; per aquesta causa els costums jurídics catalans dins la identitat d'essència que constitueix llur element permanent, es van posant al nivell dels temps dia per dia. Són costums que canvien, és a dir, que progressen; perquè en llur concreció pesen principalment dues menes d'influències: les, per antonomàsia, històriques que van esfumant-se així com va passant el temps, i les actuals, que, per empalmar-se amb les necessitats de cada moment, són més vives.

Hi ha comarques on aquest fenomen es mostra d'una manera ben clara; al Maresme, on en altre temps la terra era un element sense importància i la mar la primera font de riquesa, avui, amb l'increment que ha assolit la pesca d'altura i amb la mort de les petites drassanes, ha minvat la importància de la font de riquesa representada per la mar, i en canvi, el conreu dels esplets primerencs ha donat un valor crescutíssim a la terra; a la Conca de Barberà i a bona part del Camp de Tarragona, l'organització dels sindicats agrícoles ha fet néixer una modalitat nova; el Vallès, en una vintena d'anys, ha deixat d'ésser una comarca de petits conreus rodats, per a esdevenir un centre de producció lletera amb totes les seves trasbalsadores conseqüències. Aquests canvis influeixen d'una manera decisiva en l'evolució jurídica que no per ésser lenta, com totes les que es refereixen a la vida d'un poble, és menys real; on el cabal de la família era la barca o el bergantí i avui la terra hi té un alt valor, naixerà un costum nou; i on comencin a tenir consistència valors que es poden qualificar de fiduciaris, com les participacions en els sindicats agrícoles, en naixerà un altre probablement d'orientació inversa.

L'INSTRUMENT JURÍDIC

Els òrgans de la vida jurídica, per tant, han d'estar identificats amb la comarca en el doble sentit de conèixer íntimament les seves fórmules clàssiques i intensament també les seves necessitats noves, per anar ajudant l'evolució de manera que s'adigui, alhora, amb l'esperit del territori i amb la seva evolució. D'ací ve que, en realitat, el problema jurídic català no és pròpiament comarcal, sinó d'organització de l'instrument jurídic.

Durant l'abril de 1918, a iniciativa de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona, es va reunir en aquesta ciutat una Assemblea d'Organització Jurídica, a la qual van concórrer, amb les catalanes, autoritzades representacions d'Aragó, de Mallorca, del país basconavarrès i de Galícia, és a dir, dels territoris de l'Estat espanyol que conserven un règim civil propi; i pel que fa a aquest problema, l'assemblea es va pronunciar en el sentit que expressa aquesta conclusió: «La finalitat per a la qual existeixen els òrgans que són instruments d'aplicació del Dret, és la d'ésser instruments de satisfacció de les necessitats jurídiques del territori on funcionen».

«Per aquest motiu l'Assemblea afirma que no poden correspondre degudament a llur finalitat, si en llur sentit, actuar i parlar no estan compenetrats amb la manera d'ésser del territori on funcionen; i que, en cas d'inadaptació, no ha d'ésser aquesta pertorbada i violentada fins a adaptar-se a la manera d'ésser i funcionar dels instruments, sinó que són els instruments els que s'han d'adaptar a ella».

L'afirmació és tan natural que no hi ha necessitat de demostrar fins a quin punt és impossible de resoldre el problema apartant-se'n.

En algunes obres de tècnica notarial, d'autors principalment nord-americans, és fet un elogi del notariat català, que malauradament han desfet els reglaments unitaristes espanyols, el qual elogi és condensat, en nombre d'e-

lles, en la conclusió que entre els diferents sistemes d'organització notarial, el nostre és el que havia d'ésser considerat millor, al costat de l'anglosaxó, del germànic i dels diversos llatins, pels resultats que el seu exercici posava en evidència.

Aquest exercici és el que, de fet, els convertia en òrgans del legislador per excel·lència que, en les terres de democràtica llibertat com la nostra, és el poble.

No es pot escriure la història interna del nostre dret sense repetir sovint que els notaris i els seus coadjuvants han estat els modeladors de les nostres institucions i, sobretot, de llur adaptació a cada temps i lloc.

Si el notari i, en general, els organismes jurídics no són adaptats de bell nou a la manera d'ésser catalana, no es remeiarà cap dels mals presents.

És inútil de delimitar comarques i situar els diferents òrgans en els llocs de més fàcil comunicació, si els que se n'han de servir, en arribar-hi, els troben desnaturalitzats i convertits en altres tants instruments de pertorbació.

CONCLUSIÓ

El problema, per tant, és complex i les bases sobre les quals s'ha de resoldre es poden resumir de la següent manera:

Primer. Catalunya no pot normalitzar la seva vida sense resoldre la qüestió jurídica.

Segon. Aquesta solució ha de comprendre la facultat de legislar el dret privat i la d'organitzar els serveis jurídics del seu territori.

Tercer. L'organització dels serveis ha d'ésser feta tenint en compte les unitats comarcals, la facilitat de comunicacions dintre de cada una d'elles i l'àrea d'extensió de les modalitats jurídiques que les caracteritzen.

Quina sigui pràcticament la divisió comarcal més adequada actualment des del punt de vista jurídic, sols es pot dir d'una manera bastant incerta; cal tenir

present que cap dels serveis establerts fins ara no ha tingut, ni tan sols indirectament, per finalitat, de concretar la fesomia jurídica de Catalunya, sinó que, al contrari, tots han tendit francament a ofegar-la.

Per a arribar a una delimitació completament encaixada en la realitat, és indispensable de fer el treball previ de recórrer en missió d'estudi el territori català, i fixar-la amb dades tretes de la vida real.

ELS FACTORS COMARCALS
EN L'ECONOMIA CATALANA

CARLES PI I SUNYER

El present estudi sobre la influència dels factors econòmics en el problema comarcal ha d'anar precedit d'un lleial advertiment. Jo hauria volgut fer un treball complet, documentat, madur, però les circumstàncies s'han oposat al meu desig. Vivim uns moments de tan intensa vibració i plenitud passional, que és impossible de trobar el temps per a la recerca pacient, ni de recloure's en la quietud serena que exigeix la pura labor intel·lectual. Però encara que per aquestes causes el treball resulti incomplet, deslligat i poc precís, no vull deixar de tractar-lo, primer perquè la importància intrínseca de la matèria, examinada ja en altres aspectes, mereix una atenció especial de tots els qui ens preocupem dels problemes fonamentals de la constitució de la nostra terra, i després perquè avui els imperatius de l'hora han fet sortir la qüestió de les comarques del pla purament intel·lectual; davant la necessitat d'estructurar la nova Catalunya aquests problemes prenen consistència i poden encarnar en una realitat. Cal, doncs, plantejar-los, sacrificant agradosament allò que manqui en el treball de preparació i de poliment, a la seva major eficàcia i possible utilitat.

L'ASPECTE ECONÒMIC DEL PROBLEMA COMARCAL

En un estudi de conjunt sobre el problema comarcal no pot mancar-hi l'aspecte econòmic. Els primers treballs sobre les nostres comarques, es fonamenten més aviat en dades de caràcter històric, geogràfic i ètnic; el que sobresurt són les diferenciacions típiques, les característiques socials, les varietats folklòriques. Més endavant, quan s'inicien els intents de sistematització científica, es pren com a base la noció de les comarques naturals delimitades pels fets de la geografia física. Val a dir, però, que és tanta la força de les realitats vives i dinàmiques, que en tots aquests estudis s'infil·tren sempre conceptes que pertanyen a la geografia humana; en les característiques

que hom atribueix a les comarques hi ha implícita una barreja de factors humans, d'aquestes realitats socials que constitueixen el pòsit de les condicions econòmiques que van sedimentant al llarg del temps l'empremta de llur influència. Quan Font i Sagué inclou entre les diferències comarcals les de produccions, usos i costums; quan Carreras i Candi diu que en la caracterització de les comarques intervenen, al costat de la topografia, la història i la tradició popular; quan Faura i Sans posa al costat de les característiques geològiques, geogràfiques, ètniques i històriques les degudes a l'associació segons les característiques de la vida moderna; quan Rovira i Virgili accepta que les comarques han estat modificades en els temps moderns pels fets econòmics, com la construcció de vies de comunicació i obres de reg, en totes aquestes observacions hi ha, en una forma explícita o implícita, el reconeixement dels factors econòmics en la diferenciació i caracterització comarcals. Creiem, però, que això no és prou, que en les nostres comarques el factor econòmicocial —que unes vegades és conseqüència i altres causa de certes condicions geogràfiques, ètniques i històriques— té tanta importància que, en un estudi complet del problema comarcal, no pot deixar-se esbossat i mig confús entre els altres, i és per aquest motiu, per a analitzar-lo monogràficament, que figura aquest treball entre els que integren l'interessant pla de conjunt formulat per la CASA DEL VALLÈS, amb l'únic propòsit de plantejar el problema i amb el desig que hi intervinguin tots aquells que puguin contribuir a completar-lo i millorar-lo.

La influència econòmica a les comarques pot considerar-se des de dos punts de vista diferents: el de la producció i el de la distribució. Tradicionalment té més importància el segon aspecte. Característica de les economies primitives és llur localització. A mida que l'activitat es fa més viva i complexa, creix l'àrea de les unitats econòmiques i augmenta llur interdependència. En les economies rudimentàries la producció satisfà exclusivament les necessitats d'un nucli reduït. El primer signe d'avenç i d'eixamplament és l'establiment de certes relacions comercials entre els comarcans. El primer problema econòmic de les comarques fou, doncs, un problema de distribució, que la dificultat de comunicacions a llarga distància contribuï a fixar en una unitat de petita o mitjana extensió. Per això la història de les economies comarcals s'enllaça amb la tradició dels mercats. En el seu aspecte econòmic, i originàriament, allà on hi ha un o diversos mercats comuns, s'hi dibuixa ja una comarca.

ANTECEDENTS DE L'ACTIVITAT ECONÒMICA DE LES COMARQUES

En les economies primitives dels pobles que en els temps remots poblaren la terra que més tard es digué Catalunya, ja hi traspua una distribució de tribus que deixen endevinar les comarques posteriors. Si hom ha observat que després de l'onada sarraina tornaren a organitzar-se en l'època feudal unitats que recorden les agrupacions de tribus preromanes, aquesta persistència deixa endevinar, ultra les causes ètniques i geogràfiques, els factors socials i l'aglutinant econòmic. És, però, a l'edat mitjana, que en els comtats i vegueries va dibuixant-se més concretament la comarca, ensems que pren una significació econòmica. Si moltes comarques catalanes procedeixen d'un territori de senyoria, cal no oblidar que el feudalisme fou, a més d'un sistema polític, una forma d'organització social i econòmica, que tingué una influència considerable en la formació comarcal.

Els testimonis d'activitat econòmica de les comarques en l'edat mitjana, són molt nombrosos. Abunden, sobretot des de les darreries del segle x i més encara en els documents de l'xi, les referències de mercats i les dades demostradores de llur importància. Primer els mercadals de Barcelona i de Vic; després, entre altres, els de Granollers, Sabadell, la Granada, Castelló d'Empúries, Peralada, Manresa, Martorell, Cervera, Ridaura, Besalú, Caldes, Moià i Girona. Per a l'intercanvi més allunyat, servien de complement als mercats les primeres fires, com les de la Seu d'Urgell, Moià, Besalú, Sant Cugat i Montcada. Mercats i fires que eren a l'edat mitjana la principal manifestació de comerç dintre les comarques, i també intercomarcal, contribuïen a dibuixar-ne la unitat econòmica.

L'activitat econòmica comarcal no era limitada al comerç; s'estenia també a la producció. Si bé la producció agrícola era la base de la vida col·lectiva, es troben així mateix referències de les indústries i dels oficis locals. En la seva

història sobre la indústria llanera catalana, parla Ventalló, com a centres comarcals de producció llanera, de Terrassa, Sabadell, Olesa, Esparreguera, Igualada, Manresa, Sallent, Navarcles, Moià, Castellterçol, Olot, Roda, Vic, Lleida, Girona, Banyoles, la Bisbal, Valls i Tortosa, i manquen encara en aquesta relació altres poblacions com Vilafranca, Castelló d'Empúries, Figueres, Puigcerdà, Berga, esmentades per altres autors. A més de les referències de la indústria tèxtil, abunden les de les indústries del ferre, de les pells i els molins fariners. L'activitat industrial era estimulada pels mateixos senyors, però també els reis fomentaven els oficis a les viles franques. El conjunt de dades demostra a bastament la intensitat de la vida econòmica comarcal catalana.

És interessant de constatar que aquesta activitat econòmica presenta, a la segona meitat de l'edat mitjana, una certa organització i estructura, i que havia pres més amplitud i volada, de manera que no s'inclou ja, com inicialment, en els límits de la comarca. Així, per exemple, Reparaz cita el fet que Vic constituí per diverses prerrogatives el «centre de collecta» d'una demarcació que comprenia Centelles, Taradell, Sant Julià, Sant Hilari, Osor, Rupit, Sant Quirze, Sant Hipòlit, Sant Pere, Manlleu i Oristà; tota la producció d'aquests pobles era transmesa a Vic on els «sobreposats» dels gremis, la rebien i examinaven, i l'acceptaven o refusaven segons els casos. Pel treball de Ventalló sabem dels gremis de Sabadell i Terrassa, i de l'exportació llanera d'aquestes dues poblacions, i de Manresa, Sallent, Navarcles, Moià i Castellterçol. En la seva història de l'Empordà, Pella i Forgas parla de les indústries de teixits i de curtits de Castelló d'Empúries, i recorda les paraules de Martí l'Humà dient que els seus productes «tenien spatxament en les diverses parts del món». Completaven aquesta activitat econòmica altres institucions que revelen un notable progrés amb relació a l'època, com les Botigues de comanda que els gremis de Sabadell i Terrassa tenien en certes poblacions estrangeres per a facilitar l'exportació, les funcions dels gremis convertits en aquest aspecte en una mena de cooperatives per a la compra de primeres matèries, la creació de la Taula de Canvi de Vic, i altres iniciatives i organitzacions que ens porten ja als primers segles de l'edat moderna.

En el transcurs de l'edat moderna l'activitat comarcal sofreix fortes fluctuacions. En el segle XV, i com a conseqüència de la transformació social agrària, l'agricultura passa per una època de prosperitat a la qual segueix un llarg període de decadència. La indústria, després d'unes centúries d'accentuat encongiment, paral·lel a la depressió econòmica espanyola, torna a emprendre en la segona meitat del segle XVIII una més gran empena arreu de Catalunya. Però, malgrat els alts i baixos inevitables, fins en els moments

pitjors, l'activitat comarcal persisteix. Si bé és cert que és el temps en què el bandolerisme impera al camp, també ho és que la mateixa llegenda dels lladres ve relligada, en el Cançoner, amb la impressió d'una Catalunya treballadora i pròspera. En el període considerat com de crisi més intensa, en el segle XVII, els que descriuen Catalunya, com Diago, Corbera i Marcillo, ho fan en termes que mostren els fonaments de la vida activa del camp, i que resumeixen tots tres amb la mateixa frase gràfica que «tota la Catalunya sembla una sola ciutat». Més tard, quan a la segona meitat del XVIII i començament del XIX passen per la nostra terra, segons el costum de l'època, nombrosos rodamons estrangers, com Lipp, Young, Rehfues, Townsend, Laborde, Orne, Fischer i Bourgoing, la impressió que es desprèn de llurs memòries és semblant, però més completa, perquè fan remarcar coincidentalment l'extensió presa també per la indústria en la majoria de les comarques de Catalunya, i així confirmen les dades ofertes per Capmany que assenyalen la persistència de l'activitat dels oficis industrials en moltes poblacions de Catalunya, mantinguda viva fins en les èpoques de depressió. S'inicia en la segona meitat del segle XVIII la indústria moderna, i arrela en les conques dels rius la indústria tèxtil i la paperera. Més tard, en el segle XIX, les indústries foranes s'estenen i s'afermen; la tèxtil es generalitza a la mitjana i a l'alta muntanya, augmenten en volum la de gèneres de punt i de puntes i randes a la Costa, la del paper i les de les pells, la surotapera a l'Empordà. La concepció que de vegades es té de l'economia catalana, creient-la exclusivament barcelonina, és del tot errònia; és desconèixer el fort valor econòmic de les comarques.

ELS FONAMENTS I LA SIGNIFICACIÓ DEL COMARCALISME ECONÒMIC

Hem insistit, potser excessivament, però amb tota la intenció, en un extrem que sembla apartar-se un xic de l'objecte concret d'aquest treball, perquè ens interessa deixar ben sentat aquest fet com a punt de partida del nostre rao-

nament. En efecte, quan examinem més endavant la influència dels factors econòmics en el problema comarcal, fem observar que no es poden prendre com a factors de delimitació, ni de caracterització de les comarques, que llur importància radica en el fet que donen o poden donar-los un major contingut de realitat, una base social, que una estructuració adequada facilitaria. Però ja la sola existència d'activitat revela una funció a complir. És per això que hem cregut necessari i utilíssim d'estendre'ns una mica a demostrar la persistència de l'activitat comarcal, que no és filla de condicions momentànies i passatgeres, sinó una veritable realitat catalana. Podem, doncs, sentar una primera conclusió, la que diu que no manca la base per a l'organització econòmica comarcal.

Demostrada l'existència d'aquesta base, hom no pot, tanmateix, deixar de reconèixer que la situació econòmica actual presenta una situació diferent de la que ofería temps endarrere. Hem dit ja anteriorment que l'evolució de l'economia porta cada vegada a un major eixamplament de les unitats econòmiques. És lògic, per tant, que a mesura que creixi la facilitat de comunicacions i la interdependència econòmica, disminueixi en proporció inversa la unitat diferenciada dels nuclis locals o comarcals. Però malgrat això, sense deixar de situar-nos en el moment present, i fetes totes les salvetats que calgui, resta encara una gran part de contingut econòmic i de funció local que pot enrobustir les unitats formades per les comarques.

I cal també, per a no deixar desatesa cap possible objecció, plantejar-se la qüestió fonamental de si resulta avantatjós per a Catalunya d'estimular el comarcalisme i, per tant, en el nostre aspecte, el comarcalisme econòmic. Darrerament l'ha plantejada un dels catalans que, per la sòlida preparació i per la noblesa de les seves preocupacions, mereix el màxim respecte, en Ferran Soldevila, expressant el temor que el sentiment comarcalista, susceptible de caure en desviacions egoistes, pogués representar un perill per a la unitat espiritual catalana. Creiem, però, que el comarcalisme actiu, el sincer, el que pesa, està amarat d'un sentiment tan pur de catalanitat integral, que fóra una equivocació de destruir, per la por d'un perill hipotètic, les possibilitats espirituals i econòmiques que ofereix el desvetllament comarcal. He dit, en un altre lloc, i ho repetiré sempre que calgui, perquè respon a un pregon convenciment, que tant des del punt de vista amplament nacional, com en el més limitadament econòmic, la influència del centre motor que representa la gran ciutat de Barcelona ha estat importantíssima i plenament favorable per a Catalunya. Però aquest reconeixement lleial, no em privarà mai de veure que materialment fora de Barcelona, per bé que espiritualment agermanada amb ella, hi ha una gran part de Catalunya, d'una Catalunya també forta, tre-

balladora, sensible i afinada, i que fóra injust de voler-la despersonalitzada, per la por de recels que, si algú intentés d'atjar-los o servir-se'n, serien ofegats de seguida per la força de la consciència de la unitat catalana. No podríem compartir mai un comarcalisme que estimulés corrents de desafecte entre catalans, però és que nosaltres no veiem les comarques com una sèrie de nuclis desarticulats i hostils, sinó com a elements d'una vertebració nacional, i creiem que el factor econòmic pot contribuir molt eficaçment a formar del seu conjunt i de cada una d'elles una estructura racional, estable i forta.

EL PROBLEMA COMARCAL AMB RELACIÓ A L'AGRICULTURA

Estudiant els problemes econòmics amb relació a les comarques i les funcions econòmiques que poden tenir un aspecte comarcal, hem de considerar-les primer des del punt de vista de la producció. Si força comarques presenten una activitat industrial, totes ofereixen, més o menys intensa, una activitat agrícola. La producció agrícola és, però, molt variada; en unes comarques predominen els conreus de terra campa, en altres la vinya o els olivars; hi ha comarques ramaderes, com també de forestals. En algunes la producció té una certa uniformitat, però en la majoria es presenta força barrejada. I fóra convenient d'unificar-les en el que es refereix a la producció agrícola; puix que si, en conjunt, la varietat de la nostra agricultura és avantatjosa perquè li dóna molta més flexibilitat per a resistir les pertorbacions i crisis econòmiques, sembla preferible que aquesta varietat sigui la resultant d'un cert nombre d'unitats caracteritzades que no d'un mosaic de petits retalls de conreus i de produccions diverses, que fan més difícil la defensa de llurs interessos comuns i l'apreueament dels productes semblants.

El coneixement de la nostra agricultura mostra que la majoria de les comarques tenen plantejats uns quants problemes agrícoles. D'ells, alguns són de caràcter general i afecten els productes obtinguts: vi, oli, blat, fruita, suro,

etc.; altres són específics de les comarques —comunicacions, regadius, destrucció de boscos, etc.—, que generalment actuen barrejats amb els primers. La caracterització de les comarques, llur personalització, podria contribuir eficaçment, primer a estudiar, a conèixer, a simplificar aquests problemes; i després, en la mesura de les nostres possibilitats, a resoldre'ls.

Des del punt de vista agrícola la racionalització i l'estructuració comarcal presenten un caire de molt interès. La constitució social de l'agricultura catalana es caracteritza per l'accentuada divisió de la propietat, no sols en l'aspecte territorial, sinó també en les diferents formes jurídiques de l'explotació de la terra que la condicionen. La propietat rural pot considerar-se, per tant, fortament dividida en extensió i en intensitat. Aquesta característica democràtica de la nostra agricultura, és un bé per a Catalunya i li dona un ferm fonament social. En l'aspecte estrictament econòmic resulta avantatjosa, perquè assegura l'aprofitament intensiu de les terres. Però al costat d'aquests aspectes favorables, hom no pot negar que en la vida econòmica moderna la fragmentació presenta també certs inconvenients, i que la concentració dona majors facilitats en els aspectes econòmic i comercial. Per això cal trobar la forma de conciliar aquestes dues tendències en bé de la nostra economia agrària.

Per a assolir aquest fi no cal recórrer a una concepció teòrica o a una idea improvisada; n'hi ha prou d'enfortir i sistematitzar una realitat viva, una solució nascuda del mateix sentiment de la pagesia, com és l'esperit de cooperació. El moviment cooperatiu ha donat origen, en diverses branques de la producció agrícola, a un gran nombre de sindicats locals, aplegats en algunes contrades en federacions comarcals. En els bons temps de la Mancomunitat s'inicià, sota l'impuls d'aquell apòstol de la cooperació agrària que fou en J. M. Rendé, una acció intel·ligent i eficaç per a estructurar els sindicats i les federacions, i s'arribà, després d'un detingut estudi, a projectar un pla d'organització social agrària, en el qual es dividia el territori de Catalunya en 38 Federacions agrícoles comarcals. En el treball que acompanya el pla proposat es justifica l'estructuració a base de federacions comarcals, dient que són unitats «tan naturals, tan justes i tan fàcils» que no poden substituir-se per cap altra, i perquè els agricultors d'una mateixa comarca «sembla que sense l'organisme que els uneixi ja tenen d'abans una certa comunitat d'idees». Desnaturalitzada després i dissolta més tard la Mancomunitat, quedà truncada l'acció empresa amb caràcter oficial. Però l'eficàcia d'aquella breu actuació i el que s'ha continuat fent amb caràcter particular, deixen veure les possibilitats d'estructuració cooperativa de la nostra agricultura.

L'organització agrícola comarcal, en les principals branques de producció, àdhuc no coincidint exactament amb els límits de les comarques delimitades tenint en compte altres consideracions, permetria una acció concertada, una simplificació i coordinació d'esforços, favorable en molts aspectes, com són la millora dels conreus, l'aprofitament de terres improductives, la lluita contra les malalties, la utilització per a certes operacions de la maquinària costosa, la selecció i millorament de les races de bestiar, etc., i també en el del crèdit agrícola i les assegurances mútues. Però sobretot hi ha dos punts en els quals l'organització comarcal fóra més eficaç, dos problemes que s'imposen com a tendències per les quals s'ha d'endegar forçosament l'agricultura catalana si vol assegurar la seva prosperitat i el seu esdevenidor, que són les de la industrialització i de la comercialització.

Reduït com és el territori de Catalunya, si hom vol que el treball esmerçat en l'agricultura doni el resultat volgut, cal treure'n el màxim rendiment. Per això no hi ha altre mitjà que valorar al més possible els productes, fent que sofreixin un procés d'industrialització, o bé comercialitzant-los en forma adequada, escollint els més ben pagats pels mercats consumidors i organitzant la venda en forma que permeti obtenir-ne el preu més alt i el més gran benefici. Certament, la nostra agricultura ja es troba en bona part orientada en aquest sentit: importants productes, com els raïms i les oliveres, sofreixen una primera transformació; altres, si bé en menor volum, se sotmeten a un procés més complet: alcohols i licors, conserves vegetals i confitures, mantegues i formatges, embotits; i altres, són el fonament d'indústries pròpies, com el suro i la remolatxa sucrera. I en el que es refereix a la comercialització és innegable que molts productes agrícoles catalans, destinats a l'exportació o al consum de les grans ciutats, són dels que es venen a bon preu, com fruites, ametlles, avellanes, hortalisses, productes primerencs, flors; i fins normalment els elaborats com el vi, l'oli i el suro. Però encara que l'economia agrícola catalana presenti aquesta tendència, si hom vol enfortir-la i fer-la pròspera, cal estimular-la i que s'intensifiqui d'una manera ordenada i racional. Hi ha molt a fer encara i molt camí a recórrer en el camp de la industrialització dels productes vegetals o animals que dona o pot donar la nostra terra, i en el de l'aprofitament dels subproductes, i sobretot en el de la seva comercialització, en la creació de tipus, la fixació d'especialitats, la propaganda de marques, de vins, d'olis, de fruites, de conserves, de formatges, d'embotits; una acció que requereix un esforç superior al de l'agricultor isolat i que, en canvi, la cooperació fa possible. Aquesta tasca d'industrialització i comercialització agrícoles seria molt facilitada per l'organització comarcal, i recíprocament contribuiria a donar a les comarques, com a fons de llur caracterització, un contingut de realitat social i econòmica.

EL PROBLEMA COMARCAL AMB RELACIÓ A LA INDÚSTRIA

En el que es refereix a la indústria, la influència dels factors econòmics en el problema comarcal és menor, i sobre tot molt menys clara, que en l'agricultura. Però si és més difícil de fer-ne un factor de diferenciació i caracterització, és evident que l'activitat industrial dóna també, com l'agrícola, un contingut més dens i viu en algunes comarques. En moltes d'elles la indústria és activa. Degut a condicions geogràfiques favorables, com les majors facilitats per a l'obtenció de força motriu a les conques dels rius, o l'existència de primeres matèries, o bé a la persistència d'una aptitud tradicional, hi ha instal·lades indústries relativament importants, com la tèxtil, en les seves varietats de filats i teixits de cotó i llana i gènere de punt, la indústria farinera, la del paper, la dels ciments i rajoleria, la de productes químics, la surota-pera, etc., que fóra molt convenient d'intensificar i racionalitzar.

Una transformació de caràcter tècnic pot facilitar aquesta tendència. En el segle passat, la qüestió de la força motriu era un factor que contribuïa fortament, excepció feta de les conques dels rius, a la concentració a les ciutats com Barcelona que pel seu port oferien més facilitats de proveïment, perquè el transport del carbó representava una càrrega costosa per a les indústries allunyades. Ara aquest inconvenient ha desaparegut, i l'electrificació gairebé completa de Catalunya permet d'utilitzar a qualsevol racó del nostre territori l'energia hidroelèctrica. Resta sols la qüestió del proveïment de primeres matèries i de la sortida dels productes manufacturats, que amb el millorament de les vies de comunicació i organització dels mitjans de transport, no té una importància excessiva, i que, demés, ve a compensar-se per altres factors.

No hi ha, doncs, dificultats tècniques ni desavantatges econòmics que recomanin de concentrar la indústria en una sola capital; al contrari, és d'alta con-

veniència per a Catalunya de portar-la a les comarques. Aquest és un dels problemes que presenten un interès més gran per al nostre esdevenidor. Si el desenvolupament econòmic de Catalunya hagués de fer-se exclusivament per la creixença de Barcelona, sense una creixença comarcal paral·lela, es produiria un desequilibri, una desproporció que podria ésser funesta. És clar que molts corrents econòmics són semblants a una força cega, independent del voler dels homes; però força cega és també un corrent d'aigua i hom el pot endegar. Aquell que tingui consciència, no sols de l'avui, sinó del demà de Catalunya, haurà de procurar la intensificació de la indústria comarcal. Així és donaria vida a les comarques, i la mateixa indústria estructurada degudament prendria més estabilitat, se li asseguraria una mà d'obra apta i preparada, i constituïda en unitats importants i diferenciades, tindria més elements i possibilitats de resistència econòmica.

EL PROBLEMA COMARCAL AMB RELACIÓ AL COMERÇ

Quant a l'activitat comercial, si bé és cert que el comerç d'avui no té el mateix caràcter que el d'altres temps, ni tan sols el de mig segle endarrere, i que no pot tancar-se en els límits de la comarca ni prendre una forma exclusivament local, també ho és que encara pot guanyar molt en possibilitats i eficàcia mitjançant una adequada organització. Els mercats, si no tan importants com en els temps en que canalitzaven el major volum del comerç comarcal, continuen encara vius. En moltes comarques els pagesos de la rodalia aprofiten el dia de mercat no sols per a les compres i vendes, sinó també per a trobar-se amb els amics d'altres pobles, de manera que la funció econòmica contribueix a intensificar les relacions i, per tant, a enfortir la solidaritat comarcal. Els centres de les comarques ho són alhora, comercialment, de concentració de llur producció i de distribució de les matèries i mercaderies que consumeixen; és un doble corrent centrípet i centrífug que dona a bona part del comerç forà una característica comarcal.

Un altre aspecte que avui ja té força importància, però que en tindrà probablement més endavant molta més encara, és el de la banca. L'existència d'una banca comarcal que, ensems que fos seriosa i solvent, tingués una orientació emprenedora i moderna, constituiria un instrument eficaç per a enfortir l'activitat econòmica de les comarques. Per una banda, captant la confiança de la població, podria estimular, reunir i endegar l'estalvi, i enfortir el procés de la capitalització a les comarques, mentre que per l'altra facilitaria la industrialització i la comercialització agrícoles i en particular les d'origen cooperatiu. Podent conèixer per la seva posició l'exactitud de les garanties ofertes, estaria ben situada per a les operacions de crèdit agrícola, per a fer préstecs, si convingués, amb garanties sobre les collites i productes elaborats i facilitar l'acció de les caixes rurals, així com també, coneixent les possibilitats de la comarca, podria finançar les obres de caràcter local: centrals d'energia i distribució de llum elèctrica, salts d'aigua, canals i regadius, molins i farineres, cellers i fassines, etc., tant a particulars com a societats anònimes o a sindicats. Una banca comarcal honesta, emprenedora i activa pot constituir un factor decisiu per a la prosperitat de les comarques.

En relació amb el comerç no pot deixar de tractar-se de les vies de comunicació. És sabut que Catalunya, terra trencada i de fort relleu orogràfic, és un dels països en què les comunicacions són més difícils i penoses, en relació a les distàncies; i que per tant resulta també més costós l'establiment d'una xarxa completa de vies de comunicació. Encara que en aquest aspecte no estem molt malament, no manquen, però, comarques i pobles deficientment dotats de comunicacions i en els quals convé, per tant, d'intensificar-les, en una forma racional que eviti despeses inútils d'instal·lació i, un cop construïdes, dificultats de comunicació. La manera més lògica de fer-ho és posant en relació els centres de comarques i poblacions importants els uns amb els altres per mitjà de les artèries i xarxes principals, i establint sistemes secundaris locals de relació comarcal. La volada presa per la indústria de l'automòbil permet, amb el degut acoplament del transport per ferrocarril i per carretera, d'establir un pla de comunicacions racional, on es tinguin degudament en compte els factors comarcals.

LA INFLUÈNCIA DELS FETS ECONÒMICS EN LA VIDA DE LES COMARQUES

De l'anàlisi feta, en els anteriors paràgrafs, de diversos aspectes dels problemes econòmics amb relació a les comarques, es dedueix fàcilment la influència que tots els fets de caràcter econòmic poden tenir sobre la vida i l'evolució de les comarques. L'acció, però, és recíproca, i els factors geogràfics comarcals influeixen també en els processos econòmics, els estimulen, els faciliten o els alenteixen. Si l'activitat agrícola o industrial de les comarques depèn sovint de fets naturals o humans, la geografia rep així mateix una forta empremta econòmica. No és, doncs, estrany que els factors econòmics contribueixin a la caracterització de les comarques; que no és sols amb la trama colorida del tipisme pintoresc, sinó també amb l'ordit més sever de les condicions econòmiques i socials que va teixint-se la vida col·lectiva.

Però a més de les condicions econòmiques normals, que actuen amb un lent procés de continuïtat, tenen una forta influència aquelles que per un nou aprofitament de recursos naturals o per un progrés tècnic, motiven profundes modificacions i valoritzen o redueixen les possibilitats econòmiques, en potencial o en aplicació, de certes comarques. D'exemples d'aquesta influència, unes vegades favorable i altres adversa, poden trobar-se'n força a Catalunya, com són la concentració de la indústria tèxtil a les conques del Llobregat i del Ter, el desenvolupament de la indústria surotapera de l'Empordà, la repercussió que tingué a la Costa de Llevant la transformació de la marina de vela en la de vapor, la conversió de l'Urgell en terres de regadiu, i tants d'altres, alguns d'ells de caràcter general com l'esmentat de les possibilitats ofertes per l'aprofitament de l'energia hidroelèctrica. Actualment hi ha un d'aquests problemes que mereix més atenció de la que generalment se li dona, derivat dels treballs de la Confederació Hidrogràfica de l'Ebre, de gran importància per a la Catalunya occidental i per a la seva

economia i possible expansió. I és evident que el demà pot portar nous factors i noves possibilitats no sospitades avui. Hem parlat ja de l'aprofitament de l'energia hidroelèctrica que no ha exhaurit les seves possibilitats; no sabem encara les que oferiran les sals potàssiques, ni les que puguin derivar-se del transpirinenc de la Noguera Pallaresa. Qui sap si els progressos de la electrometal·lúrgia podran potser un dia convertir en aprofitables els minerals de ferro dels Pirineus? Qui podria preveure, davant l'enigma de les invencions i el secret de la tècnica, la Catalunya de demà? Una cosa, però, és certa: que els factors econòmics influïren abans, influeixen avui i influïran més endavant en la vida de les comarques, i que han plantejat, plantegen i plantejaran problemes que no poden deixar-se de banda en estudiar la divisió i la caracterització comarcals.

CONCLUSIÓ

Voldríem cloure aquest treball, constituït principalment per diverses consideracions sobre el problema comarcal en el seu aspecte econòmic, amb una conclusió concreta; millor encara, amb un projecte estructurat. Però tot i el bon desig, això és impossible. Ho és perquè es tractaria d'una obra la realització de la qual exigeix un temps molt més llarg del que hem pogut dedicar a aquest estudi. I ho és sobretot perquè no voldríem caure en el mateix pecat a què abans ens referíem, fonamentant una divisió comarcal sols en els factors econòmics, i prescindint d'altres d'igualment importants. Per això, la veritable conclusió del treball està en afirmar la necessitat que, en fer-se, per les persones competents que hagin de dur-la a terme, la revisió definitiva del problema de les comarques, s'enfoqui també amb una nova perspectiva que no es tenia gaire en compte en els treballs anteriors, que es consideri l'aspecte econòmic d'una manera clara, explícita, concreta, perquè té prou importància per a no confondre'l amb els altres factors que intervenen en el problema comarcal.

Exposant un criteri purament personal, que potser un estudi més detingut dels fets podria modificar, creiem, però, que les consideracions de caràcter econòmic aconsellarien fer les comarques d'una relativa extensió i, per tant, no excessives en nombre. Compartim l'opinió que la divisió comarcal ha de respondre a quelcom més que l'aspecte històric i folklòric, i que, en fixar i delimitar les comarques, no s'ha de tenir por de fer-hi entrar una part d'elements arbitraris, fonamentats en l'observació dels fets reals i en un criteri racional. Cal no oblidar que si bé l'home viu en un medi geogràfic i està subjecte a una resultant històrica, el mateix home en tots els seus actes influeix damunt la geografia i renova la història. Tan erronis i tan funestos com la pura adaptació als principis teòrics que volen enmotllar les realitats vives en fórmules abstractes, són aquells respectes porucs a les concepcions anquilosades i a les deixalles envellides que dificulten la renovació i el millorament. El just mitjà, ric d'eficàcia, es troba en el punt d'equilibri entre aquestes dues posicions extremes. I referint-nos concretament al tema tractat, podem dir que els estudis sobre el problema de les comarques són prou nombrosos; que, per tant, la qüestió està madura per a resoldre-la amb la deguda ponderació entre el sediment tradicional i les necessitats de la nostra època, sense témer les crítiques que motivarà sempre una solució, encara que fos la més perfecta. Es tenen prou antecedents per a actuar, en el moment que convinguí, d'acord amb les realitats, però amb decisió i fermesa.

Una de les majors dificultats que ofereix de fer un pla de divisió comarcal, és que alguna de les nostres comarques són vives i formen una unitat, però n'hi ha d'altres que cal definir o formar. Per això és oportú de constatar que moltes d'aquestes ofereixen en l'aspecte econòmic fortes possibilitats. El fonament i l'activitat econòmics poden donar-los un major contingut de realitat. I afegim encara, que la intensificació de la funció econòmica o comarcal no sols contribuiria a racionalitzar eficaçment l'economia catalana, sinó que tindria una favorable repercussió espiritual. Són tantes les varietats i els matisos, les fineses i les sentors comarcals que van perdent-se, i que és tristíssim que es perdin, que el fet de donar una base social a les comarques, que assegurí la continuïtat i la persistència de la pròpia caracterització, ultra els avantatges d'ordre material, tindria el de recolzar damunt de sòlids fonaments la gran varietat espiritual que integra la unitat d'ànima catalana.

PER A UNA SOLUCIÓ
DEL PROBLEMA COMARCAL
DE CATALUNYA

UNA DIVISIÓ DE CATALUNYA
EN COMARQUES

PAU VILA

PER A UNA SOLUCIÓ DEL PROBLEMA COMARCAL DE CATALUNYA

És veritat que els estudis que precedeixen, deguts a meritíssimes personalitats, simplifiquen la nostra tasca; però també la fan més arriscada per la dificultat de posar-nos a to del mestratge d'aquests il·lustres col·laboradors. Bé prou voldríem poder superar-nos, però el relleu inesperat que ha pres ara el nostre tema, formulat simplement per a una orientació d'estudi, davant la imperiosa necessitat d'estructurar el govern de Catalunya, ens imposa respecte amb la perspectiva d'una responsabilitat nacional. Amb tot, no hem pensat ni un sol moment a defugir-la: vivim jornades històriques en què tots els catalans ens hem de considerar com a mobilitzats per al servei de la Pàtria. Com a soldats, doncs, venim a complir el nostre deure.

LES COMARQUES SEGONS ELS TRACTADISTES

En tractar de la solució del problema comarcal, la primera cosa que s'imposa a l'esperit del recercador és la necessitat de saber el nombre de comarques que hi ha a Catalunya. Com a treball previ per a documentar-se hom recorre

als autors que s'han ocupat d'aquesta enumeració i, tan bon punt se n'ha consultat més d'un, comença la desorientació, puix que no hi ha dos tractadistes que coincideixin en el nombre de comarques de la Catalunya estricta.

Hi ha qui en compta dinou i qui arriba fins a la seixantena. Així mateix és remarcable la diversitat de denominacions i no pas en comarques de poca anomenada: així uns diuen Muntanya al Berguedà,¹ mentre altres donen el mateix nom a la Garrotxa;² n'hi ha que fan sinònims les Garrigues i el Baix Urgell,³ o bé fan ressortir noms d'encontrades reduïdes, sense importància com, posem per cas, el Pla de la Galera,⁴ Montseny,⁵ o la Vall de Querol.⁶ Hi ha comarques que reben denominacions ben diferents: així les terres de Gandesa són indicades amb els noms de Castellania,⁷ Terra Alta i comarca de Gandesa,⁸ i àdhuc són incloses a la Ribera d'Ebre⁹ i a la comarca de Tortosa.¹⁰ La vaguetat de la nomenclatura comarcal entre els autors que se n'ocupen és tal que hom pot expressar-la amb xifres dient que, mentre l'escriptor que assenyala el nombre màxim de comarques en cita 58,¹¹ pugem a 145 les denominacions emprades pels 15 tractadistes que s'han ocupat d'aquest tema. Per aquestes dades soles es comprèn que la diversitat és desorientadora. Amb tot cal veure si tots aquests estudis previs poden menar-nos a algun resultat aprofitador.

¹ Font i Sagué

² Blasi-Santaló

³ Esteve Sunyol

⁴ Manescal

⁵ Flos i Calcat

⁶ Pere Gil i altres

⁷ Faura i Sans

⁸ Font i Sagué

⁹ Cebrià Costa

¹⁰ Flos i Calcat

¹¹ Esteve de Corbera

L'AGRUPAMENT DELS ESTUDIS COMARCALS

En revisar els nomenclàtors comarcals dels diferents autors hom veu tot seguit com es destaquen clarament dos grups: els autors anteriors a la nostra renaixença i els contemporanis. Al primer agrupament cal posar el jesuïta Pere Gil, Andreu Bosch, Onofre Manescal i Esteve Corbera, que visqueren de mitjans del segle XVI a mitjans del XVII, i Josep Aparici, d'una centúria més ençà.

Els quatre primers esmenten les comarques per tradició, pel que han sentit dir. Andreu Bosch diu que n'hi ha 47, si bé només n'anomena 18 amb l'afegit «i altres moltes». Dels tres autors del seu temps, Pere Gil cita 24 comarques principals i 55 amb les secundàries, Manescal i Corbera 56 i 58 respectivament, sense distinció. Aquests escriptors barregen, amb les comarques naturals pròpiament dites, conques hidrogràfiques, divisions administratives i patrimonis senyoriais. En realitat no apleguen més que noms indicadors de contrades més o menys delimitades. Hom diria que no perseguien més que una finalitat nominativa.

Josep Aparici, autor del mapa de Catalunya publicat el 1720, coneixedor del país, dóna la primera divisió comarcal cenyida, amb 30 denominacions geogràficohistòriques.

Passa una centúria i mitja sense que cap autor s'ocupi de les comarques catalanes, almenys pel que fins ara se'n sap. El primer que es torna a ocupar d'aquest tema és el botànic Antoni Cebrià Costa l'any 1864.¹ Transcorregué un quart de segle fins que l'historiador Antoni Aulèstia i Pijoan (1887) reprengué la qüestió. A les darreries del segle passat el tema esdevé actualíssim: el 1896 és tractat per Flos i Calcat;² l'any següent per Esteve Sunyol³ i

¹ «Flora de Catalunya».

² «Història de Catalunya».

³ «El terror de Catalunya i les comarques naturals»; La Renaixença, del 17-II-1897.

Font i Sagué.¹ El 1900, l'economista Pere Estasen accepta en la seva obra «Cataluña» la divisió establerta per Flos i Calcat. Anys més tard, a conseqüència d'una crida de l'inquiet pedagog Joan Bardina a favor de la delimitació comarcal, Francesc Carreras i Candi publica un estudi delimitatiu.² L'any 1919, amb motiu de l'Exposició Cartogràfica Catalana organitzada pel Centre Excursionista de Catalunya, el geòleg Dr. Faura i Sans i el mestre en excursionisme Cèsar August Torras donaren sengles conferències sobre el mateix tema.³ Pere Pagès i Rueda publicà el dia primer del mateix any un article a «La Veu de Catalunya», encapçalat: «Les comarques catalanes». Era el moment polític propici, aparentment, a la consecució de l'autonomia. A continuació Moliné i Brasés (1920)⁴ i Pere Blasi (1922)⁵ donen les seves divisions comarcals, i Miquel Santaló (1923)⁶ reproduïx la d'aquest darrer.

A part dels susdits autors, que han precisat una enumeració completa, n'hi ha hagut d'altres que han tractat el tema parcialment, com Botet i Sisò,⁷ o monogràficament com ho feu P. Casades i Gramatxes amb «Lo Lluçanés» (1897) i Mn. Font i Sagué amb «Lo Vallès» (1904).

Però d'uns quants anys ençà, amb l'inici de l'estudi francament geogràfic de les comarques naturals acomplert per Miquel Santaló amb el seu treball sobre «El Gironès», continuada per nosaltres amb «La Cerdanya» i «El Vallès», i prosseguida, a iniciativa nostra, per Gonçal de Reparaz (fill) amb «La Plana de Vic», les aportacions monogràfiques comarcals van per bon camí. Paral·lelament, s'han escrit treballs diversos, periodístics la majoria d'ells, més o menys extensos i més o menys substanciosos, per a delimitar algunes comarques. No els anotarem per economia de temps. Tenint en compte la qualitat, farem només una excepció per als dos estudis de Josep Iglésies: l'un titulat: «Delimitació del Camp de Tarragona. La font històrica en la demarcació de les comarques catalanes», i l'altre: «El Priorat. L'extensió de la comarca natural», tots dos publicats l'any passat. Ens hi haurem de referir ben aviat.

¹ «Determinació de les comarques naturals i històriques de Catalunya»; Jocs Florals, 1897.

² «Assaig de nomenclatura de les comarques catalanes.» Estudis Universitaris Catalans, 1907.

³ «Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya», núms. 290-294, any 1919.

⁴ «Història de Catalunya», d'Aulèstia i Pijoan, 2ª edició.

⁵ «Geografia de Catalunya.»

⁶ «El Gironès. Per l'estudi de Catalunya.»

⁷ «Geografia de Catalunya. Província de Girona.»

Per a la finalitat precisa d'una visió del problema comarcal en conjunt, com és la nostra, l'interès primordial s'adreça a la demarcació total de Catalunya. Així deixarem, en general, de banda, per no allargar-nos en desmesura, els treballs monogràfics, i reprendrem els autors que han tractat la divisió globalment.

ELS CRITERIS DE DELIMITACIÓ COMARCAL

Com que la cosa interessant per a nosaltres, davant el nombre variat de comarques i la diversitat de noms comarcals, és de conèixer el criteri seguit per cadascun dels tractadistes en establir la seva divisió, començarem per destriar prèviament aquells escriptors que purament i simplement han formulat una nomenclatura només perquè els era convenient en la publicació on figura. És el cas de Flos i Calcat i Pere Blasi en llurs respectives geografies escolars de Catalunya. El primer esmenta 46 comarques; algunes d'elles tan arbitràries com la Comarca d'Olesa o el Montseny. Val a dir que era un dels primers autors contemporanis que s'acarava amb el problema d'aquestes demarcacions. Remarcà la inexistència d'un estudi concret de la divisió comarcal i la dificultat de realitzar-lo sense l'ajut de les corporacions catalanes. De la divisió establerta per Flos i Calcat, per la vaguetat dels termenals que presenta, Font i Sagué deia que l'autor l'havia feta «com aquell qui diu fugint d'estudi». Pere Blasi ja troba el camí més fressat; assenyala 38 comarques, en algunes bandes molt esmicolades. Moliné i Brasés es concreta a donar un mapa amb 31 divisions comarcals. El treball de Pagès i Rueda, encara que fet a l'estil d'article periodístic i, per tant, breu, assenyala una divisió dictada per l'experiència de l'autor com a redactor de la secció comarcal de «La Veu de Catalunya». Partidari de la concentració comarcal, rebutja les comarques secundàries o poc extenses. Naturalment, cap d'aquests autors no ens suggereix elements orientadors per a determinar les comarques i fixar-ne el nombre. No ens dona més que una llista comarcal.

Sens dubte ens han d'oferir més elements de judici els altres autors contemporanis, veritables assagistes dels estudis comarcals. En primer lloc situarem els qui han tractat d'establir les demarcacions des del punt de vista de llur especialitat científica: el botànic Costa i el geòleg Faura. Malgrat trobar-se separats els treballs d'aquests dos autors per mitja centúria la unilateralitat de criteri els aproxima. Val a dir que el Dr. Faura es concreta a la seva especialitat a gratcient, per oferir un element determinat de judici en la divisió comarcal més complexa. Antoni Cebrià Costa anota i descriu 24 comarques. Creu que equivalen a les antigues vegueries i sotsvegueries «que no es fundaren en límits arbitraris sinó principalment en límits topogràfics». L'error d'aquest concepte, amb tot i haver recorregut el país, el porta a delimitar les comarques amb penes i treballs, com diu ben clar en això que li copiem: «Hom nota de vegades vaguetat, de vegades discordança en la designació de límits que no siguin naturals o geogràfics» per la qual cosa es presenten «casos dubtosos molt difícils de resoldre», fins després de consultar gent del país i d'investigar als arxius municipals com ell feia.¹ Per més que no parla de les característiques florals com a elements determinadors de les demarcacions, hom entreveu que el criteri botànic ha intervingut en molts casos per a assenyalar els termes de les seves demarcacions. El resultat, naturalment, és una desproporció notabilíssima entre les àrees comarcals, puix que al costat de territoris extensíssims com l'Alta Muntanya que comprèn des de les valls de Boí, passant per Pallars, Andorra, Urgellet fins a la serra del Cadí, és a dir, quasi tota la regió alpestre de Catalunya, n'hi ha d'altres de molt reduïts com la «Vega» de Farfanya «de unes 2 1/4 llegües de nord a sud per una en sentit transversal». La manca d'elements d'informació i la preocupació botànica feren aquesta divisió desigual i desproporcionada; però té el mèrit d'ésser el primer esforç modern per a establir les comarques a Catalunya.

Les divisions comarcals establertes per l'Aulèstia i Pijoan i en Sunyol, malgrat ésser originades per finalitats diferents, puix que el primer se'n servia per a una presentació de la terra catalana, mentre el segon les proposava per al govern administratiu de Catalunya, s'agermanen en llur criteri fisiogràfic. L'autor de la primera història de Catalunya en català creu que les comarques nasqueren ja delimitades i que serviren de motllo a les demarcacions administratives antigues. L'Aulèstia diu: «La geografia de les comarques s'explica per llur sistema orogràfic i hidrogràfic». Més endavant aclareix el concepte, bo i reblant la idea: «El curs dels rius assenyalats i les conques tancades per aquelles muntanyes dibuixen amb ratlles eternes les afrontacions de les

¹ «Flora de Catalunya», pàgs. XXI i XXII.

comarques naturals, a les quals Catalunya havia acomodat sempre les seves divisions políticoadministratives i així corresponien a aquelles les antigues vegueries i sotsvegueries».¹ Si fossin certes aquestes afirmacions el problema comarcal no existiria: l'estudi topogràfic del país o la investigació dels termenals antics de les demarcacions administratives medievals ens donarien fets i acabats els límits de les comarques. Desgraciadament, o qui sap si sortosament, la realitat és tota una altra; és confosa i complicada. Amb una lleugera comprovació del quadre que l'autor dóna de les suposades correspondències de conques, comarques i vegueries, ja es veu que es tracta d'un acoblament de molta vaguetat. Si les comarques poguessin ésser tan fàcilment reconegudes, els autors que en parlen no ens oferirien una semblant varietat de noms ni una semblant disparitat de nombres. Moliné i Brasés, que anotà la reedició de la «Història de Catalunya» de l'Aulèstia, l'any 1920, no féu cap observació personal a aquella nomenclatura; es concreta a copiar les d'altres autors i a publicar un mapa comarcal amb 31 divisions, sense comentari de cap mena. Desconeixem, doncs, el seu pensament. Esteve Sunyol, que no trobà pas les fites comarcals incommovibles de l'Aulèstia, hagué de cercar els elements delimitatius. Cregué, però, que aquests eren les valls dels rius i les muntanyes. Amb l'orografia i la hidrografia forma el marc, al qual, per contingut, aplica un nom topogràfic més o menys estès, més o menys popular. Aquest criteri fisiogràfic el conduí a la formulació de comarques tan arbitràries com el Montseny i el Montserrat, o el Baix Cardener que fa costat al Pla de Bages. La seva divisió, blasmada per Mn. Font i Sagué, que la qualifica de mutiladora, tingué el mèrit d'ésser la primera i l'única divisió comarcal planejada com a projecte d'una estructuració governamental de Catalunya; però té el demèrit de la desproporció en les demarcacions, puix que mentre la que denomina Costa de Tarragona no ocupa més que la llenca litoral de les Serres de Balaguer, en canvi la seva veïna de Ponent, anomenada «Riberes altes i baixes de l'Ebre», comprèn totes les vessants catalanes d'aquest riu des de Faió al mar.

Mn. Font i Sagué, el primer que realment féu un estudi particular de cada comarca per a fixar-li el nom i delimitar-la, deia, en començar la determinació, que fins al seu temps (1897) no s'havia proposat cap divisió comarcal encertada. Aquest sacerdot, treballador entusiasta en totes les ciències que podien ajudar a conèixer millor Catalunya, diu que la determinació comarcal feta «exactament és impossible però aproximadament, no».² Cap més tractadista no ha aplegat una documentació com la seva per a fixar les demarca-

¹ «Història de Catalunya», pàgs. 2 i 5.

² Volum dels Jocs Florals esmentat, pàg. 331.

cions d'aquests territoris, puix que aquest autor acut a molt diverses disciplines per tal de treure els elements de judici que cada una pugui dar-li. Així, per a cada comarca, consulta la geografia, l'orografia, la hidrografia, l'etnografia, la toponomàstica, la història, amb els arxius i les divisions territorials diverses. Amb tota aquesta consultació científica no negligeix pas la tradició ni l'opinió popular, per bé que no hi confia gaire, perquè troba massa subjectiu aquest mitjà de fixació. Naturalment, amb recursos tan abundosos i variats, Font i Sagué arriba a una divisió comarcal de Catalunya més enraonada que cap altra de les que han estat fetes, amb tot i que assenyalava comarques tant irrisioneres com la de Garraf. Tanmateix, l'escassa aportació dels fets humans vius i de la vida de relació que contrasta amb el predomini de la geologia, la fisiografia i les referències històriques, dona a la divisió fontsague-rencia un caràcter estàtic; quasi diríem arqueològic. Hom té la sensació, en comparar els quadres comarcals que estableix amb la realitat de les activitats humanes presents, que la vida sobreix de les cledes assenyalades, sovint vagament. Hom no veu l'encaix de les comarques delimitades per Mn. Font i Sagué amb les manifestacions del treball i el tràfic. Hom té la impressió que l'home n'és absent, malgrat haver-se tingut en compte les produccions del treball humà i el folklore de cada encontrada. Purament i simplement es tracta d'un intent de reconstitució comarcal.

L'estudi de Francesc Carreras i Candi és del mateix caient, per bé que la preocupació de l'autor tendeix en primer lloc a fixar la nomenclatura. La pruija del nom el porta a assenyalat la comarca de Comalats, però sense poder-la situar d'una manera precisa, ja que les noves històriques dels segles XI i XV «sols permeten constatar la seva existència». El pes de la història és més determinant en la delimitació de Carreras i Candi que en la de Font i Sagué.

LA COMARCA HISTÒRICA

En general, dins el període contemporani, la història forní l'element principal de quasi totes les delimitacions comarcals.

Miquel Santaló, en el seu estudi abans esmentat, dóna per primera vegada el to geogràfic als estudis d'aquesta mena. En última anàlisi assenyala com a elements primordials entre els constitutius de la comarca: el relleu i el clima. Bé podria ésser, però, que en aquesta precisió hi hagués una confusió entre la regió natural, unitat geogràfica, i la comarca que n'és part i matís. El mètode determinatiu fou emprat només per a l'estudi d'«El Gironès», comarca secundària. El mapa comarcal que figura al llibre d'aquest autor no és més que «una divisió de Catalunya en comarques», tret de la «Geografia de Catalunya», de Pere Blasi, com ja hem dit. Fou de doldre que el meritíssim geògraf gironí, amb el seu bagatge científic, no formulés, mal fos a manera d'esbós, una divisió comarcal de Catalunya que ens servís a tots com a base d'estudi.

Malgrat aquesta aportació renovadora a la bibliografia comarcalista, la preocupació històrica seguí essent la norma de tot estudi comarcal.

Darrerament, però, Josep Iglésies, en el seu estudi consciencios i documentat sobre l'evolució històrica de la «Delimitació del Camp de Tarragona» escatí la valor real de les fonts històriques catalanes. Nosaltres, en un altre lloc¹ al parlar d'aquest llibre, hem dit: «Amb un esperit crític excel·lent, aporta múltiples delimitacions comarcals, des del temps de la reconquesta i els seus preliminars, a mitjans del segle XI. La confrontació de nombroses donacions, vendes i privilegis territorials durant l'Edat Mitjana, il·lustrats amb croquis cartogràfics resumidors, deixa veure clarament que, malgrat l'ús estès de les denominacions comarcals (Camp, Conca), no es tracta més que d'un

¹ «La Publicitat», 12-VI-1930.

entreteixit d'interessos, moguts per un estira i arronça dels poders dominials, sense cap cura ni preocupació pel que puguin tenir de valors naturals les comarques. Quan, ja closos els temps medievals, sobre els drets senyorials subsistents es tracta de bastir unes divisions més o menys administratives (vegueries, corregiments), tampoc la realitat no s'imposa, i hom troba absurditats, o almenys ara ens ho semblen, com la d'estendre la vegueria de Montblanc, des del Gaià a l'Ebre, a través de les muntanyes de Prades».

El treball de Josep Iglésies, al nostre entendre, ha fet un servei utilíssim als estudis comarcals alliberant-los de la preocupació històrica en el que tenia d'obsessió. La nostra confusió en les delimitacions prevenia de les contradiccions documentals; aquelles, molt sovint, no feren més que oscil·lar mogudes pels interessos d'uns i altres. Mancava qui controlés totes les confrontacions i les valorés degudament; l'autor ho ha fet per al grup de comarques tarragonines; ara caldria que algú ho fes per a les altres comarques catalanes una per una. Mentrestant ja sabem, per via d'exemple, la valor molt relativa de les demarcacions històriques i ens fem càrrec de com s'han decantat a un cantó i altre, estenent-se o encongint-se segons les circumstàncies. Aquesta mobilitat explica la varietat en les delimitacions, la diversitat en el nombre de comarques que ens presenten els tractadistes i la multiplicat de noms comarcals, supervivència en molts casos de dominis diversos.

LA COMARCA NATURAL

La inconsistència de les demarcacions històriques en l'estudi de les comarques obliga a acollir-se a les possibilitats de la comarca natural. Aquesta, almenys, sembla que no hauria de fallar-nos. Quasi tots els autors que hem anat esmentant, qui més, qui menys, han propugnat per ella. Així Font i Sagué ho mostra en la capçalera del seu treball «Determinació de les comarques naturals i històriques». Josep Iglésies, en veure tan esfumadissa la

comarca històrica, es decanta resoltament per la comarca natural. Repetirem ací, bo i ampliant-ho, el que hem dit fa un moment respecte la precisió amb que Miquel Santaló definia la comarca geogràfica. Potser perquè els catalans tenim els ulls posats en la limitació de la terra nostra, que comprèn poc més d'una regió natural pròpiament dita, hi ha entre els geògrafs d'ací una tendència a prendre la comarca com a una regió geogràfica. Aquesta, al nostre entendre, de major extensió, es més fàcilment delimitable, perquè permet d'establir amb els països veïns distincions climàtiques, morfològiques i humanes netes i clares. Les comarques no són més que matisacions dintre el conjunt general; d'aquestes característiques prové generalment la vaguetat de llurs fites i, per tant, la dificultat d'establir termenals indiscutibles. Per això tots els autors que no han confiat massa en les limitacions històriques, en recolzar en la comarca natural, han cercat les bases de llurs delimitacions a les conques hidrogràfiques, al fil de les carenes. Tot va bé mentre hom es troba amb una depressió com la de la Cerdanya o amb conques com les de Barberà i de Tremp, o amb una llenca litoral com la de «El Maresme» o «Costa de Llevant». En casos així la satisfacció d'haver quasi reeixit es completa. Però quan hom s'encara amb terres com «Les Garrigues», «La Garrotxa» o «La Segarra», on els termenals orogràfics són insuficients, són confosos, o manquen quasi del tot, hom sent que la comarca s'esvaeix camí de la perifèria i no en resta més que un nom fugisser, voleiadís, si no és al seu cor. Demés, en comarques fisiogràfiques ben acceptables, hom es troba amb fets d'ordre econòmic que les inutilitzen com a demarcació per tenir absorbides llurs activitats per algun centre mercader d'una comarca veïna, la qual cosa les descaracteritza. És el cas del Priorat, estudiat per Josep Iglésies en l'altra monografia esmentada. L'autor, davant l'absurditat de basar-se únicament en el fet històric de la dominicatura del priorat de Scala Dei, que ha donat el nom a la comarca, per a determinar aquesta ha contrastat tots els factors en joc: senyoriais, geològics, orogràfics, i fins vinícoles, i a fi de comptes fixa com a límits la conca del riu Siurana amb la capitalitat a Falset. És tracta per tant d'una comarca secundària, fa anys que veu com la gent s'en va a Reus, la capital del Baix Camp de Tarragona, per a tota mena de compres i vendes i per a altres afers de vida social.

Sense altres exemples, podem convenir que les comarques dites naturals ofereixen casos no menys desorientadors que les comarques dites històriques.

LA VALOR DELS NOMS COMARCALS

En arribar a aquesta conclusió hom es pregunta amb un cert astorament: així què en queda, de les comarques? ens haurem entretingut amb uns fantasmes? En aquest cas, què representen els noms comarcals? Si fem una tria de les 145 denominacions aplicades a comarques que hem apuntat i en separem les repeticions, les d'encontrades poc extenses o no gaire individualitzades, i les que només són filles del bon desig d'algun autor, trobarem que la nomenclatura comarcal es redueix a una trentena de noms, els més vius entre el poble, els més usats pels autors, com Empordà, Selva, Vallès, Penedès, Berguedà, Camp, Urgell, Pallars i altres. Amb aquesta selecció ens adonarem que aquests mots recolzen en una realitat vivent, que existeix per a cadascun d'ells un vast territori on els habitants s'identifiquen amb el nom que se'ls dóna sense vacillar, sense dubtes de cap mena. Cal dir, però, que aquests territoris, als quals escau plenament un nom comarcal reconegut estan voltats d'una zona, més o menys ampla, més o menys indecisa. Constitueixen zones de veïnatge, veritables marques frontereres on el vaivé dels homes, l'avenç i la reculada dels dominis senyorials, o de les divisions administratives, així com el traspàs insensible d'unes formes del relleu a altres, la variació insegura de les associacions vegetals o les transicions lentes en els canvis de les activitats humanes, han originat el dubte de a quines comarques pertanyen o bé de si són pròpiament comarques. Hi ha, doncs, a cada comarca, un ample nucli característic, circumdat d'una banda perifèrica atribuïble. El nom s'escorrerà ençà o enllà en competència amb els noms de les comarques veïnes.

Malgrat les nostres incertituds i desorientacions en la identificació de les comarques, aquests noms seleccionats són l'exponent de la realitat comarcal. En el cas de les comarques hom pot afirmar que «el nom fa la cosa».

Llur existència és prou per a animar-nos a retrobar les comarques que, en voler nosaltres concretar-ne el contingut, se'ns esvaïen.

L'ORIGEN DELS NOMS COMARCALS

Cal, però, reconèixer l'origen divers d'aquests noms. Per llur significat poden agrupar-se en categories diferents. Hi ha, en primer lloc, noms històrics, que han correspost a demarcacions més o menys allunyades de nosaltres. N'hi ha, com Empordà, Segarra i Cerdanya, que tenen antecedents en la nebulositat dels temps prehistòrics; altres, com Priorat i Castellania, són només dels darrers temps medievals. Aquells, en la nebulositat dels temps, sens dubte, han vist reduir-se la demarcació que comprenien; aquests més aviat l'han vista créixer. Entre aquesta categoria primera de noms hi ha els que es consubstancialitzen, per dir-ho així, de tal manera amb un domini senyorial com Urgell, Pallars o Ribagorça que talment farien creure que nasquen amb el senyoriu; però no deixen de tenir arrels llunyanes.

Formen una segona categoria les denominacions derivades d'un nom de població o compostes amb aquest i un additament d'expressió geogràfica: Moianès, Berguedà, Baridà, Plana de Vic, Camp de Tarragona, Conca d'Odena, Barcelonès o Pla de Barcelona. En general es tracta de demarcacions més estabilitzades perquè s'originen d'un centre d'atracció local o bé son conformades per una estructuració topogràfica que té els seus límits en ella mateixa.

La tercera i última categoria de noms és fisiogràfica. Caracteritzen un aspecte natural, subratllen una diferència amb les terres veïnes, copsada tot seguit pels homes que li aplicaren el mot apropiat i distintiu. En aquest grup trobem, Maresme o Costa de Llevant, Vallès, Garrigues, etc. El propi significat delimitaria la demarcació, si els homes no l'haguessin estesa o reduïda segons el vaivé de llurs conveniències.

Sens dubte en aquestes categories podríem establir subdivisions ben interessants. Però no és ara el moment d'aprofundir en el tema, no hem volgut fer més que presentar el panorama de la diversitat originària dels noms populars, ja que són un punt de partida dels estudis a fer per a la reconstitució de les comarques a través dels temps històrics.

UN PLA D'ESTUDI INVESTIGADOR

Aquesta és una feina, per a endinsar-se en el passat, plena d'interès, i més per a qui estima l'antropogeografia recercadora dels antecedents que poden fer comprendre les realitats geogràfiques actuals. Aprofundir en el tema de les delimitacions comarcals és tant com dir aclarir el problema, despullar-lo de confusions i veure en perspectiva l'evolució, en continent i en contingut, de cada comarca, fins al moment d'ara.

Es tracta, doncs, d'un estudi meticulós, per al qual cal un temps prudencial. És un treball de recerca als arxius, d'ordenació i classificació de tota bibliografia comarcal, d'interpretació de la toponímia i la toponomàstica, en la mesura del possible; de reconeixement del terreny, d'enquestes personals per a recollir la tradició latent. Acabada aquesta tasca preparatòria, amb tots els materials aplegats podrien establir-se els estadis diferents pels quals han passat les comarques i les vicissituds dels noms que han fluctuat per damunt d'elles. Un cop realitzada l'empresa, essencialment no s'haurà fet més que ampliar, amb garanties d'una major eficiència, els estudis que més o menys parcialment iniciaren els tractadistes comarcals anteriors a nosaltres. Restaria a fer la valoració de la realitat present de cada comarca, dels elements econòmics i del tràfic modern en les relacions intercomarcals i, demés, el fet aglutinador, cohesionador de Barcelona. Amb relació a elles, aquest aspecte és essencial per a una delimitació pràctica. En l'exposició feta dels criteris determinadors de les diverses divisions comarcals de Catalunya, en totes elles

el fet econòmic, com el fet de les relacions socials, són completament negligits, desconeguts. Conscientment o inconscientment són criteris tradicionalistes.

Ha estat una mena de període romàntic dels estudis comarcals. Podem dir que és Carles Pi i Sunyer qui, per primera vegada i en aquest llibre, tracta la qüestió comarcal en conjunt des del punt de vista econòmic.

El fet de no tenir en compte l'activitat productora i comercial de les comarques, així com les relacions que origina, ha inutilitzat per a tota implantació les divisions comarcals establertes. Tota delimitació ha d'encaixar amb la realitat. La consideració de l'aspecte econòmic i de comunicació és essencial per a un bon encaix. La seva valor, fins ara negligida, és suficient, al nostre entendre, per a fer viable una divisió de comarques.

Aquest era el pla esquematitzat que ens proposàvem de desenrotllar amb tota amplitud quan planejàrem el present treball. Aleshores, però, érem lluny de preveure que el problema requeria una solució immediata.

El 14 d'Abril ha fet variar el sumari del nostre estudi.

LA FEINA IMMEDIATA A FER

Desaparegut de l'escena política d'Espanya l'enemic personal de la llibertat de Catalunya; els nostres destins en mans d'un govern emanat de la voluntat del poble, refeta la unitat de Catalunya amb la constitució de la Generalitat, desaparegudes, per consegüent, les províncies esquarteradores, ocupada la Presidència del Govern català per un pròcer del tremp de Francesc Macià, hem de creure situada en un pla de solució ràpida la causa secular de la nostra independència dins la República federal hispànica.

ELS ANTECEDENTS D'UNA DIVISIÓ POLÍTICOCOMARCAL

Desfetes les divisions provincials de 1883, és evident que tampoc no poden ésser aprofitats, per arbitraris, els districtes electorals —oficialment esdevinguts inútils— i els partits judicials. Cal establir les circumscripcions governatives indispensables a base del concepte comarcal, que s'adiu amb l'esperit del poble. Actualment hem de deixar en segon pla l'evolució dels quadres comarcals i de la nomenclatura. És un treball d'investigació, d'erudició desinteressada, a emprendre quan els problemes geogràfics que dicta el moment siguin resolts. És un tema que volem aixecar per damunt dels interessos remoguts i de les discussions apassionades que podria aixecar la delimitació comarcal immediata. La possibilitat d'una estructuració oficial de Catalunya, la unitat de la qual fos la comarca, fou prevista, com ja hem dit, per Esteve Sunyol, en la seva conferència del 1897, en què, en proposar la seva divisió política, propugnava, un xic ingènuament, perquè les comarques naturals es convertissin «en divisions administratives i judicials de sentit científic».¹

La conveniència de distribuir les delegacions oficials en quadres comarcals fou represa per Pagès i Rueda en l'article que d'ell hem esmentat i per Cèsar August Torras, en la seva conferència dels dies 24 i 31 de 1919, amb el títol d'«Assaig sobre les comarques naturals de Catalunya ajustades al moment present».² Article i conferència s'inspiraren, com ja hem dit, en les illusionadores circumstàncies polítiques d'aquella campanya famosa en pro de l'Autonomia. Un i altre advocaven per una estructuració política administrativa comarcal. Aquell deia: «...caldrà fer la divisió interior per a facilitar l'acció del govern de Catalunya. Aquesta, fonamentalment, haurà d'ésser la de

¹ «La Renaixença», del 17 de febrer de 1897, pàg. 973.

² «Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya», 1910, números 290-294, pàgs. 124-131.

les comarques tradicionals». L'excursionista meritíssim, amb un sentit més real, nat del coneixement personal que tenia de la terra, formulava d'una manera més justa la mateixa idea quan posava aquest subtítol: «Adaptació de les comarques naturals a la divisió administrativa de Catalunya». Així mateix, per la nostra part, fem una idèntica inversió de termes.

Aquesta idea de la utilització política dels quadres comarcals, que no trobem en els altres autors que s'han ocupat de la delimitació comarcal catalana, inspirats més aviat per un anhel d'estructuració tradicional o per pura investigació estudiosa, ha fet molt camí en aquests darrers temps fins al punt que els nostres partits polítics tàcitament o explícitament accepten comarques com a quadres de govern. L'any 1892 són reconegudes en les Bases de Manresa. L'Assemblea constituent del Separatisme Català, reunida a l'Havana el 1928 per a l'aprovació de la «Constitució provisional de la República Catalana», quan no hi havia manera d'entendre's amb la monarquia borbònica, en el número 7 del seu articulat estatueix el restabliment «de les divisions naturals de reunió de municipis autònoms en comarques històriques, de govern també autònom» i a continuació les anomena totes en nombre de 40, que són les 38 de Pere Blasi, amb l'additament de la Conca de Tremp i el Pla de Llobregat.¹ El Partit Catalanista Republicà, en la seva declaració de principis, ha reconegut també la comarca bo i considerant-la com una «persona natural colectiva».² Suava el Govern Provisional de la Generalitat de Catalunya, en el seu «Decret d'estructuració», ha formulat entre les atribucions de la Diputació interina la d'«Estructurar els serveis administratius que afectin les diverses comarques catalanes». De manera que les comarques han passat a ésser circumscripcions subalternes de govern.

¹ «Constitución Provisional de la República Catalana», publicada per la revista catalana «Germanor», Santiago de Xile, 1929.

² Partit Catalanista Republicà.—Assemblea del 22 de març.

NORMES PER A UNA ESTRUCTURACIÓ COMARCAL DE GOVERN

Hom comprèn, doncs, que l'afer immediat és d'establir uns quadres comarcals emmotlladors d'activitats administratives i de govern. Respecte al passat de les comarques i a les incertituds de llurs denominacions i delimitacions no ens queda més remei que deixar-ho, com hem dit, com a treball d'estudi per a temps de més calma.

Pel que pugui valer el nostre coneixement de les qüestions comarcals i de les realitats presents de les terres catalanes, ens permetrem d'assenyalar dins el més ample camp geogràfic, les directrius que al nostre entendre podrien menar a l'estructuració d'unes comarques que fossin bons instruments de govern, de prosperitat econòmica i de benestar social.

Primer que tot cal començar per reconèixer l'existència d'aquelles comarques el nom de les quals és més viu, més popular, més estès: Empordà, Selva, Vallès, Plana de Vic, Berguedà, Pallars, Bages, Penedès, Camp, i destacar-les en el mapa de Catalunya. Són els noms que no admeten dubte. En general, la Muntanya i la Catalunya Nova —aquella perquè en el passat fou un refugi de pobles i aquesta perquè amb el vaivé de les invasions sarraïnes s'esborren les tradicions preromanes— són les terres que ofereixen més dubtes per a les delimitacions. Ací, com allà on calgui, no manquen noms més o menys tradicionals ni nuclis urbans, centres de relació i comerç, veritables capitals de comarca. Així Tortosa i la seva irradiació ens permetrà d'establir la demarcació del Baix Ebre; la forta atracció de Lleida dibuixarà una ampla demarcació per a la qual pensem que serà avinent l'expressiu nom de Segrià. Les valls que afluïxen més o menys directament a la Seu podrien prendre definitivament el nom d'Urgellet, i Cervera, per la seva posició i la seva tradició, podria afermar-se com a capital de l'Alta Segarra.

Assenyالاتs aquests i els altres quadres territorials més evidents a manera de

canemàs, podria establir-se la resta per a completar l'estructura comarcal de Catalunya a base de noms tradicionals i realitats vives. Cal seguir, tant en l'establiment com en la delimitació comarcal, aquella fórmula que ens dona Valls i Taberner en el seu estudi: «En el possible, s'han d'inscriure els fets nous en els quadres antics amb les modificacions que en aquests calguin». El criteri del docte historiador és també el nostre parer geogràfic.

Com que no som un país ric i hem de formular una organització econòmica, serà convenient de reduir les comarques a un nombre mínim compatible amb la facilitat d'adreçar-se des dels pobles més allunyats a la capital. Per això caldrà un estudi dels mitjans de comunicació, de les distàncies i, així, de les possibilitats i mitjans per a escurçar-les. Convé tenir en compte que els centres comarcals hauran d'ésser quelcom més que centres administratius; s'hauran de convertir en fogars culturals, sobre tot vers les terres altes, i haurien d'ésser el redós acollidor i guaridor dels malalts de la comarca. Amb tot, creiem que no s'ha de passar d'una trentena de comarques, i preferible serà de no arribar-hi. Les comarques secundàries, per tant, s'hauran d'adjuntar a les principals més afins. No obstant, quant a les comarques extenses i amb forta densitat de població, serà indispensable de dividir-les en dues, com en realitat ja ho ha fet el bon sentit del poble. Serà el cas de l'Empordà, Camp de Tarragona, Vallès i algun altre.

Per a establir la delimitació definitiva, convindrà d'estudiar amb tota cura, sobretot pel que fa referència a les poblacions perifèriques, els centres de mercat on es dirigeix la gent de cada comarca i les comunicacions que els hi porten. De retop, aquest estudi podrà servir per controlar el valor positiu de la capitalitat de comarca com a tal, per bé que hi pot haver casos en què sigui convenient d'escollir una població que no posseeixi aquella activitat comercial. Pensem que la capitalitat no ha d'ésser incommovable; hi pot haver raons per a canviar-la de població, sempre amb tots els miraments que es pugui, però pensant en la conveniència de la majoria i en l'interès suprem de Catalunya. Creiem que seria de bon govern, perquè podria tenir-se en compte com a element compensador, d'establir el nombre d'habitants de cada comarca a base del darrer cens. De primer antuvi, això sembla cosa fàcil en pensar en la recollida de dades de l'estadística oficial. Tenim motius concrets per a afirmar que aquestes dades no responen, per baixes, al nombre d'habitants de la majoria de pobles. Arreu hi ha centenars i fins milers d'emboscats municipalment per a sostreure's en part a les obligacions contributives dels Ajuntaments. Caldria recaptar amb fermesa d'aquests una declaració jurada. No és pas tan gran Catalunya per a no controlar-ho després eficaçment.

Fet aquest incís, no pas fora de lloc, creiem que queden netament assenya-

lades les normes per a l'enquadrament comarcal de Catalunya. Volem, però, formular el nostre pensament concretant-lo a manera de resum. Entenem que s'han d'agermanar les divisions políticoadministratives amb els fets naturals i humans que donen fesomia pròpia a un territori i que hem de presentar-los relligats per un nom popular o, a manca d'aquest, amb el més adient possible a les terres delimitades.

LES VALORS TRADICIONALS I ELS INTERESSOS LOCALS

Ara ja no ens cal més que fer dues indicacions: una adreçada als tradicionalistes i l'altra als localistes. Els primers no cal que temin; el que hi hagi de latent en la tradició de cada comarca subsistirà. Si només ha d'ésser documentació del passat, hom podrà recollir-la i acoblar-la per a una contribució a l'estudi a fons de les comarques, en tots llurs aspectes. Demés, els enamorats de les tradicions cal que pensin que no hi ha hagut cap comarca immutable; precisament llur mobilitat és la que ha creat totes les confusions del comarcalisme històric. Guardem-nos de seguir en la recerca d'un continent determinat, quan està vist que aquest ha variat de forma a través dels segles. Al capdavant, les comarques són afasonades pels homes.

Els localistes, defensors d'unes conveniències particularistes respectables, pensin que una nova organització administrativa, si de moment pot causar una alteració en el curs d'uns interessos locals, no ho farà més que momentàniament, puix que una divisió comarcal més viva en si que cap altra, vivificarà tots els nuclis humans de Catalunya, i no en deixarà cap enrere. En la Catalunya renaixent no poden haver-hi cèl·lules mortes; tots els catalans tenim interès que no existeixin.

Per a tots repetirem les paraules de Rovira i Virgili, justes i assenyades, dites en aquestes mateixes pàgines: «Si la terra i la història passada de Catalunya han fet les comarques, i el curs del temps ha fet esborradissa la fisonomia de

moltes d'aquestes, la Catalunya nova ha de refer aquestes comarques. En esdevenir Catalunya entitat oficial, oficials hauran d'ésser també les comarques. I marcades les línies damunt el mapa, sabrem on les comarques comencen i on acaben. I allò que ni la natura ni la història no han pogut fer del tot, ho sabrà fer la mà de l'home, ho sabran fer els catalans que senten l'amor a la terra pròpia».

Amb els ulls fits en els interessos permanents de Catalunya, cal enfocar ràpidament i resoludament la seva estructuració comarcal per atendre amb tota eficiència les necessitats materials i espirituals d'aquesta hora històrica. I, com diu el nostre docte col·laborador Carles Pi i Sunyer, «cal fer-ho, ja que la qüestió ha estat prou debatuda, d'acord amb les realitats, però amb una decisió intel·ligent i sense témer les crítiques que motivaria una solució, encara que fos perfecta».

UNA DIVISIÓ DE CATALUNYA EN COMARQUES

JUSTIFICACIÓ I ORIENTACIÓ

La CASA DEL VALLÈS ha cregut convenient que esbossessim en un mapa les directives donades en el nostre treball com a normes per a la determinació de les comarques en tant que demarcacions territorials governatives.

Cal confessar que hem maldat per no accedir-hi, perquè entenem que un projecte delimitatiu ha d'ésser fruit d'un estudi acurat, a base de compulsar sobre el terreny les opinions de gent assenyada coneixedora de cada comarca, de posseir sobre comunicacions dades tan completes com sigui possible, de saber el nombre d'habitants i de conèixer altres factors d'ordre particular que poden presentar-se pels distints indrets de Catalunya. Amb aquests elements hom podria establir unes demarcacions ajustades, hom podria assenyalar amb tota seguretat les capitalitats que els fóren més convenients, i resultaria factible la redacció d'un informe raonat que pogués argumentar en molts dels motius de discussió que tota divisió comarcal, per encertada que sigui, ha de promoure. Aquestes raons constituïen el motiu de la nostra resistència. Un argument, però, ens ha fet accedir a la demanda tan cordialment formulada pels meus companys de la Junta de la CASA DEL VALLÈS: el llibre, fet per a orientar el problema comarcal vers la seva solució, no podia deixar d'oferir-ne una de viable.

Elements de judici.—Per a establir el projecte de divisió comarcal que va esbossat en el mapa, hem seguit el criteri anunciat abans, hem tingut en compte les indicacions dels tractadistes, ens hem figurat cada tros de terra amb la visió personal que en tenim, ens hem fixat en les comunicacions i les relacions comercials, hem consultat les monografies i els estudis comarcals publicats i ens hem assessorat amb persones coneixedores de les comarques. No hem perdut de vista, és clar, les importants orientacions que es desprenen dels notables estudis que conté aquest llibre.

Ultra aquests elements de judici, no hem atès altres raons que l'interès general de Catalunya. Això ha fet que en alguns casos hàgim sacrificat punts de vista personals que havíem defensat de vegades quan ens guiava el pur manament d'escatir la delimitació natural d'una comarca, l'existència del seu nom o bé la raó d'ésser d'aquest.

Amb aquestes aclaracions preliminars indispensables, posem el nostre projecte a la consideració pública i desitgem que pugui contribuir útilment a una divisió pràctica de Catalunya per a les funcions del nostre govern.

Directrius del treball.—Per tal de situar el llegidor interessat, resumirem, abans d'entrar en matèria, les directrius del nostre treball.

Hem començat per voler establir el menor nombre de comarques possible, 29, dintre les conveniències de les comunicacions i de la facilitat de relacions amb la capitalitat comarcal. Això ha fet que suprimíssim les comarques secundàries i que les que resulten, en general, tinguin una extensió regular. Naturalment que aquesta és menor en les comarques d'una major densitat de població, perquè un factor compensa l'altre. Però no per això hem negligit les realitats del tràfec, ni la concordança del nom, etc., de manera que hem cercat sempre la convergència màxima entre tots els factors.

La Vall d'Aran, malgrat tenir una àrea i una població reduïdes, l'hem deixada independent per si fos necessari d'atorgar-li un règim especial, tant per les raons d'ordre històric i jurídic que els aranesos alleguen com per la incomunicació hivernal en què es troba encara. En canvi hem dividit en dues algunes comarques extenses i poblades (Empordà, Vallès, Camp de Tarragona), divisions que, de fet, ja són acceptades per tothom.

Hem atès quasi sempre les denominacions populars o històriques i han estat elles les bases orientadores de la delimitació esbossada.

Amb tot i que hem procedit ponderant tots els elements coneguts amb preponderància primordial de les realitats d'ara, per raó d'aquesta mateixa directriu essencialíssima, ho hem fet amb el ferm convenciment que noves realitats en l'esdevenidor no deixaran d'imposar delimitacions més ajustades a les necessitats que es presentin. Volem dir amb això que cap divisió que es faci serà immutable, com no ho han estat en els temps les demarcacions d'aquesta índole i és degut a aquesta variabilitat de termenals la dificultat que trobem en voler definir les comarques tradicionals o històriques.

Ara veurem l'aplicació del nostre criteri en determinar cada comarca.

LES COMARQUES

EMPORDÀ

Té una delimitació que podríem anomenar clàssica: de l'Albera a les Gavarres, de la mar fins allà on el pla ja es torna decididament muntanya; precisament on la delimitació esdevé més dubtosa. Com tothom, n'hem fet dues divisions.

Alt Empordà.—Amb la seva capitalitat a Figueres, centre comarcal secular, ciutat representativa de l'esperit de la terra. Per bé que molts han designat el Ter com a línia divisòria dels dos Empordans, creiem que amb les comunicacions establertes hom podria deixar a la porció meridional tots els pobles d'arran de la ribera esquerra del riu des de Torroella a Medinyà.

Baix Empordà.—No ignorem, però, que aquesta denominació ha estat discutida. Malgrat que la premsa i el parlar de la gent s'ha imposat.

L'hi ajuntem, demés, Sant Feliu de Guíxols, perquè amb Palamós i Palafrugell, nuclis essencials d'una zona surotapera, tot i que es troba en una crisi greu, tenen encara interessos comuns a tractar. Per la seva situació i pel seu mercat tradicional, la Bisbal és tinguda per capital d'aquesta subcomarca.

SELVA

Hi hem sumat el Gironès i la Rodalia de Banyoles per la manera com es troben lligades comercialment i socialment amb Girona. Aquesta ciutat constitueix de fet la capital natural de la immensa majoria de les poblacions compreses entre els vessants levantins del Montseny i els ponentins de les Gavarres. N'esmotxem la franja costera, perquè Blanes, Lloret i àdhuc Tossa

tenen llurs relacions encaminades cap a Barcelona, a causa de la captació del moviment pel ferrocarril del Litoral. De totes maneres resta alguna anomalia en la constitució de la comarca tal com la proposem, per la qual cosa és possible que amb estudi investigador sobre el terreny s'arribés a algunes modificacions en la nostra proposta.

GARROTXA

A manca d'un nom tradicional ben significatiu, puix la denominació de Muntanya que alguns autors li donen és massa genèrica i, demés, és aplicada així mateix a altres comarques (Pallars, Berguedà), creiem convenient d'estendre el nom de «Garrotxa», usat un xic vagament en el país per a indicar l'abruptesa del terreny, i aplicar-lo a la comarca d'Olot i a la franja transicional compresa entre l'Empordà i l'encontrada olotina que és a la que escau aquella denominació més apropiadament. Ajuntem, però, a la comarca, entesa així amplament, la vall superior del Ter amb Camprodon, de comunicacions fàcils amb Olot, que hauria d'ésser, doncs, capital de tot aquest territori. Altrament aquesta vila és un centre agrícola mercantil i industrial de forta atracció.

CERDANYA - RIPOLLÈS

La Cerdanya forma una de les comarques més ben delimitades; però el seccionament polític absurd de 1659 la migpartí i n'atorgà la meitat a França. De resultes d'aquesta divisió, la Cerdanya quedà molt reduïda i, amb tot i ésser una comarca principal, resulta poc extensa. En l'actualitat no té més que 12.000 habitants. Val a dir que el nom de Cerdanya s'havia corregut, per raons de domini senyorial, fins a les valls de Ribes. Degut a aquesta extensió dominial avui encara al Vallès i a la Plana de Vic són anomenats cerdans la gent de les valls susdites. Hi ha, doncs, una raó tradicional per fer que el nom traspassi la carena; però hi ha també una raó actual per a la seva expansió: la facilitat de comunicacions ferroviàries entre l'alta vall del Segre i les valls del Rigard i del Freser. Les comunicacions permeten d'allargar la demarcació comarcal fins a Ripoll, veritable porta de la muntanya i punt important de convergència de camins. Aquest allargament per tal de completar millor la comarca administrativa, que així vindria a formar una circumscripció amb 30 mil habitants, faria necessària sens dubte la denominació Cerdanya-Ripollès,

amb tot i que preferiríem de reduir-la a un sol nom: Cerdanya.

Entenem que la capitalitat de Cerdanya-Ripollès hauria de radicar a Ripoll, lloc de convergència i lloc avançat, camí de Barcelona. Puigcerdà, però, per ésser un lloc fronterer, hauria d'estatjar certs organismes oficials indispensables a la seva situació. Demés, caldria que fos seriosament un centre d'atracció turística.

OSONA [AUSONA]

Com que incloem en aquesta comarca les terres altes del Cabrerès, les vessants occidentals de les Guilleries fins al Montseny (Matagalls) i així mateix les carenades llevantines del Lluçanès amb els altiplans del Moianès fins a Moià inclusiu, no ens atrevim, potser per escrúpols de geògraf, a deixar-li, pel nostre compte, el nom de Plana de Vic. Osona [Ausona] té una grafia i una eufonia ben catalanesques i no és pas un mot estrany en la nomenclatura comarcal. De totes maneres, creiem que pel nom no caldria discutir. Vic, amb la seva capitalitat, és indiscutible.

BERGUEDÀ [BERGADÀ]

El constitueix tot el muntanyam pirinenc recolzat al Cadí fins al mig de la Depressió Central; és el Berguedà tradicional. Hi afegim la part principal del Lluçanès, comarca secundària. Berga és la capital natural de les terres a què ha donat nom.

CARDENER - BAGES [CARDONER - BAGES]

Un altre nom compost, amb tot i que no ens plauen. Bages és una denominació tradicional. Encara que la delimitació del seu continent és molt vaga, l'extensió d'aquest territori és més gran que la de l'anomenat Pla de Bages. Ho indica la toponomàstica amb les denominacions: Sant Fruitós de Bages, Sant Benet de Bages, Castellnou de Bages, Sant Mateu de Mira-Bages. Però li afegim el complement «Cardener» [Cardoner] perquè pel Nord fem arribar aquesta demarcació fins a Solsona. La raó d'aquest allargament és fonamentada en el fet que Manresa, per les comunicacions, és el centre natural de tota la vall del riu d'aquest nom des de la sortida dels seus engorjats prepirinencs,

on se li ajunta el riu Negre que mena a Solsona. Aquestes terres de Cardona i Solsona no han tingut mai en la consciència popular ni en les denominacions dels tractadistes una designació estable. De vegades s'ha pres el nom del riu, de vegades els noms d'aquelles dues poblacions per a designar una demarcació que sempre ha resultat artificiosa. El fet de no haver-hi, en aquestes terres, preferència per a cap, i la força del lligam econòmic i social amb la capital del Bages, potser permetria de simplificar la doble denominació reduint-la a aquest nom breu i viu. No cal pas justificar que pel Sud estenguem la comarca fins als vessants del Montserrat i per l'Est fins a les envistes de Moià.

CONCA D'ÒDNA

Modernament se n'ha dit Conca d'Igualada; també se li ha donat el nom de Baixa Segarra. Per a acceptar aquesta denominació caldria fer donar massa el nom ja en si prou estiragassat. És veritat que al Penedès anomenen «segarretes» la gent de la Brufaganya per amunt. La Conca d'Òdena comprèn tota la depressió recollidora de les aigües del riu Anoia, amb lleus extensions inclusives per Santa Coloma de Queralt i la Llacuna, fins a l'engorjat de Vallbona. Totes aquestes terres tenen comunicació directa amb Igualada que, de fet, és el centre comarcal de la majoria de pobles compresos en elles gràcies a l'activitat igualadina, industrial, agrícola i mercadera.

VALLÈS

Per la seva densitat de població, més que per la seva extensió, dividim aquesta comarca natural en dues parts. Altrament no és pas cosa nova, puix que tant els comarcals com els coneixedors d'aquesta terra tenen plena consciència de la divisió. De la part occidental deixem fora la franja riberenca del Llobregat per raó de les comunicacions ferroviàries.

Vallès Oriental.—És la porció llevantina, predominantment agrícola, estesa dels vessants del Montseny fins a la divisòria d'aigües de la riera de Caldes i el riu Ripoll. La capital econòmica reconeguda per tothom és Granollers.

Vallès Occidental.—És la part vallesana intensament industrial amb una densitat de població notabilíssima, ja que les dues ciutats cabdals, nuclis fabrils de primer ordre, Sabadell i Terrassa, sumen per si soles prop de cent mil habitants. L'activitat manufacturera i comercial d'aquestes dues urbs, absorbido-

ra de l'atenció ciutadana, aconsella, al nostre entendre, d'emplaçar la capitalitat d'aquesta subcomarca a Sant Cugat del Vallès, població que té l'avantatge de trobar-se en l'enforcall de les dues vies fèrries que vénen de Sabadell i Terrassa cap a Barcelona.

MARESME [MARESMA]

Hem defensat més d'un cop la denominació de Costa de Llevant, com a equivalent, per ésser més coneguda que la que ara proposem, d'expansió erudita. Però, no essent usades ni l'una ni l'altra per la gent comarcal i convençuts que cal simplificar la nomenclatura, adoptem el mot medieval de Maresme [Maresma] que ara els estudiosos i la premsa curen de popularitzar. Aquesta comarca, que fem començar a Montgat, hauria d'acabar fisiogràficament al riu Tordera, però com sigui que Tossa, Lloret i Blanes segueixen perfectament les comunicacions que les menen cap a la via del Litoral, afegim al Maresme aquest començament de la Costa Brava que quasi tots els tractadistes ajunten a la Selva, encara que aquest tros en els temps moderns sembla haver-s'hi girat d'esquena.

La capitalitat d'aquesta zona pensem que s'hauria de situar a Arenys de Mar, més cèntric que Mataró donat l'allargament de la comarca; demés, l'antiga Iluro és absorbida per la seva triple activitat: agrícola, industrial i mercadera.

BARCELONÈS

Amb tot i ésser anomenat també Pla de Barcelona preferim aquest nom que ja trobem segles enrera. La comarca barcelonina va de Barcelona a l'Hospitalet. El fet d'ésser formada aquesta comarca quasi en la meitat de la seva extensió i en unes nou dècimes de la seva població (Capital, 900.000 habitants; les altres poblacions, 100.000 habitants) per la ciutat de Barcelona, capital de Catalunya, planteja un problema únic de divisió comarcal que podria ésser resolt de diverses maneres. Així, per exemple, podria constituir-se una subcomarca amb les poblacions dels afores de la ciutat i deixar aquesta representada exclusivament pel seu Ajuntament. Per a les distribucions de delegacions comarcals, també podrien formar-se tres grups forans (els del Besòs, del Tibidabo i del Llobregat) a base de les antigues demarcacions municipals que ara componen la ciutat i dels actuals municipis independents. Així hom deixaria que el centre de Barcelona constituís un quart grup.

L'excessiva densitat de població justificaria aquesta divisió en quaters. Aquests quaters agermanarien barriades d'interessos materials i morals idèntics, comuns, i qui sap si podrien constituir el canemàs de la gran Barcelona, estesa de riu a riu i de la muntanya al mar, amb una unificació de serveis urbans però descentralitzada municipalment. L'organització d'una gran ciutat ve imposada per les necessitats urbanes cada dia creixents i pel quadre geogràfic; però la desagregació municipal, agermanada amb noves agregacions perifèriques, és indispensable per a un règim liberal de bon govern.

El cas de la ciutat cap i casal de Catalunya, que és tant com dir el de la comarca del Barcelonès, és una qüestió que el Govern de Catalunya i els ajuntaments de Barcelona i dels pobles afectats hauran de resoldre aviat d'una manera definitiva.

BAIX LLOBREGAT

Li hem donat una extensió major del que s'ha vingut fent fins ara; en part per raó de les comunicacions ferroviàries establertes de pocs anys ençà. Atenent-nos a aquesta realitat rectora, hi ajuntem la franja llobregatinavallesana i una altra franja penedesenca i endinsem la comarca fins a Monistrol, per bé que, pel fet de trobar-se aquesta població enllà del congost montserratí, estigui, geogràficament, dins el Llobregat mitjà. Estesa, doncs, aquesta comarca del Montserrat al mar, creiem convenient de situar-ne la capitalitat a Martorell que tostemps ha estat un nus de comunicacions de primer ordre.

PENEDÈS

Donem, certament, una demarcació una mica menys extensa que la propugnada per alguns tractadistes moderns que s'han ocupat d'aquesta comarca. Però solament n'hem descartat les franges perifèriques qüestionables, amb la qual cosa guanya, al nostre entendre, l'homogeneïtat comarcal. Tres poblacions, per llur importància, podrien pretendre la capitalitat d'aquest territori: Vilanova, la primera pel nombre d'habitants (15.000), arran de mar, resulta massa externa; el Vendrell (4.500 habitants), centre del Baix Penedès, queda molt extremer; en canvi Vilafranca (9.000 habitants), en una posició cèntrica, és la cruïlla de totes les comunicacions comarcals, conseqüència natural de l'activitat mercadera i vinícola que li han donat anomenada; altrament el Vendrell concentra l'activitat mercantil de la seva encontrada i Vilanova fa vida independent gràcies als recursos industrials de què disposa.

CAMP

Així curt, com diu la gent del país i de les comarques veïnes, en lloc de la denominació més prolixa de Camp de Tarragona. Hi ajuntem les comarques secundàries Conca de Barberà i Priorat, que les comunicacions i relacions econòmiques i socials prou les hi han soldades. Dividim aquest extens conjunt de terres, com ja és de consuetud, en Baix Camp i Alt Camp; per més que la adjunció del marc muntanyós que rodeja el Camp pròpiament dit desvirtua aquestes denominacions seculares.

Alt Camp.—Resta format per les conques dels rius Francolí i Gaià quasi en llur totalitat. Entre elles i arran de mar es troba Tarragona, capital indiscutible per la seva tradició venerable i pel seu port. Valls i Montblanc, centres comarcals secundaris, mantindran llur activitat natural, filla de la producció agrícola de llurs rodalies i de les contractacions que origina.

Baix Camp.—Comprèn les terres que van des del fil de la serra de la Llena al mar i dels vessants del Francolí als aiguavessos de Colldejou i Vandellòs, i hi ajuntem el Priorat. Constitueix una unitat econòmica molt marcada, de la qual Reus és el centre de polarització econòmica, com ho prova el fet que Falset, atret per ell, s'hagi deixat absorbir àdhuc en la seva funció de centre secundari.

BAIX EBRE

Hom podria dubtar entre aquesta denominació, justa des del punt de vista geogràfic i no allunyada de la concepció popular, i la de Goles de l'Ebre, incompleta geogràficament, però que possiblement facilitaria amb l'ús la simplificació del nom, que es reduiria a «Goles». Aquestes terres ofereixen límits naturals; de les serres de Balaguer i Tivissa als Ports i riu de la Sénia; de l'últim congost, a Xerta, fins a la mar. Tortosa constitueix el centre natural d'aquesta comarca des del punt de vista agrícola-comercial, especialment per la producció d'oli, i també del de relació. És veritat que Amposta, en aquests darrers temps, ha pres una grossa importància amb el conreu de l'arros al delta, cosa que li ha donat una població que a hores d'ara deu depassar els 10.000 habitants. Amb tot, Tortosa, per la seva importància històrica, pel seu nucli de població urbana, compost de 14.000 habitants, que sumats als 20.000 habitants del seu terme s'acosta als 35.000, i per l'atracció que té per a les marques de Ponent, constitueix el centre únic d'aquestes terres.

RIBERA

Es tracta d'una comarca un xic amorfa, a la qual s'han atribuït diferents noms, sempre parcials: Ribera d'Ebre, Castellania, Terra Alta, Comarca de Gandesa. El nom que proposem és viu entre la gent del país de Riba-roja a Miravet i les comarques veïnes, per bé que reduït als vessants que miren directament al riu. Amb tot, propugnem per l'extensió del mot fins al límit ponentí, perquè les condicions agrícoles i les comunicacions relacionen totes aquelles terres amb Móra, doble vila en creixença, afermadora de la unitat d'aquesta comarca. Per la seva situació i per la seva compenetració comarcal caldria atorgar-li la capitalitat.

SEGRÀ

Entrem ara en una zona de comarques molt indecises, perquè en les denominacions hi han jugat influències diverses, algunes de recents i altres de poc calat, però introductores de fets superficials. Sobre unes condicions de terreny i de clima bastant uniformes, s'ha estès durant segles la dominació sarraïna cobridora del passat, hi ha hagut la influència del comtat d'Urgell, s'ha fet sentir, cada vegada amb més força, el predomini ciutadà de Lleida, i darrerament el canal d'Urgell ha modificat les condicions agrícoles seculars amb els regatges. Tot plegat ha portat la incertesa en els noms i en els límits. Així ens hem vist forçats a adoptar la nomenclatura vivent o coneguda i a establir les demarcacions tenint en compte principalment les comunicacions i les relacions comercials.

Amb la denominació de Segrià agermanem pla i muntanya, ajuntem part de les Garrigues al Pla de Lleida. Les Garrigues són ben determinades pels vessants de la serra de la Llena fins a les Borges Blanques. Encara que nosaltres, però, en aquest ajuntament les prenem només fins a la Granadella exclusivament, treient les conques altes de les seves valls seques i partint d'una línia que arrenca d'aquest poble fins a Juneda. El pla de Lleida es perd, en canvi, per la dreta del Segre, enllà de la ratlla actual d'Aragò. El mot de Segrià ve de lluny; hom ja el troba en la documentació del segle XI, però referit a l'horta originada pel canal de Pinyana. Pel fet de no poder aplicar exclusivament ni la denominació de Garrigues ni la de Pla de Lleida al conjunt d'aquestes terres, perquè aquests noms resultarien parcialment impropis, preferim estendre aquell mot secular, breu i sonor, perquè és perfectament agermanable a totes aquestes terres, que aboquen directament llurs aigües al Segre, ací

on el riu aconsegueix la seva plenitud, i que són per tant terres segrianenques per antonomàsia. Feta la justificació del nom, no cal pas que justifiquem la capital. Lleida és el centre natural d'aquest territori i també de terra enllà, puix que comercialment i socialment, gràcies a les comunicacions modernes i a les aptituds mercantils dels seus habitants, s'ha convertit en la capital de fet de tota la comarca aragonesa fins al Cinca. Lleida és la nostra avançada vers ponent, és el fermall unidor de les terres aragoneses i catalanes que si abans foren unides pels reis, ara tendeixen a ésser-ho per les necessitats dels pobles.

GARRIGUES

Les Borges Blanques, centre d'una rica comarca olivarera en una zona de transició entre la Segarra, el Baix Urgell, el Pla de Lleida i les Garrigues, concentra un lligam de relacions que dibuixen una veritable comarca moderna. Ací no són pas els termenals físics, sinó els fets humans els que s'imposen. El comerç borgenc es decanta cap als mercats majoristes i exportadors de Reus i Barcelona; amb tot i que no deixi de tenir tractes amb Lleida. Aquesta demarcació s'estén des de Maldà a la Granadella per totes les valls altes de les canals fluvials que neixen en els vessants de la serra de la Llena. Una comarca transicional com aquesta no té un nom propi; calia donar-l'hi, escollint-lo d'entre els de les terres components. Per això li hem posat el nom de Garrigues. Al nostre entendre, la denominació més adient, tant perquè comprèn bona part d'aquesta comarca geogràfica com perquè escauria bé el significat geobotànic del nom a la vegetació espontània de les altres terres compreses amb l'única excepció dels angles de terres baixes regades pel canal d'Urgell que quasi toquen a les Borges.

SEGARRA

Dins la nomenclatura comarcal catalana potser no hi ha altre nom que aquest d'una major tradició i ensems d'una extensió més indecisa en una ampla franja de la seva perifèria. Es tracta d'un altiplà de dispersió. Fonamentalment és un accident muntanyós divisor, com el Montseny, per exemple. Per tant, hauria d'ésser una fita divisòria de comarques; però l'extensió d'aquestes terres d'una altitud mitjana, amplament obertes, lloc de passatge obligat per a anar de la Catalunya Continental a la Catalunya

Mediterrània, les ha fetes en tot temps habitables així en llurs calmes enlairades com en les valletes abrigades dels corrents d'aigua naixents. Aquest doble caràcter de monjoia intercomarcal i de lloc de poblament i passatge ha originat la incertitud dels termenals, malgrat la fixesa doblement mil·lenària del nom. Aquestes condicions afaiçonem, dins la nostra demarcació general, la comarca en forma menys coherent que totes les altres; originen un allargament sense un eix orientador del tràfec. És un problema geogràfic que cal resoldre amb estructuració encertada de les comunicacions. La comarca s'estén des de les serres de Pinós al Nord-est fins a les del Tallat al Sud, i per l'Est parteix de la divisòria d'aigües que van directament a la Mediterrània i les que fan cap al Segre. Per aquest cantó, no hi ha més excepció que les de les altes valletes de les torrenteres de Rajadell i Fonollosa per tal de deixar inclòs en el territori Aguilar de Segarra, amb la qual cosa s'evita una contradicció nominal, per més que en una delimitació definitiva seria lògic prescindir-ne. Pel cantó occidental, de cara a la plana, hem fixat els termenals allí on s'atura la influència agrícola del canal d'Urgell. Al Nord, de terreny trencat, només ens ha guiat en la delimitació la major o menor facilitat de comunicacions amb Ponts o amb Cervera i Calaf. La capitalitat ha de recaure en Cervera, la població més ben centrada, cruïlla important de comunicacions, i alhora la més populosa de les viles comarcals i de més secular prosàpia.

NOGUERA

Un altre territori de nom i d'extensió imprecisos. Un vell nom que ens plauria, esmentat pel Pare Gil en el segle XVII, és el d'Aspres, geogràficament ben apropiat. Se li ha donat també el nom parcial de Vall de Farfanya, apropiat a la conca oberta d'aquest riu, i el de Llitera. Aquest, quasi mil·lenari puix el trobem esmentat en el segle XI, el preferiríem si la major part de la conca així anomenada no radiqués en terres administrativament aragoneses. El nom de Noguera, el trobem com a determinatiu de pobles: Tragó de Noguera i Ivars de Noguera. El territori que ens ocupa és limitat per la carena del Montsec i les dues Nogueres, bo i seguint les aigües de la Pallaresa pel Segre fins a trobar la desembocadura de la Ribagorçana. Demés, hi ajuntem la rodalia de Camarasa amb la ribera esquerrana del Segre fins a Vilanova de la Barca. Aquesta demarcació es justifica per tractar-se de terres que en gran part tenen, com a centre comarcal, Balaguer per a les transaccions i relacions de la gent.

URGELL

L'extensió que pren aquest nom per les terres lleidatanes de la vall del Segre, des dels vessants pirinencs fins a les portes de Lleida, ha portat una certa desorientació en l'abast de la nomenclatura i àdhuc en l'atribució de les terres mitjanes de la conca fluvial. Pel Nord, l'existència del nom ve de temps tan reculats que se n'hauria esborrat la tradició si no fos pel nom de la Seu d'Urgell que l'ha deixat clavat per a sempre; l'expandiment pel Sud, on avançà per l'esforç senyorial en lluita amb el domini sarraí, arrelà tan profundament que encara avui és més viu que en la part alta on fou nat sens dubte.

Així, de fet, l'Urgell, en el sentit ample del mot, no és pas una comarca sinó un seguit de comarques. Per aquesta raó i per esvaïr els dubtes toponomàstics considerarem l'Urgell com una extensa unitat de tradició històrica i per a emmotllar-la en una concepció geogràfica, d'acord amb les necessitats actuals, la dividirem en tres comarques conservadores del nom iniciador.

Baix Urgell.—Territori format per l'anomenat Pla d'Urgell i la Ribera del Sió, que alguns tractadistes han considerat com a comarca secundària. Es caracteritza pel predomini modern de les terres de reg. L'esclat agrícola que li ha portat el Canal ha estimulat l'atracció mercantil a Tàrrega, població situada en la zona de contacte de la Segarra amb el Baix Urgell. Això ha fet que hom hagi discutit si Tàrrega pertanyia a l'una o a l'altra. Nosaltres creiem que la tirada dels urgellencs de baix a fer llurs transaccions en aquella població, i el fet d'ésser, segons sembla, el nombre i el volum d'aquestes molt més gran que les que s'hi fan de les altres terres veïnes constitueix una mena de plebiscit designador de Tàrrega com a capital del Baix Urgell.

Urgell Mitjà.—Donem aquest nom a les terres compreses entre Coll de Nargó i Artesa de Segre, bo i incloent-hi la Conca de Meià i la ribera del riu Bregós de què alguns tractadistes han fet, sense motiu, comarques secundàries. Aquesta comarca, amb variacions d'extensió, ha estat anomenada Mig Segre, Alt Urgell, (en part) però amb preferència, sobre tot en aquests darrers temps, Ribera del Segre, nom que considerem confusionari. Les dues poblacions de més importància dins la demarcació assenyalada són Artesa i Ponts, cada una amb prop de dues mil ànimes. Sembla que, per ésser més cèntrica i estar emplaçada prop de la confluència del Llobregós amb el Segre, on hi ha un bon enfortament de carreteres, fóra Ponts el lloc més adient per a centrar-hi la capitalitat de l'Urgell Mitjà.

Alt Urgell.—Modernament hom ha preferit la denominació d'Urgellet, de la qual desconeixem l'origen; però no la trobem pas desencertada. No obstant,

ni l'una ni l'altra són populars. Més aviat la gent té tendència a parlar de la Ribera de la Seu. Aquest territori comprèn els vessants del Segre des d'Organyà a la frontera d'Andorra i de Sant Joan de l'Erm a Martinet. En posar aquest darrer termenal com a fita incloem en la nostra demarcació el Baridà, que alguns autors han considerat com a comarca secundària, quan aquesta denominació és una pura supervivència d'un domini senyorial. Pel nom, per la història i per les relacions comercials, la Seu és la capital indiscutible d'aquesta comarca.

PALLARS

Es tracta d'una comarca històrica i geogràfica alhora. Fisiogràficament està formada per la conca de la Noguera Pallaresa, fins al Montsec. Per tal d'emmotllar-nos a la realitat present, hem d'ajuntar-hi l'estreta llenca del vessant llevantí de la Noguera Ribagorçana, perquè la major part de la comarca del Ribagorça, també històrica i natural, avui es troba en terres administrativament aragoneses. Aquesta franja està constituïda pel vessant dret d'un seguit d'engorjats amb població escassa i molt disseminada.

De temps immemorials, el Pallars s'ha dividit en Pallars Sobirà i Pallars Jussà. El primer s'atura en acabar el pas de Collegats i el segon va fins al pas dels Terradets.

Pallars Jussà.—Comprèn tota la Conca de Tremp, dita també d'Orcau, veritable comarca secundària. Per raó de les comunicacions hi incloem la vall del Flamicell que aboca les aigües i la gent directament a la Conca. Així mateix, per idèntica raó, cal adjuntar a aquesta comarca la part de la Ribagorça de què podem disposar, puix que d'Alsamora a Sapeira hom va directament a la Conca a través de la carena, encara que per mals camins de ferradura; també es va a la conca des de Pont de Suert per una carretera a punt d'acabar, la qual, per Senterada (vall del Flamicell), surt a la Pobla de Segur. L'adjunció ribagorçana queda, doncs, justificada.

La capital del Pallars Jussà és natural que sigui Tremp, al centre de la Conca.

Pallars Sobirà.—Amb la segregació de la vall del Flamicell, aquesta comarca resta circumscrita a la conca superior de la Noguera Pallaresa. És una veritable comarca natural. Sort és la capital acceptada per tot el país.

VALL D'ARAN

Terra de caient oceànic, geogràficament girada d'esquena a Catalunya, vol ésser catalana per voluntat dels seus habitants. Ja hem dit en començar que tot i ésser un territori reduït i poc poblat (470 km i 7.000 habitants), conservem la independència de la seva comarcalitat, formada per l'alta conca de la Garona, per si en tenir en compte les circumstàncies especials d'aquesta vall pirinenca el govern de Catalunya cregués necessari d'atorgar-li una organització peculiar. Un cop acabat el túnel, començat fastuosament ara fa vuit anys, pel qual ha de passar la carretera a Pont de Suert, tindrà aquest país una sortida segura durant tot l'any vers el Pallars Jussà. Ara, la comunicació és pel port de la Bonaigua cap al Pallars Sobirà, quan les neus no ho impedeixen, que sol ésser durant els mesos més forts de l'hivern muntanyenc. La capital històrica i natural és Viella.¹

* * *

Hem acabat la breu justificació de l'esbós estructural de les comarques catalanes, acollida cordialment per la CASA DEL VALLÈS.

No creiem pas que amb aquest preestudi quedi la feina llesta; no és més que una base de discussió per a simplificar l'obra definitiva que hauria d'ésser empresa amb caràcter oficial.

La CASA DEL VALLÈS, que veu les comarques com a graons terrals per a l'ascensió a la Catalunya-Ciutat dels nostres anhels, en posar fi, amb aquesta senzilla aportació personal nostra, a la present tanda d'estudis comarcalistes, els ofereix al Govern de la Generalitat, com a element informatiu per a l'estructuració governamental de la terra catalana.

¹ Llestes les comarques, ens resta dir quelcom respecte de les supercomarques o grans divisions agrupadores de les unitats comarcals que alguns autors han cregut que foren necessàries, i àdhuc algun partit polític les ha emprades dins la seva organització.

Les supercomarques, que algú ha anomenat departaments, poden ésser necessàries o no segons la forma constitucional que el legislador estableixi per al Govern de Catalunya. Si hom donés una certa autonomia a les comarques, aquestes superestructures territorials serien innecessàries.

Pel cas que els nostres legisladors creguessin convenient l'organització d'uns agrupaments comarcals, aquests haurien d'establir-se amb l'agermanament de

---

comarques d'interessos similars i condicions de vida semblants perquè tinguessin una certa unitat orgànica que les equiparés a veritables regions geogràfiques. Creiem que es podrien establir sis «regions» en aquesta forma:

Al Nord-est, una regió essencialment agropecuària constituïda per l'Empordà, la Selva i la Garrotxa amb el centre a Girona.

Al Nord, una regió pirinenca, ramadera i forestal, formada per Cerdanya-Ripollès, Urgellet, Urgell Mitjà i els dos Pallars, amb la capital a la Seu d'Urgell.

A Ponent, una regió continental, primordialment agrícola, amb conreus de camp i horta, composta per les Garrigues, la Segarra, el Baix Urgell, la Noguera i el Segrià, amb Lleida per ciutat capdavantera.

Al Sud, una regió marinomuntanyenca i vinateraolivarera, de conreus de secà, formada pel Penedès, el Camp, el Baix Ebre i la Ribera, amb el seu centre a Tarragona.

A Llevant, una regió industrial i hortícola en la qual s'irradia l'activitat barcelonina per raó de veïnatge, constituïda pel Maresme, el Vallès i el Baix Llobregat amb centre a Sant Cugat.

I al Centre, una regió camperola i industrial d'agricultura magra i complement fabril, composta per Conca d'Odena, Cardener-Bages, Berguedà i Osona, amb capital a Manresa.

No cal dir que el Barcelonès i Barcelona, haurien de restar al marge d'aquestes supercomarques perquè ja constitueixen en si una entitat pròpia.

SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA

Altres títols publicats:

**Aportació a la terminologia
geogràfica catalana**

Marc-Aureli Vila i Comaposada

**Salvador Llobet i Reverter:
la geografia, entre ciència i passió**

Francesc Roma i Casanovas

Fires i Mercats a Catalunya

Lluís Casassas i Simó

Pere Gil, S.I. (1551-1622)

i la seva Geografia de Catalunya

Josep Iglésies i Fort

Resum de geografia de Catalunya

Pau Vila

El paisatge de Catalunya

Marcel Chevalier

< >
20.00 €